GED S4 01 (M/P)

Exam Code: EDM4A/EDE4A/EDP4A

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা

চতুৰ্থ ষান্মাসিক

শিক্ষা

খণ্ড-১

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপিকা স্বর্ণলতা দাস, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

অধ্যাপিকা গায়ত্রী গোস্বামী, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

ড° সাধনা গোস্বামী, কটন মহাবিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ **ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৱিহণা যোগাইছে*	*ভাষান্তৰকাৰী*
১	**ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ,**	**ড° বীৰেন্দ্র ডেকা**
২	**ভাস্কৰ শর্মা,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	**মুকতাৰা ৰহমান,** এল চি বি কলেজ
৩	**ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ,**	**গীতাঞ্জলী মেধি,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
৪	**ড° প্রণৱ শইকীয়া,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়	**অপৰাজিতা শর্মা,মানবেন্দ্র শর্মা** কন্যা মহাবিদ্যালয়, ৰঙিয়া
৫	**ড° উৎপল কলিতা**	**গীতাঞ্জলী মেধি** ৰাধা গোবিন্দ বৰুৱা ম হাবিদ্যালয়
৬	**ড° শ্রুতিধাৰা মহন্ত,** ডিব্রুগড় বিশ্ববিদ্যালয়	**গীতাঞ্জলী মেধি**
৭	**ড° দেবাশিষ পল,** কমলানগৰ চৰকাৰী মহাবিদ্যালয়, মিজোৰাম	
	আৰু ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ	**গীতাঞ্জলী মেধি**

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ অধ্যায় ১ আৰু ২, **শ্রীনাথ বৰুৱা**, প্রাক্তন উপাচার্য, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

ভাষা সম্পাদনা ঃ **ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ **ড° ৰীতিমণি বৰদলৈ,** কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্তবিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ জানুৱাৰী, ২০১৯

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike4.0 License (international): http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাওঁ, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী- ৭৮১০১৭

উপমুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী - ৭৮১০০৬; Web : www.kkhsou.in

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্রস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা সংস্থা, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন** ৫-২২

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ধাৰণা, বিশ্বত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ, ভাৰতবৰ্ষৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস,ভাৰতবৰ্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ আৰু প্ৰয়োগ ।

অধ্যায় ২ ঃ **শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল** ২৩-৪২

শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলঃ মূল ধাৰণা, শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অর্থ আৰু বিকাশ, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত (ODL) শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ভূমিকা,অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ ভূমিকা,পৰামর্শমূলক আলোচনাৰ (Couselling) গুৰুত্ব, শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিভিন্ন মাধ্যমঃ দৃশ্য আৰু শ্ৰব্য ব্যৱস্থা, **বৈদ্যুতিক** সঁজুলিবোৰ আৰু অন্যান্য মাধ্যম ।

অধ্যায় ৩ ঃ **স্ব-শিকন সামগ্ৰী** ৪৩-৬৬

স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ ধাৰণা আৰু প্ৰকৃতি, স্ব-শিকন সামগ্ৰী আৰু পাঠ্যপুথিৰ প্ৰভেদ, স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ বৈশিষ্ট্য, স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ পৰিকল্পনা আৰু গাঁথনি।

অধ্যায় ৪ ঃ **দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ** ৬৭-৮১

অধ্যয়নৰ কৌশলবোৰৰ অর্থ আৰু গুৰুত্ব, ফলপ্ৰসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশ, পৰিকল্পনা, ফলপ্ৰসু শ্ৰৱণ, ফলপ্ৰসু পঢ়ন, ফলপ্ৰসু লিখন,যোগাযোগৰ কৌশলসমূহ, সময় পৰিচালনা,অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন।

অধ্যায় ৫ ঃ **দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া** ৮২-৯৬

পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণা, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহ ।

অধ্যায় ৬ ঃ **দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন** ৯৭-১১৮

পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণা আৰু অর্থ, পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংজ্ঞা, পৰীক্ষা, মূল্যাংকন, জোখ-মাখ আৰু মূল্যায়ন, পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা,দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিভিন্ন দিশ।

অধ্যায় ৭ ঃ **মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম** ১১৯-১৩১

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ জৰিয়তে সামূহিক উন্নয়ন, সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে আগবঢ়োৱা সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ সমস্যা তথা প্ৰত্যাহ্বান

প্ৰসঙ্গ পুথি ঃ **(পাঠ্য বিষয়ৰ আটাইকেইটা অধ্যায়ৰ বাবে)**

পাঠ্য বিষয় আৰু খণ্ড পৰিচয় (পাঠ্য বিষয় **GED 4-01**, খণ্ড-১)

প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ষান্মাসিকৰ পাঠ্যবিষয়ত আমি ইতিমধ্যে শিক্ষাৰ ধাৰণা আৰু প্ৰয়োজনৰ বিষয়ে. আলোচনা কৰাৰ লগতে শিক্ষা মনোবিজ্ঞানৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে গম পালো। তৃতীয় ষান্মাসিকৰ পাঠ্যক্ৰমৰ বাবে দুখন পাঠ্যবিষয় ক্ৰমে GED 3-01 য'ত আমি শিক্ষাৰ সমাজতাত্ত্বিক আধাৰ আৰু পাঠ্যক্ৰম GED 3-02ত ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ কিছু নিৰ্বাচিত বিষয়ৰ বিষয়ে বিষদ্ভাবে গম পালো। চতুৰ্থ ষান্মাসিকৰ GED 4-01ত আমি দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ বিভিন্ন দিশৰ বিষয়ে জানিবলৈ সক্ষম হ'ম। এই পাঠ্যক্ৰম দুটা খণ্ডত ভাগ কৰা হৈছে। প্ৰথম খণ্ড আৰু দ্বিতীয় খণ্ড। প্ৰথম খণ্ডত ৭ টা অধ্যায় আৰু দ্বিতীয় খণ্ডৰ বাৱেও ৭টা অধ্যায় মুঠতে ১৪টা অধ্যায় যুগুত কৰা হৈছে। GED 4-01 পাঠ্যবিষয়খন শিক্ষা বিষয়টি পাছ বা সাধাৰণ শিক্ষাৰ্থী আৰু প্ৰধান বিষয় হিচাপে লোৱা শিক্ষাৰ্থীয়েও পঢ়িব লাগিব।

খণ্ড পৰিচয়

প্ৰথম খণ্ডৰ প্ৰথম অধ্যায়টিত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা গঠনৰ প্ৰাসংগিকতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। দ্বিতীয় অধ্যায়টিয়ে শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ধাৰণা, ভূমিকা আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিভিন্ন মাধ্যমৰ বিষয়ে এটি আলোকপাত কৰা হৈছে। তৃতীয় অধ্যায়টিত স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ ধাৰণা আৰু প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে এটি আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। ইয়াৰোপৰি তৃতীয় অধ্যায়টিৰ দ্বাৰা স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ পৰিকল্পনা আৰু গাঁথনিৰ বিষয়ে এটি বিস্তৃত আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। চতুৰ্থ অধ্যায়টিত অধ্যয়নৰ কৌশলবোৰৰ অৰ্থ আৰু গুৰুত্ব, ফলপ্ৰসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশৰ বিষয়ে সুক্ষ্মভাৱে এটি আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। পঞ্চম অধ্যায়টিত পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণা, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে । ষষ্ঠ অধ্যায়টিৰ দ্বাৰা পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণা, পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰা হৈছে। স প্তম অধ্যায়টিত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ জৰিয়তে সামূহিক উন্নয়ন, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম আৰু মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে আগবঢ়োৱা সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ সমস্যা তথা প্ৰত্যাহ্বানসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

এই পাঠ্যভাগটি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাওঁফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অৰ্থ সন্নিবিষ্ট হৈছে। সেইদৰে— 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চৰ্চা কৰক' সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্ৰিয় আৰু ফলপ্ৰসূ হোৱাত সহায় কৰিব। আকৌ, 'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' যোগে আগবঢ়োৱা প্ৰশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্ৰশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্ৰন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্ৰশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্ৰশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্ৰসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় ১ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য
১.২ পৰিচয়
১.৩ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ধাৰণা
১.৩.১ বিশ্বত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ
১.৩.২ ভাৰতবৰ্ষৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস
১.৩.৩ ভাৰতবৰ্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ আৰু প্ৰয়োগ
১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১.৫ অধিক জানিবলৈ
১.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
১.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ বিষয়ে নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব
- বিশ্বত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন সম্বন্ধে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস বৰ্ণনা কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব
- ভাৰতবৰ্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন আৰু প্ৰয়োগৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

শিক্ষা হ'ল এক জীৱনযোৱা প্ৰক্ৰিয়া। ইয়াৰ দ্বাৰা মানুহে অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰি সমাজত অৰ্থপূৰ্ণভাবে স্থিতি লাভৰ প্ৰয়োজনীয়তা পুৰণ কৰিবলৈ সমৰ্থবান হয়। সেয়েহে শিক্ষাক আমাৰ আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ 'মূল শিলা' বুলি অভিহিত কৰা হয়। শিক্ষাই মানুহক জ্ঞানৰ যোগান ধৰে, প্ৰয়োজন আধাৰিত সামৰ্থতা কিছুমানৰ সৈতে সজ্জিত কৰি তোলে আৰু যোগাত্মক দিশত তেওঁলোকক মনোযোগ দিয়াৰ নিৰ্দেশনা যোগান ধৰে। এখন দেশৰ বিকাশৰ প্ৰাক্ প্ৰয়োজনীয়তাখিনি হ'ল শিক্ষা আৰু ব্যক্তিসকলৰ সামগ্ৰীক বিকাশ আৰু কল্যাণত ই নানা ধৰণেৰে অৰিহনা যোগায়। সেয়েহে মানৱ সম্পদ গঠনত শিক্ষাই মূলধন হিচাপে কাৰ্য সম্পাদন কৰে। বিকাশমুখী ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে ভাৰতবৰ্ষই বৰ্তমান মানৱ গতিশীলতা ক্ষীপ্ৰতৰ কৰি তুলিবলৈ যত্নপৰ হৈছে। যদিও ভৌগোলিকভাৱে ভাৰতবৰ্ষৰ বহুখিনি সামৰ্থতা আছে, তথাপি মানৱশক্তিৰ গঠন আৰু উৎপাদনমুখী কাৰ্যসূচীত জড়িত পৰ্যায়ত আজিওঁ পূৰ্ণভাৱে বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ আছে।

উন্নত ৰাষ্ট্রসমূহৰ লগতে উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্র যেনে শ্রীলংকা, চীন আদি দেশৰ তুলনাত ভাৰতবর্ষৰ স্বাক্ষৰতাৰ হাৰ বহুত কম। আনকি ভাৰতবর্ষৰ ভিতৰতে বিভিন্ন প্রদেশত ইয়াৰ ভিন্নতা দেখা যায়। অঞ্চলভেদে আজিওঁ নিয়োগ ব্যৱস্থা, লিংগ ভিন্নতা পূর্ণ শিক্ষা, আঞ্চলিক বৈষম্য, শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত নামভর্ত্তিৰ হাৰৰ বৈষম্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনকি স্বাক্ষৰতা পর্য্যায়তো ভিন্নতা প্রদর্শিত হৈ থকা পৰিলক্ষিত হৈছে। যিয়েই নহওঁক আমি আমাৰ লক্ষ্যৰ নিশ্চিত গঠনত উপনীত হ'ব লাগিব, সহস্রাব্দৰ বিকাশৰ উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব লাগিব আৰু মানৰ মূলধনৰ গঠনত স্থিত হ'ব লাগিব। শিক্ষাই হ'ল আমাৰ প্রয়োজন আৰু আকাংক্ষা পূৰণৰ একমাত্র পথ আৰু ই আমাক লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰিব। কাৰণ শিক্ষিত ব্যক্তিসকল সাধাৰণতে সুন্দৰ উৎপাদনশীল কর্মী হয়। তেওঁলোকে সম্পদসমূহ ফলপ্রসু হোৱাকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে, নতুন প্রযুক্তিগত কৌশল অৱলম্বন কৰিব পাৰে আৰু তেওঁলোকৰ ভুলবোৰৰ পৰা নিজেই শিকিব পাৰে। আমাৰ দেশত বসবাস কৰা সকলোবোৰ ব্যক্তিৰে শিক্ষা লাভ কৰাৰ অধিকাৰ আছে আৰু ইয়াক মানৰ অধিকাৰ হিচাপে অভিহীত কৰা হৈছে। সেয়েহে এইটো এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ কথা যে ব্যক্তিসকলক বিভিন্ন প্রকাৰৰ মাধ্যমৰ সহায়ত শিক্ষা লাভৰ সুবিধা প্রদান কৰিব লাগিব। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে হ'ল এই ক্ষেত্রত প্রয়োগ কৰিব পৰা আটাইতকৈ সুবিধাজনক ব্যৱস্থা। ইয়াৰ মাধ্যমত সকলো স্থানৰ সকলো ব্যক্তিৰ দুৱাৰ দলিলৈ শিক্ষাৰ বাতাবৰণ আনি দিব পৰা যায়। যিবিলাকে নানা ধৰণৰ অসুবিধাৰ বাবে শিক্ষা লাভ কৰিব পৰা নাই, সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছে, পৰম্পৰাগত ব্যৱস্থাৰ লগত খাপ খাব পৰা নাই, আনুষ্ঠানিক শিক্ষা লাভ কৰিব পৰা নাই তেওঁলোকেওঁ এই ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা উপকৃত হ'ব। এই ব্যৱস্থাটোৱে অগণন ব্যক্তিক কম সময় আৰু সুবিধাৰ মাধ্যমত শিক্ষালাভৰ বাবে সামৰি ল'ব পাৰে বিশেষকৈ গৃহিনীসকল, কর্মৰত ব্যক্তিসকল, আৰু স্ব-নিয়োগীসকলক যিসকল শিক্ষালাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈ আছে। এনেবোৰ দিশলৈ লক্ষ্য ৰাখি আমি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ লৈছো। এই প্রচেষ্টাৰ ত্রুটি আৰু সামর্থতাখিনিৰ বিষয়েওঁ আলোচনা কৰাৰ অৱকাশ আছে। তলত উল্লেখ কৰা দিশবোৰে উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাত অৰিহণা যোগাব বুলি ক'ব পৰা যায়।

১.৩ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ধাৰণা

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল শিক্ষা সম্প্রসাৰণৰ এটি তাৎপর্যপূর্ণ ধাৰণা। ইয়াৰ মাজেৰে ভৌগোলিক, শিক্ষকৰ বৈষয়িক অস্তিত্ব, সময়, বয়স আদিৰ ব্যৱধান নোহোৱাকৈ ব্যক্তিসকলে শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। এখন জ্ঞান আধাৰিত সমাজত দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষণ ব্যৱস্থাটো হ'ল ব্যক্তিসকলৰ বাবে অতি গুৰুত্বপূর্ণ মাধ্যম। ভাৰত চৰকাৰে একাদশ পঞ্চম বার্ষিক পৰিকল্পনাত শতকৰা ৪০ ভাগ শিক্ষার্থীক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত সামৰি লোৱাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰি লৈছে। এই ব্যৱস্থাটোৰ নমনীয়তাৰ বাবে ইয়াক যিকোনো সময়তে যিকোনো ঠাইত যিকোনো প্রকাৰে আহৰণ কৰিব পৰা যায়। এই ব্যৱস্থাটোৰ অন্তৰালৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল ভাৰতবর্ষৰ সকলো প্রান্ততে শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক গণতান্ত্রিক কৰি তোলা। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা ব্যৱস্থাৰ

কেইটামান লক্ষ্য হ'ল সুন্দৰভাবে লাভ কৰিব পৰা শিক্ষা, কম খৰছৰ, অধিক নমনীয়তাপূৰ্ণ আৰু উচ্চ মানদণ্ড সম্পন্ন। পেৰাটন (Perraton) নামৰ চিন্তাবিদ গৰাকীৰ মতে দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা হ'ল "এবিধ শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়া য'ত শিক্ষণৰ কিছু বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ অংশ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ সময় আৰু স্থানৰ ব্যৱধানত ৰাখি কাৰোবাৰ দ্বাৰা সম্পন্ন কৰা হয়" (১৯৮১)। সেইদৰে অছোৱা (Ochoa) নামৰ চিন্তাবিদ গৰাকীয়ে কৈছে যে "দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল নিৰ্বাচিত নিদেৰ্শনাত্মক মাধ্যম ব্যৱহাৰিত এটা পদ্ধতি, ইয়াত পৰম্পৰাগত আৰু নব্য উদ্ভাৱনমূলক দুয়োবিধ আহিলাৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ বাবে অনাতাঁৰ শিকন শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ উন্নতি সাধনৰ দ্বাৰা পৰম্পৰাগত মুখামুখি শিক্ষা পদ্ধতিতকৈ অধিকভাৱে সম্ভাৱনাসূচক ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ শিকাৰুক সামৰি লোৱা হয়"।

ওপৰৰ সংজ্ঞাৰ পৰা এইটো স্পষ্ট যে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা মানে -

- শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত পৃথকীকৰণ বা ব্যৱধান
- আনুষ্ঠানিক স্বীকৃতি
- মিশ্ৰ পদ্ধতিৰ পাঠ্যক্ৰম ব্যৱস্থা
- দ্বৈত পদ্ধতিৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা
- মুখামুখি যোগাযোগৰ সম্ভাৱনীয়তা
- উদ্যোগীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰ।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাই হ'ল একমাত্ৰ দুৱাৰমুখ যি ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিতসকলে পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰ পৰিবৰ্ত্তে জীৱনযোৱা শিক্ষা লাভৰ সুবিধা লাভ কৰিব পাৰে আৰু উচ্চ শিক্ষাক নমনীয়ভাৱে কম খৰছত আয়ত্ব কৰিব পাৰে।

এই পদ্ধতিয়ে সামৰি লোৱা জনসংখ্যাসমূহ হ'ল-

- যিসকলে অৰ্থনৈতিক বাধ্যবাধকতাৰ বাবে বিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয় শিক্ষাৰ পৰা আঁতৰি আহিছিল আৰুবৰ্তমান তেওঁলোক ব্যৱসায় বাণিজ্য আদিত জড়িত হৈ আছে।
- যিবিলাক মহিলাই কম বয়সতে বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰি বিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষা অসম্পূৰ্ণ কৰিছে,
- যিবিলাকে তেওঁলোকৰ বৃত্তিৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পদবীৰ বাবে শিক্ষা সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈ কাৰ্যালয় আৰু উদ্যোগ আদিত কাম কৰি আছে,
- গৃহিনীসকল যিবিলাকে সময়মতে পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰে শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম নহ'ল আৰু বৰ্তমান তেওঁলোক শিক্ষা লাভৰ বাবে ইচ্ছুক,
- যিবিলাকে ভৱিষ্যতে সুন্দৰ নিয়োগ ব্যৱস্থালৈ অগ্ৰসৰ হ'ব পাৰিব বুলি আশা কৰি উন্নত শিক্ষা ল'ব বিচাৰে,
- ইয়াৰ উপৰিওঁ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই চাকৰি জীৱি বা বৃত্তিমুখী ব্যক্তিসকলক বৃত্তিগত ধাৰণাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় অৰ্হতা আৰু প্ৰশিক্ষণ লাভৰ বাবে কৰ্ম ক্ষেত্ৰৰ মাধ্যমতে সমৰ্থবান কৰি তোলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা মানে আপুনি কি বুজে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাক কিয় গুৰুত্বপূর্ণ বুলি ভাবে?

.....

১.৩.১ বিশ্বত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস বহু দীঘল। আগতে ইয়াক যোগাযোগ পাঠ্যক্রম বুলি জনা গৈছিল। যোগাযোগ শিক্ষা মানে হ'ল এনে এটা শিকণ শিক্ষণ অৱস্থা য'ত শিক্ষক আৰু শিকাৰুৰ মুখামুখী হোৱাৰ ব্যৱস্থা নাই। তেওঁলোকে পাৰস্পৰিক ক্রিয়া সম্পাদন কৰে ডাক যোগাযোগৰ মাধ্যমত। ছপা সামগ্রী হ'ল শিক্ষাৰ মাধ্যম আৰু ছপা কৰা পাঠটোকা সমূহেই হ'ল শিকাৰুৰ বাবে শিক্ষণ সমল। যোগাযোগ শিক্ষা ব্যৱস্থাই স্থিতি লাভ কৰিছিল ১৮৪০ চনত ইংলেণ্ডত আইজাক পিটমেনৰ কার্যসূচীৰ মাধ্যমত। তেওঁ ইংলেণ্ডৰ বহুবোৰ ঠাইত থকা ছাত্রক ডাক যোগাযোগৰ মাধ্যমত চমু লিখনৰ (চর্টহেণ্ড) টিউচন কৰিছিল। আর্ন্তজাতিক পর্যায়ত দূৰৱৰ্ত্তীৱর্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাৰ প্রচলন হৈছিল ১৮৮৩ চনত এগৰাকী ব্যক্তিগত শিক্ষকৰ শিক্ষাদানৰ মাধ্যমত। শিক্ষক গৰাকীয়ে ইংৰাজী বাক্য গঠন প্রণালীটো দ্বৈত পদ্ধতিৰে ডাকযোগে শিকাইছিল। পৰৱর্তী সময়ত শিক্ষাবিদসকলে ভাবিছিল যে 'দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ' ধাৰণাটো 'যোগাযোগ শিক্ষা'ৰ ধাৰণাটোতকৈ অধিকভাৱে গ্রহণ যোগ্য হ'ব। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থী সমর্থিত সেৱাসমূহ আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ মূল্যায়ন পদ্ধতি সমূহ হ'ল গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান। ই হ'ল এক শিকাৰু আধাৰিত প্রয়াস। এই ব্যৱস্থাত ছপামাধ্যমসমূহৰ বাহিৰেওঁ বহুবোৰ অনা ছপা মাধ্যমো ব্যৱহাৰ কৰা হয়, যেনে- ৰেডিওঁ, দুৰাভাষ যন্ত্র, শ্রব্য কেচেট, ভিডিওঁ কেচেট, কম্পিউটাৰ আৰু আন আন বৈদ্যুতিক মাধ্যমসমূহ।

'মুক্ত শিক্ষণ' নামকৰণ কৰা হৈছিল ১৯২৯ চনত পিটমেনৰ এখন মুখপত্রত (ৰৌউনট্রি ১৯৯২)। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হোৱাৰ বহুবছৰ আগতে এই ধাৰণা প্রকাশিত হৈছিল মুখপত্রখনত। কাৰণ 'যুক্তৰাজ্য মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়' ইংলেণ্ডত ১৯৬৯ চনতহে স্থাপন কৰা হৈছিল। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ অগ্রদূত আছিল পিটমেন, তেওঁই প্রথমতে যোগাযোগ পদ্ধতিৰ মাধ্যমত চমু লিখন ব্যৱস্থাটোৰ শিক্ষা সম্প্রসাৰণ কৰিছিল। মুক্ত শিক্ষণ আৰু মুক্ত শিক্ষা নিবিড়ভাবে অনুসংগিত। আজি, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ হ'ল অতি জনপ্রিয় মাধ্যম যিটোৰ মাধ্যমত ব্যক্তিসকলে সহজে বিশ্ব শিক্ষণ ব্যৱস্থাটোক নিজৰ দুৱাৰ দলিলৈ লৈ আনিব পাৰে।

'কমন ওৱেলথ শিক্ষণ' হ'ল এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ সংগঠন। এই সংগঠনটোৱে কমন ওৱেলথ সদস্য ৰাষ্ট্ৰবোৰক দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ আৰু প্ৰযুক্তিবিজ্ঞানৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ বিকাশত সহায় আগবঢ়ায় আৰু ব্যক্তিসকলৰ শিক্ষণ সুগম কৰি তোলে। 'কমন ওৱেলথ শিক্ষণ'য়ে গুণগত শিক্ষণৰ সমতাসম্পন্ন সুগম ব্যৱস্থা কৰাত অগ্ৰাধিকাৰ দিছে। 'কমন ওৱেলথ শিক্ষণ' প্ৰথমতে আৰম্ভ হৈছিল ১৯৮৮ চনত কমন ওৱেলথ ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ ১০খন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ক লৈ। ২০০৮ চনত ইয়াৰ সদস্য সংখ্যা বৃদ্ধি হয় ২৭খনলৈ। ইয়াৰ পৰা ক'ব পাৰি যে এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ বিকাশত অনুষ্ঠানবোৰে নিস্বাৰ্থ সেৱা আগবঢ়াইছে আৰু বিকাশমুখী কমন ওৱেলথ ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ উচ্চ শিক্ষাৰ বাতাবৰণ উন্নত কৰি তুলিবলৈ অৰিহণা যোগাইছে। এচিয়াত বিশ্বৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বেছি সংখ্যক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ বয়স্ক শিকাৰু আছে। এই শিকাৰু সকলক ৭০খন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে শিক্ষা আহৰণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিছে তাৰ ভিতৰত ১৩খন বৃহৎ পৰিসৰৰ বিশ্ববিদ্যালয়। ভাৰতবৰ্ষত অকলেই ১৫খন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আছে, প্ৰায় ১১৭খন দ্বৈত পদ্ধতিৰ অনুষ্ঠান আছে। উক্ত অনুষ্ঠানবোৰে সামগ্ৰীকভাৱে ৭ মিলিয়ন শিকাৰুক শিক্ষা আহৰণৰ সুবিধা আগবঢ়াইছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ যোগাযোগ শিক্ষা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা আৰু মুক্ত শিক্ষা মানে আপুনি কি বুজে?

.....

১.৩.২ ভাৰতবৰ্ষৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস

ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ সময়ত মাত্ৰ ২০খন পৰম্পৰাগতভাৱে চলিত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ৫০০খন মহাবিদ্যালয় আছিল। স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতবৰ্ষত উচ্চশিক্ষাৰ সংখ্যাগত আৰু গুণগত সম্প্ৰসাৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছিল। ব্যক্তিসকলৰ প্ৰয়াস আৰু অৰ্থনৈতিক দিশ পূৰণৰ বাবে চৰকাৰে প্ৰচেষ্টা হাতত ল'বলগীয়া হৈছিল।১৯৬১ চনত ড° ডি এচ কোঠাৰীৰ নেতৃত্বত ১০ জন সদস্য পূৰ্ণ এখন আয়োগ ভাৰত চৰকাৰে গঠন কৰিছিল। সেই আয়োগে ব্যক্তিসকলক উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সোমাই ল'ব পৰাৰ বিষয়ে উপায় তথা পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল। আয়োগৰ পৰামৰ্শ আছিল যে পৰম্পৰাগত ভাৱে চলি থকা বিশ্ববিদ্যালয়বোৰতে একেমানদণ্ডৰে যোগাযোগ পাঠ্যক্ৰমৰ ব্যৱস্থা কৰা হওঁক। সেই পৰামৰ্শ অনুসৰি দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৬২ চনত যোগাযোগ পাঠ্যক্ৰম আৰু অবিৰত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন কৰে। অগ্ৰণী পৰিকল্পনা হিচাপে শিক্ষা লাভৰ বাবে আগ্ৰহীসকলৰ পৰা যথেষ্টভাৱে সমাদৰ লাভ

কৰে। পৰবৰ্ত্তী সময়ত বহুবোৰ পৰম্পৰাগতভাৱে চলি থকা বিশ্ববিদ্যালয়ে যোগাযোগ পাঠ্যক্রম সঞ্চালকালয় স্থাপন কৰে। বৰ্তমান সময়ত ২০০ তকৈওঁ অধিক বিশ্ববিদ্যালয়ে দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা সঞ্চালকালয় খুলি দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ্যক্রমৰ প্রসাৰণ ঘটাই আছে।

'মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষণ' ব্যৱস্থাৰ পৰিপূৰ্ণতা বিশ্বৰ দৰবাৰলৈ আহে ১৯৬৯ চনত সংযুক্ত ৰাজ্যত স্থাপন কৰা 'সংযুক্ত ৰাজ্য মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়' গঢ় লৈ উঠাৰ পিছতহে। ইয়াৰ প্রভাৱ ভাৰতবৰ্ষতো পৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষত প্রথমখন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰা হৈছিল 'অন্ধ্রপ্রদেশ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়' হিচাপে বৃটিছ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ্হিত। ১৯৮২ চনৰ ২৬ আগষ্টত ৰাজ্যিক আইন অনুসাৰে এই বিশ্ববিদ্যালয স্থাপন হৈছিল আৰু বৰ্তমান ইয়াৰ নাম ৰখা হৈছে 'ড° বি আৰ আম্বেদকাৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়' হিচাপে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্রথম মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ উদ্দেশ্য আছিল যিবিলাক বয়স্ক শিকাৰুৰে বিভিন্ন অসুবিধাৰ বাবে পৰম্পৰাগতভাৱে চলি থকা বিশ্ববিদ্যালয়ত উচ্চ শিক্ষা লাভৰ সুযোগ সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈ থকা দুৰ্বল শ্রেণীৰ লোকৰ বাবে উচ্চ শিক্ষাৰ সুবিধাক গণতান্ত্রিক কৰি তোলা।

দ্বিতীয়খন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা IGNOU। এই বিশ্ববিদ্যালয়খন সংসদৰ আইন মতে ১৯৮৫ চনত স্থাপন কৰা হয় দিল্লীত আৰু ইয়াৰ পৰিসৰ সমগ্র ভাৰতবৰ্ষ আবৰি আছে। পর্য্যায়ক্রমে কোটা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (২০০২), নালণ্ডা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (১৯৯৫), যশোৱন্ত ৰাওঁ চৱন মহাৰাষ্ট্র মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (১৯৮৯) আদিৰ দৰে মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ ৰাজ্য চৰকাৰসমূহৰ প্রচেষ্টা আৰু আইন অনুসাৰে গঢ় লৈ উঠে। অসম চৰকাৰে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ৰাজ্যিক আইন অনুসাৰে ২০০৬ চনত স্থাপন কৰিছিল। শেহতিয়াকৈ উৰিষ্যা চৰকাৰে ২০১৫ চনত উৰিষ্যা

ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰিছে।বৰ্তমান ভাৰতবৰ্ষত ১৪ খন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বিভিন্ন ৰাজ্যত স্থাপিত হৈছে আৰু ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল একমাত্র ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্রতিষ্ঠানসমূহ মূল উদ্দেশ্য হ'ল ভাৰতবৰ্ষত শিক্ষাক গণতান্ত্রিকভাৱে জনসমাজলৈ সম্প্রসাৰণ কৰা। বৰ্তমান মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ নামভর্ত্তিৰ হাৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত শতকৰা ১১.৪৫% যিটো বিশেষভাৱে বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ।

জানি থোৱা ভাল

কেন্দ্রীয় বা ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

১) ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (IGNOU), ১৯৮৫

ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়সমূহ-

১) অন্ধ্রপ্রদেশ- ডঁ বি আৰ আম্বেদকাৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, (হাইদৰাবাদ, ১৯৮২)
২) মহাৰাষ্ট্ৰ- যশোৱন্তৰাওঁ চৱন মহাৰাষ্ট্ৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৮৯
৩) মধ্য প্রদেশ- মধ্যপ্রদেশ ভোজ (মুক্ত) বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৯১
৪) গুজৰাট- ডঁ বাবা চাহেব আম্বেদ্কাৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৯৪
৫) বিহাৰ-নালণ্ডা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৯৫
৬) কর্ণাটক - কর্ণাটক ৰাজ্যিক মুক্তবিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৯৬
৭) পশ্চিমবংগ- নেতাজী সুভাষ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়-কোলকাতা, ১৯৯৭
৮) উত্তৰ প্রদেশ- ৰাজর্শী টেণ্ডন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৯৯
৯) ৰাজস্থান- বর্ধমান মহাবীৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, (আগৰ কোটা) ২০০২
১০) তামিলনাড়ু- তামিলনাড়ু মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, চেন্নাই, ২০০২
১১) চটিচ্গড় - পণ্ডিত সুন্দৰ লাল শর্মা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, চট্টিচ্গড়, ২০০৪
১২) উত্তৰাঞ্চল- উত্তৰাঞ্চল মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ২০০৬
১৩) অসম- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ২০০৬
১৪) উৰিষ্যা- উৰিষ্যা ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, ২০১৫

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ খালী ঠাই পূৰণ কৰক-

(ক) বিশ্বত প্রথমখন বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হৈছিল ..... চনত।

(খ) বর্তমান ভাৰতবর্ষত ..... খন ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ..... খন ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আছে।

(গ) ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপিত হৈছিল ..... চনত।

(ঘ) কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক বিশ্ববিদ্যালয় ..... চনত স্থাপন কৰা হৈছিল।

(ঙ) দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ত ..... চনত যোগাযোগ পাঠ্যক্রম আৰু অবিৰত শিক্ষা প্রতিষ্ঠান স্থাপিত হৈছিল।

১.৩.৩ ভাৰতবর্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ আৰু প্রয়োগ

আমি যেতিয়াই দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশৰ কথা ভাবো তেতিয়াই জানিব পাৰো যে এই শিক্ষাই বহু পর্য্যায় অতিক্রম কৰি আহিছে। এই সন্দর্ভত অধ্যাপক জেমচ্ চি টেইলৰে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঁচটা ভাগৰ বা পর্যায়ৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। সেইবোৰ হ'ল -

- ছপা প্রযুক্তিবিদ্যাৰ ওপৰত আধাৰিত যোগাযোগ আৰ্হি
- ছপা,শ্রৱন আৰু ভিডিওঁ প্রযুক্তিবিদ্যাৰ ওপৰত আধাৰিত বহু মাধ্যম আৰ্হি
- সমসাময়িক যোগাযোগ যোগান, তাৰ সংযোগ প্রযুক্তি বিজ্ঞানৰ প্রয়োগৰ ওপৰত

সমকালীন (চিনক্রোনাচ) ঃ সমসাময়িক আহিলা বা একেধৰণৰ আহিলাসমূহে এক 'একে সময়তে বিভিন্ন স্থানত' ধাৰণাৰে প্ৰকৃত সময়ৰ যোগাযোগ সম্ভৱ কৰি তোলে।
আহিলাসমূহে সময়ত এটা বিন্দুত যোগাযোগ স্থাপন কৰে আৰু একে সময়তে সমসাময়িক আহিলা ৰূপেওঁ কাৰ্য সম্পাদন কৰে।
শ্ৰবন অভিবৰ্ত্তন, ভিডিওঁ অভিবৰ্ত্তন, ৰেৱ অভিবৰ্ত্তন আদি হ'ল 'চিনক্রোনাচ্' আহিলা।

অসমকালীন (অচিনক্রোনাচ) ঃ অচিন ক্রোনাচ্ বা অসমসাময়িক আহিলাসমূহে 'বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন স্থানৰ' ধাৰণাৰে কিছুসময়ৰ বাবে যোগাযোগ সম্ভব কৰি তোলে। এই আহিলাবোৰে ব্যক্তিসকলক প্ৰত্যেককে নিজৰ সুবিধা সময় অনুসাৰে সংযোজিত হোৱাত অৱিহণা যোগায়। অচিন ক্রোনাচ্ আহিলাবোৰ উক্তি আৰু সহযোগিতা প্ৰদৰ্শন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত উপকাৰী। ই কিছুসময়ৰ বাবে ব্যক্তিসকলক সমলসমূহ দিবা বা ৰাতিৰ ভিতৰত যোগান ধৰাৰ লগতে তথ্যসমৃদ্ধ কৰি তোলে।
অচিন ক্রোনাচ্ আহিলাবোৰে ব্যক্তিসকলক বহু বিকল্প সময়ৰ ক্ষেত্ৰত সুবিধা আনি দিয়ে লগতে এই আহিলাবোৰে এটা দলৰ পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াৰ ইতিহাসক সামৰি লোৱাটো সহায় কৰে। ই যৌথ জ্ঞানৰ অনুমতি প্ৰদান কৰে আৰু সহজভাৱে অংশ গ্ৰহণৰ লগতে বিতৰণ ক্ৰিয়া সম্পাদন কৰে। কথোপকথন ফলি,ৰেৱ তালিকা, বৈদ্যুতিক ডাক প্ৰেৰণৰ আৰ্হি, ৰেৱ পুথি আদি হ'ল কিছুমান

আধাৰিত তাৰ-শিক্ষণ আৰ্হি
- অন লাইন বা ইন্টাৰনেট আধাৰিত শিথিলতাপূৰ্ণ শিক্ষণ আৰ্হি
- অগ্ৰবৰ্ত্তী তাৰ সংযোগ বা অনলাইন প্ৰযুক্তিসমূহৰ ওপৰত আধাৰিত বুদ্ধি সম্পন্ন শিথিলতাপূৰ্ণ শিক্ষণ আৰ্হি।

আজি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাই সামৰি লৈছে–
- আন্তঃ সক্ৰিয় বহুমাধ্যম প্ৰেৰণ, চিডি ৰ'ম ইন্টাৰনেট আধাৰিত শিক্ষাদান
- যিকোনো স্থানত যিকোনো সময়ত শিকাৰু সমৰ্থিত বৃদ্ধিপূৰ্ণ গুণ
- *সমকালীন (চিনক্রোনাচ)* আৰু *অসমকালীন (অচিনক্রোনাচ)* যোগাযোগ,
- অংশগ্ৰহণ/অবদান আগবঢ়াবলৈ ইচ্ছুক শিকাৰুসকলৰ বাবে সমান ধৰণৰ সুবিধা
- শিক্ষক শিকাৰু সমবন্ধুসকলৰ মাজত পাৰস্পৰিক আলোচনা
- সামাজিক সংযোগ আৰু সহযোগী কৰ্ম

আমি দেখিবলৈ পাইছো যে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে আমাৰ দেশত কেইবাটাও পদক্ষেপ আগবাঢ়ি গৈ দীঘলীয়া পথ অতিক্ৰম কৰিছে। কিন্তু এতিয়াওঁ সকলোকে শিক্ষাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বহুবোৰ কাম বাকী আছে। তলত দিয়া তালিকাখনত বিকাশৰ ধাৰাৰ ক্ষেত্ৰত অৱিহণা যোগোৱা শিক্ষানুষ্ঠান আৰু শিকাৰুৰ সংখ্যা দেখুওৱা হৈছে।

তালিকা ১ .১ ঃ ভাৰতবৰ্ষৰ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহ ১৯৬২-২০১০

বছৰ	দ্বৈত ধৰণ বিশ্ববিদ্যালয়/প্ৰতিষ্ঠান	একক ধৰণ মুক্ত বিঃ বিঃ সমূহ	মুঠ মুক্ত শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহ
১৯৬২	১	---	১
১৯৭৫	২২	---	২২
১৯৮২	৩৪	১	৩৫
১৯৮৫	৩৮	২	৪০
১৯৯০	৪৬	৫	৫১
২০০০	৭০	৯	৭৯
২০০৫	১০৬	১৩	১১৯
২০১০	২৪২	১৪	২৫৬
২০১৭	১১৭	১৫	১৩২

উৎস ঃ Distance Education Bureau, UGC.

ওপৰত দেখুওঁৱা তালিকাখনৰ পৰা বুজা গ'ল যে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানৰ গঠনৰ ধাৰা কিছুপৰিমাণে ক্ষীপ্ৰতৰ। এই অনুষ্ঠানসমূহে দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষণ আমাৰ দেশৰ বহুসংখ্যক ব্যক্তিক সহজে লাভ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে আৰু অৱদান আগবঢ়াইছে। দ্বিতীয়খন তালিকাত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানত শিকাৰুৰ নামভৰ্ত্তি কৰণৰ ক্ৰমাগত হাৰ দেখুওৱা হৈছে।

তালিকা ১ .২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত নামভর্তিৰ গঠন

বর্ষ	দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত মুঠ নামভর্তি
১৯৮৩-৮৪	৬২৩১
১৯৮৮-৮৯	৬২৯২৩
১৯৯৩-৯৪	১৭০৩৭২
১৯৯৮-৯৯	৩৪১৪৪৪
২০০৩-০৪	৭৫০৩৪২
২০০৮-০৯	১৪৭২৩৭৯
২০১৩-১৪	২১০৪২৯১
২০১৪-১৫	৩৮১১৭২৩

উৎস ঃ Distance Education Bureau, UGC.

আমি ক'ব পাৰো যে মুক্ত শিক্ষণ ব্যৱস্থাটো এটা সমর্থবান শিক্ষা আহৰণৰ বিকল্প আৰু ইয়াৰ মাজেৰে সামাজিক, অর্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক ব্যৱধান নোহোৱাকৈ সকলোৱে শিক্ষা লাভৰ সুবিধা ল'ব পাৰে।

মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে সঠিক সময়ত শিক্ষা লাভৰ পৰা বঞ্চিতসকল আৰু যিবিলাকে শিক্ষা আহৰণ প্রক্রিয়াটোক অবিৰত কৰি ৰাখিব বিচাৰে তেওঁলোকক শিক্ষা লাভৰ সুবিধা কৰি দিয়ে আৰু সামাজিক তথা শৈক্ষিক বৈষম্য আঁতৰ কৰাত অৰিহণা যোগায়। শিক্ষা ব্যৱস্থাই শিকাৰুসকলে পৰম্পৰাগতভাৱে চলি থকা শিক্ষাত আৰোপিত হোৱা নিষেধ তথা বাধা-খিনি আঁতৰোৱাৰ ক্ষেত্রত সুবিধা প্রদান কৰে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে বহু বিস্তৃতভাৱে থকা ব্যক্তিসকলক মুক্তভাৱে শিক্ষণ লাভৰ সুবিধা প্রদান কৰে। এই শিক্ষা সৌহার্দ্যপূর্ণ হয় আৰু সাময়িকভাবেও ল'ব পৰা যায়।

দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষণ ব্যৱস্থা হ'ল কম খৰচী ফলদায়ক পদ্ধতি। ই বহু লোকক কম খৰচত শিক্ষালাভৰ সুবিধা প্রদান কৰে। অনলাইন (Online) পাঠ্যক্রমসমূহ প্রস্তুতিৰ ক্ষেত্রত এবাৰহে খৰচ হয়। ই বহুসংখ্যক ব্যক্তিক বহুবছৰৰ বাবে সামৰি লয়। দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ কাৰণে প্রস্তুত কৰা ছপা সামগ্রীসমূহ প্রস্তুত কৰাৰ সময়ত এবাৰ খৰচ হয়। সেই সামগ্রীসমূহ বছৰ বছৰ ধৰি শিক্ষার্থীসকলক যোগান ধৰি থকা হয়। এনেবোৰ দিশৰ বাবে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাক কম খৰচী ফলদায়ক পদ্ধতি বুলি কোৱা হয় কাৰণ পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ স্কুলবোৰত শিক্ষার্থীসকলৰ পৰা বাৰে বাৰে বুজন পৰিমাণৰ মাছুল আদায় লোৱাৰ ব্যৱস্থা আছে। সাধাৰণতে পৰম্পৰাগত ব্যৱস্থাৰ শিক্ষণ হ'ল শিক্ষক কেন্দ্রিক, যদিওঁ ইয়াক শিশুকেন্দ্রিক বুলি প্রচাৰ কৰা হয়।

মুক্ত বিদ্যালয়সমূহ আৰু মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে সকলোকে শিক্ষালাভৰ সুবিধা প্রদানৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ আৰু মুক্তবিদ্যালয়সমূহৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল শিকাৰুৰসকলক নিজৰ দুৱাৰদলিতে বিভিন্ন মাধ্যম আৰু প্রযুক্তিবিদ্যাৰ সহায়ত নির্দেশনা যোগান ধৰা। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ধাৰণাটোক 'স্বাধীন শিক্ষণ' 'শিথিল শিক্ষণ' তথা 'আত্ম শিক্ষণ' বুলিও ধৰা বা জনা

যায়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাক শিথিল আৰু অভিনৱ কৰাৰ বহুল পৰিসৰ আছে। বিভিন্ন স্থানত সিঁচৰিত হৈ থকা শিকাৰু সকলৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ আৰু সমাজৰ চাহিদা পূৰ্ণ কৰাৰ বাবে সময়ৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ ব্যৱস্থা ইয়াত থাকে। সেয়েহে আজি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটো বহুজন সমাদৃত হৈছে আৰু সমগ্ৰ বিশ্বত ইয়াৰ গুৰুত্ব বাঢ়িছে। 'বাচনি আধাৰিত মান ব্যৱস্থা' (Choice based credit system) আৰু কনভাৰজেঞ্চ দৃষ্টিভংগী' (Convergence approach) এই দুয়োটা হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সুবিধা। এই ব্যৱস্থাটোৱে বহুবিস্তৃত মানৱ সম্পদ বিকাশ, শিকাৰুসকলক চাকৰিৰ বজাৰ আৰু আত্ম নিয়োজনৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰিছে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ভূমিকা বৰ্তমান সমাজত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু ই শিকাৰু সকল সামৰ্থতা অনাত অৰিহণা যোগাইছে। অভিনৱ ধাৰণা আৰু শিথিল আদৰ্শক আকোৱালি লৈ ই শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কৰি তুলিছে। সামগ্ৰীকভাৱে ভাৰতবৰ্ষ আৰু নিৰ্দিষ্টভাৱে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাটো জণগণৰ বাবে এটা উন্নত ধৰণৰ শিক্ষা আহৰণৰ ক্ষেত্ৰ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে।

উত্তৰ পূব ভাৰতত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ আৰম্ভণি হয় ১৯৮৬ চনত যেতিয়া ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌহদত প্ৰথম অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ এটা স্থাপন কৰে। বৰ্তমান উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ ৰাজ্যবোৰত আঞ্চলিক কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰি বিশ্ববিদ্যালয়খনে কৰ্ম সম্পাদন কৰি আছে। অঞ্চলটোৰ বিভিন্ন মহাবিদ্যালয়ত এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ আছে। ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপৰিও অসমত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় নামেৰে এখনি মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ২০০৬ চনত গুৱাহাটীত স্থাপন কৰা হয়। কিছুমান বিশ্ববিদ্যালয়ত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সঞ্চালকালয় আছে আৰু সেই সঞ্চালকালয়সমূহে দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ কাম কৰি আছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৯৮ চনৰ কৰা ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ে ২০০১চনৰ পৰা, ৰাজীৱ গান্ধী কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ইটানগৰ ২০০৫ চনৰ পৰা, উত্তৰ পূৰ্ব পাৰ্বত্য কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৯৬ চনৰ পৰা, আগৰতলাস্থিত ত্ৰিপুৰা বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৯৬ চনৰ পৰা আৰু তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে ২০১১ চনৰ পৰা । ওপৰত উল্লেখ কৰা বিশ্ববিদ্যালবোৰ হ'ল কেন্দ্ৰীয় বা ৰাজ্যিক ব্যৱস্থাৰে নিয়ন্ত্ৰিত। বৰ্তমান সময়ত বহুবোৰ ব্যক্তিগতখণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণত ব্ৰতী হৈ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত সেৱা আগবঢ়াই আছে। তাৰ ভিতৰত চিকিম মণিপাল বিশ্ববিদ্যালয় গেংটক (চিকিম), ইকফাই বিশ্ববিদ্যালয়, আগৰতলা (ত্ৰিপুৰা), ইকফাই বিশ্ববিদ্যালয়, আইজল (মিজোৰাম)। ওপৰত উল্লেখ কৰা ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ উপৰিও এই অঞ্চলত ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ স্থাপন হৈছে আৰু নামভৰ্ত্তিকৰণৰ মাধ্যমেৰে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণত অৰিহণা যোগাই আছে। যিয়েই নহওঁক সেই বাহিৰৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে সন্মানীয় ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বিচাৰৰ

বিৰুদ্ধে কাম কৰি আছে আৰু উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ কেন্দ্ৰবোৰ চলাই আছে। বৰ্তমান বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুদান আয়োগে দূৰৱৰ্ত্তীৱৰ্তী শিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণৰ সীমা বান্ধি দিয়াৰ পিছত, বাহিৰত দূৰৱৰ্ত্তীৱৰ্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানসমূহে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত নিজৰ কাৰ্য্যসূচীসমূহ বন্ধ কৰিবলগীয়া হৈছে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে কাৰাগাৰত থকা লোকসকলক শিক্ষাদানৰ সুবিধা দিয়াৰ লগতে অন্ধ আৰু বিশেষভাবে সক্ষম লোকক বিনামূলীয়াকৈ শিক্ষা দি এক সৰ্বাঙ্গসুন্দৰ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই শিথিল আৰু অনানুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ মাধ্যমত মূল মানৰ অধিকাৰ হিচাপে শিক্ষাৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিবলৈ জনগণক সুবিধা প্ৰদান কৰিছে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ধৰণ যথেষ্টভাৱে সুবিধাজনক আৰু ই সামগ্ৰীকভাৱে ৰাষ্ট্ৰৰ কল্যাণ সাধনত উল্লেখযোগ্য অৰিহণা যোগাইছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ প্ৰাসংগিকতা কেনেধৰণৰ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ উত্তৰ পূব ভাৰতত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ কি কি অনুষ্ঠান স্থাপিত হৈছে?

.....

.....

.....

১.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- শিক্ষাক এখন দেশৰ আৰ্থসামাজিক বিকাশৰ 'মূল শিলা' বুলি অভিহীত কৰা হয়।
- শিক্ষাই মানুহক জ্ঞানৰ যোগান ধৰে; প্ৰয়োজন আধাৰিত কিছুমান কৌশলক অনুধাৱন কৰায় আৰু যোগাত্মক দিশৰ প্ৰতি মনযোগৰ নিৰ্দেশনা দিয়ে।
- ভৌগোলিক অৰ্থত সামগ্ৰীকভাৱে ভাৰতবৰ্ষৰ বৃহৎ সম্ভাৱনীয়তা আছে। কিন্তু বৰ্তমান অৱস্থা মানৰ শক্তিৰ গঠন আৰু উৎপাদন কাৰ্যসূচীৰ ক্ষেত্ৰত নিয়োগৰ পূৰ্ণতা আহি পৰা নাই।
- ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত আজিওঁ নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যিক আৰু আঞ্চলিক ভেদে ভিন্নতা,

শিক্ষাৰ সকলো পর্যায়ত লিংগ বৈষম্য, সামগ্রীক নামভর্ত্তিৰ হাৰ আৰু স্বাক্ষৰতাৰ পর্যায় আদিত বৈষম্যতা পৰিলক্ষিত হয়।

- ইয়াৰ উপৰিও আমি সামৰি লোৱা গঠনৰ লক্ষ্যত উপনীত হৈ সহশ্রাব্দৰ বিকাশৰ লক্ষ্যৰ প্রতি অগ্রসাৰিত হ'ব লাগিব আৰু মানৰ মূলধনৰ গঠনৰ প্রতি আমাৰ প্রচেষ্টাক নির্দেশিত কৰিব লাগিব।
- শিক্ষাই হ'ল আমাৰ প্রয়োজন আৰু প্রয়াস মতে লক্ষ্যসমূহ পূর্ণ কৰিব পৰা একমাত্র পথ। কাৰণ শিক্ষিত ব্যক্তিসকল সাধাৰণতে উন্নত উৎপাদনশীল কর্মী, যিয়ে মূলধনক অধিক ফলপ্রসুভাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে; নতুন প্রযুক্তিসমূহ প্রয়োগ কৰিবপাৰে আৰু তেওঁলোকে কৰা ভুলৰ পৰা শিকিব পাৰে।
- আমাৰ দেশৰ সকলোবোৰ ব্যক্তিয়ে মানৰ অধিকাৰ হিচাপে শিক্ষাৰ অধিকাৰ পোৱাটো বাঞ্চনীয়। সেয়েহে ব্যক্তিসকলক শিক্ষাৰ বিভিন্ন পন্থাৰ মাধ্যমেৰে তথ্য আৰু জ্ঞানৰ যোগান ধৰাটো অতিশয় প্রয়োজনীয়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল সকলো ব্যক্তিৰ বাবে সহজে সম্ভৰ কৰি তুলিব পৰা এটি সম্ভাব্য বিকল্প শিক্ষাৰ পথ।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা মানে হ'ল এক শিক্ষণৰ ধৰণ যিটোৰ মাজেৰে কোনো ভৌগোলিক ব্যৱধান, শিক্ষকৰ শাৰীৰিক উপস্থিতি, স্থান, সময় আৰু বয়স আদিৰ ক্ষেত্রত বাধা নোহোৱাকৈ লাভ কৰিব পৰা শিক্ষা।
- একাদশ পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাত দেশৰ সমগ্র শিক্ষার্থীৰ শতকৰা ৪০% ক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৱর্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ ভিতৰত সামৰি লোৱাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰি লোৱা হৈছে।
- আজি ইয়াৰ নমনীয়তা তথা শিথিলতাৰ বাবে, এই পদ্ধতিটোক 3A (৩-যিকোনো) যেনে যিকোনো সময়ত, যিকোনো স্থানত, যিকোনো লোককে শিক্ষালাভ কৰিব পৰা ব্যৱস্থা বুলি ক'ব পৰা যায়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে খৰচ ফলপ্রসু ধৰণৰ মাধ্যমেৰে জীৱন জোৰা শিক্ষালাভৰ সুবিধা প্রদানকৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। যিবিলাকে উচ্চ শিক্ষা লাভৰ পৰা নিজকে বঞ্চিত হোৱা বুলি ভাবিছে বা তথাকথিত শিক্ষা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা বুলি ভাবি শিক্ষা লাভৰ প্রতি আগ্রহান্বিত হৈছে তেওঁলোকক এই পদ্ধতিয়ে আকোৱালি লৈছে।
- এই শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক আগতে যোগাযোগ শিক্ষা নামেৰে জনা গৈছিল। যোগাযোগ শিক্ষা মানে হ'ল এনে ধৰণৰ শিক্ষা য'ত শিকাৰু আৰু শিক্ষকে মুখামুখিভাৱে সংস্পর্শলৈ আহিব নোৱাৰে। তেওঁলোকে মাত্র ডাক যোগাযোগৰ মাধ্যমতহে পাৰস্পৰিক ক্রিয়া সম্পাদন কৰে। ছপা সামগ্রীয়ে হ'ল একমাত্র শিক্ষাৰ মাধ্যম আৰু ছপাপাঠবোৰেই হ'ল শিকাৰু সকলৰ বাবে একমাত্র শিক্ষাৰ সমল।
- যোগাযোগ শিক্ষাই ১৮৪০ চনত আনুষ্ঠানিক ধৰণ বা আকৃতি লাভ কৰে আইজাক পিটমেনৰ প্রচেষ্টাত। তেওঁ চমু লিখন পদ্ধতিৰ মাধ্যমত ইংলেণ্ডৰ বিভিন্ন স্থানত সিঁচৰিত

হৈ থকা ছাত্রসকলক ডাকযোগে পঢ়োৱাৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ ফলত এই ব্যৱস্থাটোৰ প্রচলন হয়।

- পৰৱৰ্ত্তী সময়ত শিক্ষাবিদসকলৰ চিন্তাধাৰাত প্রকাশিত হ'ল যে 'দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা' ধৰণটো যোগাযোগ শিক্ষাৰ ধৰণতকৈ অধিক গ্রহণ যোগ্য হ'ব। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱা আৰু মূল্যায়ণ পদ্ধতিৰ ভিন্নতা হ'ল গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান। ই হ'ল এক শিকাৰু আধাৰিত প্রয়াস। ছপা মাধ্যমৰ বাহিৰেওঁ এই পদ্ধতিত অনা ছপা মাধ্যম যেনে ৰেডিওঁ, দুৰাভাষ যন্ত্র, শ্রব্য কেছেট, ভিডিওঁ কেছেট, কম্পিউটাৰ আৰু আন আন বৈদ্যুতিক মাধ্যমসমূহো সামৰি লোৱা হয়।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাক আজি সাধাৰণভাৱে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ বুলি জনা যায়। 'মুক্ত শিক্ষণ' নামকৰণ হৈছিল পিটমেনৰ এখন মুখপত্রত ১৯২৯ চনত।
- মুক্ত শিক্ষণ আৰু মুক্ত শিক্ষা পৰস্পৰভাৱে সম্বন্ধিত। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় প্রথমতে ইংলেণ্ডত ১৯৬৯ চনত স্থাপন কৰা হৈছিল।
- আজি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থা বহু সমাদৃত এক শিক্ষণ ব্যৱস্থা। ইয়াৰ মাধ্যমত ব্যক্তিসকলে বিশ্বৰ বিভিন্ন প্রান্তৰ শিক্ষণ পদ্ধতিক নিজৰ ঘৰতেই বহি শিকিব পাৰে।
- বর্ত্তমান সময়ত ভাৰতবর্ষত ১৪ খন ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু এখন কেন্দ্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আছে। সেইখনৰ নাম হ'ল ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্রীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই বিভিন্ন পর্যায় বা অৱস্থা অতিক্রম কৰি আহিছে আৰু আজিৰ দিনত অনলাইন প্রযুক্তিবিদ্যা ব্যৱহাৰ কৰিছে।
- বর্তমান সময়ত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অনুষ্ঠানসমূহ স্থাপনৰ ধাৰা ক্ষীপ্রভাৱে বৃদ্ধি হ'বলৈ ধৰিছে আৰু এইবোৰে জনসাধাৰণক সহজে শিক্ষালাভ কৰিব পৰা বৈশিষ্ট্যপূর্ণভাবে অৰিহণা যোগাই আছে।
- মুক্ত শিক্ষাই পৰম্পৰাগতভাৱে শিক্ষালাভ কৰিবলৈ যোৱাৰ ক্ষেত্রত থকা বাধা আৰু নিষেধসমূহ আতঁৰাইছে আৰু বহু পৰিসৰত থকা ব্যক্তিসকলক শিক্ষণ সুবিধা প্রদান কৰিছে। ই ব্যক্তিসকলক অধিক সহজভাৱে আৰু সময় উপযোগীকৈ শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সমর্থবান কৰি তুলিছে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ হ'ল কম খৰচী ফলপ্রসু শিক্ষণ ব্যৱস্থা। এই শিক্ষা ব্যৱস্থাই কম খৰচতে বহু ঠাইত বিস্তৃত হৈ থকা ব্যক্তিসকলক একে সময়তে সামৰি লয়। উদাহৰণ স্বৰূপে অন লাইন পাঠ্যক্রমত খৰচ হয় এবাৰ। সেই খৰচতে প্রস্তুতি সম্পূর্ণ কৰা হয় আৰু বহু বছৰৰ কাৰণে এই পাঠ্যক্রমে বহু সংখ্যক ব্যক্তিক সামৰি লোৱা হয়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ ধৰণক "স্বাধীনভাৱে শিক্ষণ" "নমনীয় শিক্ষণ" আৰু 'আত্মশিক্ষণ' হিচাপেওঁ জনা যায়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ নতুনত্ব আৰু নমনীয়তা অনাৰ ক্ষেত্রত যথেষ্ট পৰিসৰ আছে। ইয়াৰ উপৰিও এই ব্যৱস্থাটোত সমাজৰ প্রয়োজন আৰু আৱশ্যকতা পুৰণৰ অর্থে বিভিন্ন

স্থানত সিঁচৰিত হৈ থকা শিকাৰুসকলক সামৰি সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগত শিক্ষণৰ ব্যৱস্থা সম্ভৱ কৰি তোলে।

- উত্তৰ পূব ভাৰতত ১৯৮৬ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌহদত ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ স্থাপনৰ সময়তে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ আৰম্ভণী হয়।
- কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে অসমৰ কাৰাগাৰৰ কাৰাবাসী শিকাৰুসকলক শিক্ষালাভৰ সুবিধা প্ৰদান কৰি সৰ্বাঙ্গ সুন্দৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে।

১.৫ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Baruah, Srinath (2011): *"Education Beyond Barriers: Role of Open and Distance learning with special reference to Krishna Kanta Handiqui State Open University"*, Horizon, The Newsletter of KKHSOU, Vol-V, No II, July 2011

২) Kanwar, Asha (2011): *"Crisis in ODL: What is the response?"*, Lecture presented at Symbiosis International Conference on ODL, 23rd February, Pune, India

৩) Srivastava, Manjulika and Swaraj Basu, *"Distance Learning in North East : An Overview "*, University News, 48 (38) September, 2010

৪) *STRIDE Handbook on Distance Education*, IGNOU

১.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ এটি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ ধাৰণা। ইয়াৰ মাজেৰে ভৌগোলিক, শিক্ষকৰ বৈষয়িক অস্তিত্ব, সময়, বয়স আদিৰ ব্যৱধান নোহোৱাকৈ ব্যক্তিসকলে শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। এই ব্যৱস্থাটো অসংখ্য সুবিধা লাভৰ পৰা বঞ্চিত ব্যক্তিৰ লগতে আত্ম সংস্থাপিত, গৃহিনীসকলক শিক্ষা লাভৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিছে। যিবিলাকে উন্নত আৰু উৎপাদনমুখী জীৱন গঢ়ি তুলিব বিচাৰে তেওঁলোককো এই ব্যৱস্থাটোৱে সুবিধা দিয়ে।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল এনে এক ব্যৱস্থা যাৰ জৰিয়তে প্ৰচলিত পদ্ধতিৰ মাধ্যমত যিসকলে উচ্চ শিক্ষা লাভৰ পৰা বঞ্চিত হৈছে তেনেলোকসকলক শিক্ষা লাভৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা। কম খৰচতে এই ব্যৱস্থাৰ মাধ্যমত জীৱনযোৰা শিক্ষা লাভৰ ইচ্ছা কৰে তেনে ব্যক্তিয়ে এই ব্যৱস্থাত সোমাই ল'ব পাৰে। এই শিক্ষা ব্যৱস্থা তলত উল্লেখ কৰাবোৰৰ বাবে বৰ সহায়ক।

- যিবিলাকে বিদ্যালয়সমূহ আৰু মহাবিদ্যালয়সমূহৰ পৰা অৰ্থনৈতিক কাৰণৰ বাবে আঁতৰি আহিছে আৰু বৰ্তমান ব্যৱসায় বাণিজ্য আদিত মকৰল হৈছে।
- মহিলাসকল যিবিলাকে কম বয়সতে বিবাহ পাশত আৱদ্ধ হৈ বিদ্যালয় মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষা অসম্পূৰ্ণ কৰিছে।
- যিবিলাকে কাৰ্যালয় আৰু উদ্যোগসমূহত পঢ়া শুনা সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈ নিয়োজিত হৈছে কিন্তু তেওঁলোকক পদবী আৰু শিক্ষা লাভৰ প্ৰমাণ পত্ৰৰ প্ৰয়োজন হৈছে।
- ব্যক্তিসকলৰ লগতে গৃহিণীসকলে যিয়ে সহজভাৱে পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষা লাভ কৰিব নোৱাৰিলে এতিয়া শিক্ষা লাভৰ ইচ্ছা কৰে তেওঁলোকৰ বাবে এই ব্যৱস্থা অতি সুবিধাজনক।
- যিবিলাকে তেওঁলোকৰ কাৰ্য ক্ষেত্ৰৰ ভৱিষ্যত সুবিধাৰ বাবে পৰবৰ্ত্তী শিক্ষা লাভ কৰিব বিচাৰে।
- ইয়াৰ উপৰিওঁ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই চাকৰি কৰি থকা ব্যক্তিসকল বা বৃত্তিধাৰীসকলক চাকৰি কৰি থকা সময়তে বৃত্তিগত অৰ্হতা বৃদ্ধি আৰু প্ৰশিক্ষণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ

- যোগাযোগ শিক্ষা মানে হ'ল এনে ধৰণৰ শিক্ষা যি শিক্ষাৰ মাধ্যমেৰে ব্যক্তিয়ে নিজৰ কৰ্মৰ স্থানতে বা বাস কৰি থকা ঠাইতে থাকি অধ্যয়ন কৰিব পাৰে। এই ব্যৱস্থাৰ পাঠবোৰ শিক্ষানুষ্ঠানখনে ডাক যোগাযোগৰ মাধ্যমত শিকাৰুলৈ প্ৰেৰণ কৰে।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল এনে এটা শিক্ষণ পদ্ধতি য'ত শিক্ষণ সূচীসমূহ ছপা সামগ্ৰী আৰু বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ মাধ্যমত শিকাৰুক যোগান ধৰা হয়। এই ব্যৱস্থাত প্ৰয়োজন অনুসৰিহে শিক্ষক আৰু শিকাৰুৰ যোগ স্থাপন হয় বিশেষকৈ বিদ্যায়তনিক, প্ৰশাসনিক, কাৰিকৰী আৰু ব্যক্তিগত সমস্যাসমূহ সমাধানৰ ক্ষেত্ৰত। শিক্ষক আৰু শিকাৰুৰ যোগাযোগ মাধ্যম আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা ব্যৱহাৰৰ মাধ্যমেৰেহে সম্ভৱ হৈ উঠে।
- মুক্ত শিক্ষণ হ'ল এটা শিক্ষণ ব্যৱস্থা যিটোৰ মাধ্যমত শিক্ষাৰ অগ্ৰগতি হয় পৰম্পৰাগত ভাৱে চলি থকা শিকণ-শিক্ষণৰ বাহিৰত। নামভৰ্তিৰ নীতি নিয়ম, আসনৰ সংখ্যা, উপস্থিতি, পৰীক্ষা, পাঠ্যক্ৰমৰ সময়, বিষয় গাথা আদিৰ

নমনীয়তা হ'ল ইয়াৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য। ১৯২৯ চনত পিটমেনৰ মুখপত্রত 'মুক্ত শিক্ষণৰ' ধাৰণাটো প্রবর্ত্তিত হৈছিল। এইটো এটা শিক্ষা ব্যৱস্থা য'ত নুন্যতম বাধা নিষেধৰ মাধ্যমত সকলো ব্যক্তিযে শিক্ষালাভৰ সুবিধা গ্রহণ কৰিব পাৰে। নমনীয়তা প্রকৃতিৰ বাবে এই ব্যৱস্থাত ব্যক্তিসকলে ভৌগোলিক, শিক্ষকৰ অৱস্থিতি সময়, স্থান, বয়স আদিৰ ব্যৱধান নোহোৱাকৈ শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ১৯৬৯ চন

খ) ১৪ খন ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ১খন কেন্দ্রীয় বিশ্ববিদ্যালয়

গ) ১৯৮৫ চন

ঘ) ২০০৬ চন

ঙ) ১৯৬২ চন

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত শিক্ষণৰ প্রাসংগিকতাই সাধাৰণতে তলত দিয়া দিশসমূহক সুচায়। সেইবোৰ হ'ল ঃ

- মুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থা বর্তমান সময়ত অতি প্রয়োজনীয়। কাৰণ এই ব্যৱস্থাৰ প্রধান লক্ষ্য হ'ল - সামাজিক আৰু শৈক্ষিক অসমতাসমূহ আঁতৰ কৰা, পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ পৰা বঞ্চিত সকলক শিক্ষা লাভৰ সুবিধা দিয়া, লগতে যিসকলে অবিৰতভাৱে শিক্ষা আহৰণ কৰিব বিচাৰে তেওঁলোকক শিক্ষা লাভৰ বাবে অনুপ্রেৰণা আগবঢ়োৱা আদি। মুক্ত শিক্ষাই পৰম্পৰাগত ভাৱে চলি থকা শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীয়ে সন্মুখীন হোৱা বাধা আৰু নিষেধসমূহ আঁতৰাই পেলাই। ই বহল ভিত্তিক ব্যক্তিসকলক শিক্ষা লাভৰ সুবিধা প্রদান কৰে আৰু তেওঁলোকক অধিক সহজভাৱে সময় উপযোগীকৈ শিক্ষালাভৰ বাবে সমর্থবান কৰি তুলিছে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ হ'ল কম খৰচতে বহল পৰিসৰৰ ব্যক্তিক অন্তভূক্তি কৰি লোৱা এক ফলপ্রসু শিক্ষা ব্যৱস্থা। উদাহৰণস্বৰূপে তাৰ সংযোগ (অনলাইন) পাঠ্যক্রমত প্রস্তুতিৰ ক্ষেত্রত মাত্র এবাৰহে খৰচৰ ব্যৱস্থা আছে, যিটোৱে বহুবোৰ ব্যক্তিক কেইবা বছৰৰ বাবে শিক্ষাৰ বাবে সামৰি লয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষাৰ ছপা সামগ্রীসমূহ প্রস্তুতকৰণ এবাৰতে কৰি লোৱা হয়। অনুষ্ঠানবোৰৰ প্রস্তুতকৰণৰ খৰচ এবাৰহে হয় আৰু সেহ সামগ্রীসমূহৰ প্রচলন বা ব্যৱহাৰ বহুবছৰৰ বাবে কৰি থকা হয়। সেই ক্ষেত্রত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক পৰম্পৰাগত ব্যৱস্থাতকৈ অধিক কম খৰচী বুলি কব পৰা যায়। পৰম্পৰাগত বিদ্যালয়সমূহত শিক্ষার্থীৰ পৰা অধিক মাচুল বাৰে বাৰে লোৱাৰ ব্যৱস্থা আছে আনহাতে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানত নামভর্ত্তিকৰণৰ সময়তে মাচুল লোৱা হয়।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ব্যৱস্থাত সমাজৰ বিভিন্ন স্থানত সিঁচৰিত হৈ থকা শিকাৰু সকলৰ পিনে লক্ষ্য ৰাখি সময়ৰ পৰিবর্ত্তন, প্রয়োজন আৰু আৱশ্যকতা

আদিবোৰৰ ক্ষেত্ৰত নতুনত্ব আৰু নমনীয়তা আনিবলৈ বহল পৰিসৰ আছে। সেয়েহে, আজি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ ধাৰণাটো সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰত্যেক দিনে অধিক গুৰুত্ব লাভ কৰিবলৈ ধৰিছে আৰু প্ৰয়োজনীয়তাওঁ বৃদ্ধি পাইছে।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উত্তৰ পূব ভাৰতত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ আৰম্ভণি হয় ১৯৮৬ চনত যেতিয়া ইন্দিৰা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌহদত প্ৰথম অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ এটা স্থাপন কৰে। বৰ্তমান উত্তৰ পূৰ্বৰ ৰাজ্যবোৰত আঞ্চলিক কেন্দ্ৰ স্থাপন কৰি বিশ্ববিদ্যালয়খনে শৈক্ষিক কৰ্ম সম্পাদন কৰি আছে। এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অঞ্চলটোৰ বিভিন্ন মহাবিদ্যালয়ত অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ আছে। ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় উপৰিও অসমত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় নামেৰে এখনি মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ২০০৬ চনত গুৱাহাটীত স্থাপন কৰা হয়। তাৰোপৰি বিশ্ববিদ্যালয়ত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সঞ্চালকালয় আছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৯৮ চনৰ পৰা, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ে ২০০১ চনৰপৰা, ৰাজীৱ গান্ধী কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয়ে (ইটানগৰ) ২০০৫ চনৰ পৰা, আগৰতলাস্থিত ত্ৰিপুৰা বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৯৬ চনৰ পৰা আৰু তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে ২০১১ চনৰ পৰা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ কাম কৰি আছে। ওপৰত উল্লেখ কৰা বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ হ'ল কেন্দ্ৰীয় বা ৰাজ্যিক বিশ্ববিদ্যালয়। বৰ্তমান সময়ত বহুবোৰ ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণত ব্ৰতী হৈ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলত শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰ গঢ়ি তুলিছে। তাৰ ভিতৰত চিকিম মণিপাল বিশ্ববিদ্যালয় গেংটক (চিকিম), ইকফাই বিশ্ববিদ্যালয় আগৰতলা (ত্ৰিপুৰা), ইকফাই বিশ্ববিদ্যালয় আইজল (মিজোৰাম) ইত্যাদি।

১.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শিক্ষা কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ?

প্ৰশ্ন ২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা মানে আপুনি কি বুজে?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ প্ৰাসংগিকতা কেনেধৰণৰ?

প্ৰশ্ন ৫ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন সম্বন্ধে আপুনি কি বুজে?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ বৰ্তমান সময়ত মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি আপুনি কিয় ভাৱে? ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ যোগাযোগ শিক্ষা, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা আৰু মুক্ত শিক্ষা বা মুক্ত শিক্ষণ বুলিলে কি বুজে? ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ বিশ্বত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন সম্বন্ধে চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ভাৰতবৰ্ষৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ইতিহাস সম্বন্ধে বৰ্ণনা কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ ভাৰতবৰ্ষৰ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মূল সুবিধা কিছুমান উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতবৰ্ষত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ গঠন আৰু প্ৰাসংগিকতা সম্বন্ধে ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ২ ঃ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য

২.২ পৰিচয়

২.৩ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ মূল ধাৰণা

২.৩.১ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অর্থ

২.৩.২ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত (ODL) শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ভূমিকা

২.৪ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ ভূমিকা

২.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শ দান (Couselling)

২.৬ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিভিন্ন মাধ্যম

২.৬.১ শ্ৰৱণ-দর্শনৰ সহায়

২.৬.২ বৈদ্যুতিক সা-সঁজুলি

২.৬.৩ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল প্ৰদানৰ বেলেগ বেলেগ মাধ্যমবোৰ

২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

২.৮ অধিক জানিবলৈ

২.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

২.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি ঃ

- শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ প্ৰাৰম্ভিক ধাৰণা সম্পর্কে জ্ঞাত হ'ব পাৰিব
- শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অর্থ আৰু বিকাশ সম্পর্কে বিচাৰ কৰিব পাৰিব
- শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিভিন্ন মাধ্যমবোৰ আৰু সেইবোৰৰ ভূমিকা সম্পর্কে মূল্যায়ণ কৰিব পাৰিব
- অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত থকা ভূমিকাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শমূলক উপবেশন (Couselling session) আৰু পৰামর্শদাতাসকলৰ থকা ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

আমি সকলোৱে জানো যে পৰাম্পৰাগত শ্ৰেণী শিক্ষা ব্যৱস্থাতকৈ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থা পৃথক ধৰণৰ। যাৰ বাবে এই মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বিভিন্ন ধৰণৰ সা-সামগ্ৰী, যেনে, SLM বা নিজা শিক্ষণ সঁজুলি, গ্ৰন্থাগাৰ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আসোৱাহসমূহ দূ�ৰৱৰ্ত্তী কৰিবৰ বাবে পৰামৰ্শমূলক আলোচনা, SMS সেৱাৰ যোগেদি নতুন নতুন ঘটনা বা কাৰ্যৰ বিষয়ে জনোৱা, দৃশ্য-শ্ৰব্যৰ জৰিয়তে ঘটনাৰাজিৰ জ্ঞান দিয়া বা চছিয়েল নেটৱৰ্কিংৰ জৰিয়তে আলোচনা চক্ৰ কৰা আদি সেৱাসমূহৰ যোগান ধৰা হয়, যিবোৰক শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল (learner support service) বোলা হয়। এই সেৱাৰ গুৰুত্বতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল আৰু আত্ম শিকণ সঁজুলি (Self Learning Material)ক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ মাইলৰ খুটি বুলি কোৱা হৈছে।

এই অধ্যায়টোত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিষয়ে বিশদভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে। এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ লগতে তাৰ বিভিন্ন ভাগসমূহে কিদৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ভূমিকা পালন কৰিছে তাক জানিব পাৰিব। তাৰ উপৰিও আপুনি কিদৰে দৃশ্য-শ্ৰব্য ব্যৱস্থা ইয়াত সংযোগ কৰি জ্ঞান প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা কৰা হয় তাক জানিবলৈ সক্ষম হ'ব।

২.৩ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ধাৰণা

শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীসকলে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ দৰে নিয়মিত শিক্ষকৰ পৰামৰ্শৰ পৰা বঞ্চিত হয়। যাৰ বাবে তেওঁলোকে কিছুমান সুবিধা যেনে আত্ম শিক্ষণ সঁজুলি, শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল আদি লাভ কৰে। বৰ্তমান প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ উন্নতিয়ে এই ব্যৱস্থাক আৰু খৰটকীয়া কৰি তুলিছে। যিহেতু ইয়াৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল ব্যৱস্থাটোক অধিক বেছি মনোগ্ৰাহী আৰু আকৰ্ষণীয় কৰিব পৰা গৈছে।

২.৩.১ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অথ

শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ব্যৱস্থাটো এটা ছাতিৰ দৰে যিয়ে ভালেমান ব্যৱস্থা বা মাধ্যম ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ৰাখিছে, বিভিন্ন সেৱা আৰু মাধ্যম মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ব্যৱহৃত হয় সকলোখিনি ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত। এইটো উল্লেখ্য যে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ সকলোবোৰ ব্যৱস্থা মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয়ে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা নাই। আমি পিছৰ পৰ্যায়ত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিষয়ে বিভিন্ন মাধ্যমবোৰ আলোচনা কৰিম।

২.৩.২ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ভূমিকা

যদি আমি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পৰিবেশটো লক্ষ্য কৰো তেনেহ'লে দেখিম যে ইয়াত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ ভূমিকা যথেষ্ট গুৰুত্বপূর্ণ। আপুনি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ছাত্র হিচাপে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহৰ ক্ষেত্রত নিজকে বিচাৰ কৰি তলৰ বিষয়কেইটাৰ প্রতি সহজেই অনুধাবন কৰিব পাৰিব ঃ-

- *শিক্ষকৰ লগত মুখামুখী আলোচনাৰ অভাৱ (Lack face to face interaction with teacher)* ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষকৰ লগত ছাত্র-ছাত্রীৰ পোণপটীয়া আলোচনাৰ অভাৱ এটা মূল বৈশিষ্ট্য। আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত আপুনি বুজি নোপোৱা বা আসোঁৱাহ থকা বিষয়টোত লগে লগে সমাধান পাব পাৰে। কিন্তু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত সেইটো সম্ভৱ নহয়। সেয়েহে এজন শিক্ষকৰ অনুপস্থিতিত, কিদৰে এটা প্রশ্নৰ সমাধান কৰিব পৰা যাব ? এনে ক্ষেত্রত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ যথেষ্ট প্রয়োজন। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত আমি সপ্তাহত এদিনকৈ হলেওঁ পৰামর্শমূলক আলোচনাৰ (Counselling session)আয়োজন কৰো। যাৰ জৰিয়তে আপুনি আপোনাৰ প্রশ্ন বা বিষয়টোৰ সমাধান পাব পাৰে। এই আলোচনাৰ উপৰিও আন কিছুমান সুবিধা যেনে- শ্রব্যকেছেট (Audio -CDs), দৃশ্য শ্রব্য কছেট (Audio-Visual CDs/DVDs), টেলিভিছনৰ অনুষ্ঠান (Telecast of T.V, Programmes) ৰেডিঅ' অনুষ্ঠান, ফোন-ইন অনুষ্ঠান (Phone-in- Programmes), ইন্টাৰনেট সেৱা আদিৰ যোগান ধৰা হয়। যাতে শিক্ষকৰ লগত পোণপটীয়া আলোচনাৰ অভাৱ থকা বাবে এই সেৱাসমূহৰ জৰিয়তে ছাত্র ছাত্রীয়ে নিজৰ প্রশ্নৰ সমাধান পায়
- *সহপাঠীসকলৰ লগত কথোপকথনৰ অভাৱ (lack of Interaction with fellow learner)* ঃ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত আপুনি আপোনাৰ সহপাঠীসকলৰ লগত বিভিন্ন বিষয়ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰে। সিয়ে আপোনাৰ জ্ঞানৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰে। আপুনি আপোনাৰ আসোঁৱাহ বা অন্যান্য প্রশ্নসমূহ অৱতৰণ কৰা বা আলোচনা কৰাৰ সুযোগ লাভ কৰে। কিন্তু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এনে গোট বা একেলগ হোৱাটো কঠিন। কেতিয়াবা আনকি একেটা কেন্দ্রৰে, একেটা বিষয়ৰে শিক্ষার্থীসকলে ইজনে আনজনক চিনি নাপায়। গতিকে দেখা যায় যে অকলশৰীয়া শিক্ষাতকৈ একগোট বা সহপাঠীৰ লগত আলোচনাৰ মাধ্যমে জ্ঞানৰ পৰিসৰ যথেষ্ট বৃদ্ধি কৰে।
- *শিক্ষার্থীৰ স্বতন্ত্রতা বনাম অনুপ্রেৰিত অভাৱ (Learner's Autonomy Versus lack of Motivation)* ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীসকলে যথেষ্ট স্বাধীনতা লাভ কৰে। আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত আপুনি শ্রেণী কক্ষত নিয়মিত উপস্থিত

থকা, হোমৱর্ক কৰা, প্রকল্প জমা দিয়া আদি সকলোবোৰ কঠোৰ নিয়মৰ মাজেৰে কৰিব লগা হয়। কিন্তু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষাত আপুনি তেনেবোৰ নিয়ম নীতিৰ পৰা মুক্ত। তথাপি কেতিয়াবা এই সুবিধাখিনিয়ে শিক্ষার্থীৰ কাৰণে অসুবিধা হিচাপে দেখা দিব পাৰে। কাৰণ শিক্ষকৰ লগত মুখামুখি আলোচনাৰ অভাৱ বা শিক্ষকৰ কঠোৰ পৰামর্শৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা বাবে মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত নিজাকৈ নিয়মিত ভাৱে অধ্যয়ন আগবঢ়াই লৈ যোৱাত অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়। সেয়েহে শিক্ষার্থীসকলে কেৱল মাত্র পৰীক্ষাৰ আগমূহুর্ততহে অধ্যয়ন কৰে।

গতিকে এনেবোৰ সমস্যা আঁতৰোৱাৰ বাবে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অতি প্রয়োজন। শিক্ষার্থীসকলে নিজে অধ্যয়ন কৰি এক নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত প্রদত্ত কর্মসমূহ জমা দিব লাগে। ঠিক তেনেদৰে ৰেডিঅ' (FM)ৰ অনুষ্ঠানসমূহে শিক্ষার্থীসকলৰ তেওঁলোকৰ অধ্যয়নত সহায় কৰে। তাৰোপৰি তেওঁলোকৰ প্রশ্ন বা সমস্যাসমূহ পৰামর্শমূলক আলোচনাৰ (Counselling session) যোগেদি সমাধান দিয়াৰ লগতে আত্ম-অধ্যয়নৰ বাবেও অনুপ্রেৰিত কৰা হয়।

- *সহজলভ্য শিক্ষণ সামগ্রীসমূহৰ অভাৱ (Lack of easy access to resources)* ঃ দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত থকা অন্য সা-সুবিধাসমূহৰ অভাৱ দেখা যায়। আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত ছাত্র-ছাত্রীসকলে বিভাগীয় গ্রন্থাগাৰ, কেন্দ্রীয় গ্রন্থাগাৰ বা অন্যান্য সামগ্রী যেনে ই আলোচনী, আলোচনী আদিবোৰ লাভ কৰে। কিন্তু দূৰৱর্ত্তীবর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এই সুবিধাবোৰ সহজে উপলব্ধ নহয়। সেয়েহে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল ব্যৱস্থা প্রয়োজনীয়। ই ওপৰত উল্লেখিত অভাৱসমূহ পূৰণ কৰে।
- *অধ্যয়ন আৰু কর্মজীৱনৰ মাজৰ ভাৱসম্যতা (Striking a balance between work and study)* ঃ এই বিষয়টো আমি এটা উদাহৰণৰ সৈতে আলোচনা কৰিম। অনিল বৰাই হাইস্কুল শিক্ষান্ত পৰীক্ষাত উত্তীর্ন হোৱাৰ পাছত ভাৰতীয় ৰেলসেৱাত ১৯৯৫ চনত কেৰানী হিচাপে যোগদান কৰে। শেষৰ ১৫ বছৰত জ্যেষ্ঠ হিচাপে তেওঁ ভালেবাৰ (প্রমোচন) পদোন্নতি পালে। যদিও পিছৰ পর্য্যায়ত তেওঁৰ উপযুক্ত ডিগ্রী B.A. বা B.Sc নথকা বাবে প্রমোচন নাপালে। কিন্তু তেওঁ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পৰা এই ডিগ্রী অর্জন কৰি প্রমোচনৰ সৈতে বর্তমানেও কর্মজীৱন চলাই আছে।

গতিকে দেখা যায় যে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই ব্যক্তিক নিয়মিত কর্মজীৱনৰ লগতে অধ্যয়নৰ সুবিধা প্রদান কৰে। তাৰোপৰি তেওঁক পদোন্নতিৰ বাবে প্রয়োজনীয় অর্হতাও প্রদান কৰে। তাৰ বাবে তেওঁ কর্ম জীৱন বা বৃত্তিটো ত্যাগ কৰিব লগা নহয়। এই ক্ষেত্রত তেওঁক শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলে বিশেষভাবে সহায় কৰে। শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলে তেওঁক মুকলি সময়ত অধ্যয়নৰ বাবে

আত্ম শিকণ সঁজুলি (Study Material) যোগান ধৰে, যিয়ে তেওঁৰ লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্য উপনীত হোৱাত সহায় কৰে। যিটো ব্যৱস্থা আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাত সম্ভৱ নহয়।

- *শিক্ষানুষ্ঠানৰ অৱস্থিতিৰ প্ৰতিবন্ধকতাৰ পৰা মুক্ত (Locational impediments may be overcome)* ঃ শিক্ষানুষ্ঠানসমূহৰ অৱস্থিতিয়েও ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ ওপৰত বিশেষভাৱে প্ৰভাৱ পেলায়। আনুষ্ঠানিক শিক্ষানুষ্ঠানৰ অৱস্থিতিৰ অসুবিধাৰ বাবে নামভৰ্ত্তিকৰণৰ পৰা বহু ছাত্ৰ ছাত্ৰী বঞ্চিত হয়। আনহাতে দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এনেধৰণৰ বাধ্য বাধকতাবোৰ নাথাকে। ছাত্ৰ ছাত্ৰীয়ে নিজৰ সুবিধা অসুবিধা অনুসৰি ইয়াৰ বিভিন্ন কেন্দ্ৰসমূহত নামভৰ্ত্তি কৰাব পাৰে আৰু শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ জৰিয়তে নিজৰ পাঠ্যক্ৰম সম্পূৰ্ণ কৰিব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে আমি আগতে উল্লেখ কৰি অহা FM ৰেডিঅ', টেলিভিছন অনুষ্ঠানৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰো। যিহেতু এই কার্যসূচীবোৰ দূৰৱৰ্ত্তী অঞ্চললৈকে প্ৰসাৰিত হয়, যিয়ে ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকলক বিশেষ ভাৱে সহায় কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ এজন কর্মৰত ব্যক্তিয়ে কিদৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা লাভান্বিত হয় লিখক। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আপুনি শিকণ আহিলাসমূহক শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অন্তভূৰ্ক্ত হোৱাটো বিচাৰেনে? যুক্তি দৰ্শাওক (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

২.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ ভূমিকা

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহে বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে। অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে। এই অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহে তলত উল্লেখ কৰা সেৱাসমূহৰ যোগান ধৰে-

- **পাঠ্যক্ৰমত নামভৰ্ত্তিকৰণ (Getting Admitted to a Programme)** ঃ সাধাৰণতে এজন ব্যক্তিয়ে মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানত এই অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহৰ

জৰিয়তে নামভর্ত্তি কৰে। ছাত্রজনে অধ্যয়ন কেন্দ্রৰ পৰা পুস্তিকা (Prospectus) সংগ্রহ কৰিব পাৰিব উপযুক্ত মাছুল জমা কৰি বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানৰ নামত এই অধ্যয়ন কেন্দ্রৰ যোগেদি। বর্তমান মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা প্রতিষ্ঠানে ছাত্র ছাত্রীসকলৰ বেৱছাইটৰ পৰা (Prospectus) বা নামভর্ত্তিকৰণ পত্র ডাউনলোড (download) কৰাৰ সুবিধা প্রদান কৰিছে। তাৰ পিছত ছাত্র সকলে নামভত্তিকৰণৰ পত্র পূৰণ কৰি নিজ পছন্দ অনুসৰি যিকোনো অধ্যয়ন কেন্দ্রত জমা দিব পাৰে। তাৰোপৰি ছাত্র ছাত্রীসকলে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপযুক্ত মাছুল অধ্যয়ন কেন্দ্রত পোনপটীয়াকৈ নিদি ডিমাণ্ড ড্রাফ্‌ট যোগেও আদায় দিব পাৰে।

- **সংযোগ কেন্দ্র (Acts as a Connecting Point) ঃ** অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ছাত্রৰ মাজত সংযোগ কেন্দ্র হিচাপে কাম কৰে। ছাত্র ছাত্রীয়ে তেওঁলোকৰ শিকণ সামগ্রী (study material) বোৰ এই অধ্যয়ন কেন্দ্রৰ পৰা সংগ্রহ কৰিব লাগে। ঠিক তেনেদৰে অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহেওঁ ছাত্রসকলৰ হৈ বিভিন্ন প্রশাসনিক কামসমূহ সম্পন্ন কৰিব লগা হয়। ছাত্র এজনে নামভর্ত্তিকৰণৰ পৰা মার্কচিট আৰু অর্হতাৰ প্রমাণ পত্র সংগ্রহ কৰাৰ পৰা সকলোখিনি কাম অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহৰ জৰিয়তে কৰিব পাৰে।
- **পৰামর্শমূলক কার্যসূচীৰ আঁচনি (Conduct of Counselling Sessions) ঃ** অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে সপ্তাহৰ শেষৰফালে অর্থাৎ শনি/ৰবি বাৰে পৰামর্শমূলক কার্যসূচী (Counselling Session) আয়োজন কৰে। যাৰ জৰিয়তে ছাত্রসকলৰ কোনো আসোঁৱাহ বা প্রশ্নসমূহৰ সমাধানৰ লগতে পৰামর্শ দিয়া হয়। গতিকে দেখা যায় যে শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শমূলক কার্যসূচীয়ে (counselling session) গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। আমি পিছৰ পর্যায়ত এই বিষয়ে বিষদভাৱে আলোচনা কৰিম।
- **অবিৰত মূল্যায়ন (Continuous Evaluation) ঃ** পৰামর্শমূলক আঁচনিৰ উপৰিও অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে অবিৰতভাৱে মূল্যাংকনৰো ব্যৱস্থা কৰে। এইটো উল্লেখযোগ্য যে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অবিৰত মূল্যাংকনে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যক্রম অনুসৰি ছাত্রজনে কিছুমান প্রদত্ত কর্ম (Assignment) অধ্যয়ন কেন্দ্রত জমা দিব লগা হয়। এই প্রদত্ত কর্মবোৰ অধ্যয়ন কেন্দ্রত মূল্যায়ণ কৰি উপযুক্ত পৰামর্শ বা মতামত দি পুনৰ ছাত্রসকলক ঘুৰাই দিয়া হয়। যাৰ বাবে ছাত্রজনে বা ছাত্রীজনে পৰীক্ষাত ভাল ফল দেখুৱাবলৈ সক্ষম হয়।
- **গ্রন্থাগাৰ সেৱা (Library Sevices) ঃ** অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে অধ্যয়ন কেন্দ্রৰ ছাত্র ছাত্রীসকলক গ্রন্থাগাৰৰো যোগান ধৰে। এইটো উল্লেখযোগ্য মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা প্রতিষ্ঠানৰ সৰহ সংখ্যক অধ্যয়ন কেন্দ্র আনুষ্ঠানিক শিক্ষানুষ্ঠানতে থকা দেখা যায়। যাৰ ফলত মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ছাত্র ছাত্রীসকলে ইয়াৰ গ্রন্থাগাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। ইয়াৰোপৰি এই কেন্দ্রসমূহে মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানৰ সহায়

নোলোৱাকৈ আন কিছুমান সুবিধা ছাত্র ছাত্রীসকলক প্রদান কৰে।

- **পৰীক্ষাবোৰ পৰিচালনা কৰা (Conduct of Examination) ঃ** কিছুমান অধ্যয়ন কেন্দ্রত পাঠ্যক্রমৰ অন্তত পৰীক্ষাওঁ অনুষ্ঠিত হয়। যদিওঁ ইয়াৰ কোনো ধৰা বন্ধা নিয়ম নাই যে প্রতিটো কেন্দ্রই পৰীক্ষা অনুষ্ঠিত কৰিব লাগিব। যদি তাত ছাত্র ছাত্রীৰ সংখ্যা বেছি, সুচল যোগাযোগ ব্যৱস্থা বা অন্যান্য লাগতিয়াল সুবিধাসমূহ উপলব্ধ তেতিয়া ইয়াক পৰীক্ষাৰ কেন্দ্র হিচাপে চিহ্নিত কৰা হয়।
- **শিক্ষার্থীসকলৰ কার্যক্ষম কেন্দ্র (An Activity Centre of its Learners) ঃ** এই অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহ ছাত্র ছাত্রীসকলৰ বাবে এক কার্যক্ষম কেন্দ্র হিচাপে কাম কৰে। অধ্যয়ন কেন্দ্রলৈ আহি ছাত্র ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ সহপাঠীৰ লগত দল বনাই বিভিন্ন আলোচনা কৰিব পাৰে। যিয়ে ছাত্র ছাত্রীসকলৰ আসোঁৱাহ দূৰৱর্ত্তী কৰে বা জ্ঞানৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰে। গতিকে দেখা যায় যে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ দৰে ইয়াতো দলীয় ব্যৱস্থা আছে যদিহে ছাত্র ছাত্রীসকলে ব্যৱহাৰ কৰে।
- **ব্যক্তিত্বৰ অন্তবিকাশ (Grooming of Personalities) ঃ** আমি সকলোৱে জানো যে এটা চাকৰি পাবলৈ হ'লে অর্হতা, ভাল লিখনি, ভাল কথোপকথনৰ দক্ষতা ব্যক্তিত্ব আদিৰ প্রয়োজন। এনেবোৰ বিষয় ছাত্র বা ছাত্রীজনে অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহৰ জৰিয়তে লাভ কৰিব পাৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এই বিষয়বোৰ পাঠ্যক্রমৰ অন্তভূক্ত কৰা হয়। তাৰোপৰি ছাত্র ছাত্রীসকলৰ ব্যক্তিত্বৰ প্রতি লক্ষ্য ৰাখি অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে নিজাকৈয়ো আন কিছুমান প্রশিক্ষন কার্যসূচীৰো আয়োজন কৰে।
- **নিযুক্তিকৰণ সেৱাৰ যোগান (Placement Services) ঃ** এইটো সত্য যে শিক্ষা এক জীৱনযোৱা প্রক্রিয়া। এক নির্দিষ্ট পাঠ্যক্রমত অর্হতা লাভ কৰাৰ পাছত চাকৰি লাভ কৰাতো ছাত্র ছাত্রীৰ মূল লক্ষ্য হোৱাটো উচিত নহয়। যদি আমি জ্বলন্ত নিবনুৱা সমস্যাটো লক্ষ্য কৰো তেন্তে দেখিম যে সকলোৱে পাঠ্যক্রমৰ অন্তত এটি চাকৰিৰ অপেক্ষাত ব্রত। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানৰ এই অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহত তাৰ ছাত্র ছাত্রীসকলক নিযুক্তি কৰণৰ ব্যৱস্থাও কৰা হয়। কেতিয়াবা আকৌ বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানে নিজাকৈ কেন্দ্রীয়ভাৱে এই ব্যৱস্থাৰ আয়োজন কৰে।
- **অন্যান্য কার্য্যাৱলী (Other Activities) ঃ** অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে পাঠ্যক্রমৰ বাহিৰতো আন কিছুমান কার্য্যাৱলী আৰম্ভ কৰে। যিবোৰ অৱশ্যে পাঠ্যপুথিৰ লগত জড়িত। উদাহৰণস্বৰূপে যেনে কর্মশালা (Workshop), বক্তৃতানুষ্ঠান (lecture, seminar) আদি। এই অনুষ্ঠানবোৰ বিশেষকৈ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী ব্যৱস্থা বা আন সামাজিক বা সাধাৰণ বিষয়ৰ ওপৰত আয়োজন কৰা হয়। যিয়ে ছাত্র ছাত্রীসকলক জ্ঞানী আৰু কার্যক্ষম কৰি তোলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ তলৰ বাক্যবোৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বাছি উলিয়াওক ঃ

(ক) দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহতে পৰীক্ষা অনুষ্ঠিত কৰাটো প্রয়োজন।

(খ) নিযুক্তিকৰণ সেৱা (placement services) দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এক মূল অংগ।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ অবিৰত মূল্যাংকণ বুলিলে আপুনি কি বুজে? ইয়াৰ প্রয়োজন আছেনে? (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

২.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শদান

শিক্ষকজন একেৰাহে উপস্থিত থাকিব নোৱাৰা বা শিক্ষার্থীৰ লগত মুখামুখিভাৱে জড়িত নথকাটো দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এটা প্রধান বৈশিষ্ট্য, যিয়ে শিক্ষার্থীক শিক্ষণৰ কেন্দ্রবিন্দুত উপস্থাপন কৰে। গতানুগতিক শিক্ষা পদ্ধতিৰ এজন নিয়মিত শিক্ষার্থীৰ দৰে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থী এজনে শিক্ষকৰ সৈতে মুখামুখি শিক্ষণৰ সুবিধা নাপায়। শিক্ষার্থীজনে নিজৰ কোনো এটা বিষয়ত উদ্ভৱ হোৱা প্রশ্ন, সন্দেহ আদি আলোচনা কৰিবলৈ সক্ষম নহয়। সেয়ে শিক্ষকৰ পৰামর্শ অবিহনে, এটা খালী ঠাইৰ সৃষ্টি হয়। এই খালী ঠাইতোৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিত পৰামর্শ আৰু উপদেশ (Counselling and Guidance Session) পদ্ধতিৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। এতিয়া আমি পৰামর্শ আৰু উপদেশ উপবেশনৰ বিভিন্ন স্থিতি আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শদাতায়ে পালন কৰা ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

পৰামর্শমূলক উপবেশন (Counselling Session) ক এটা বৃত্তিগত কৌশলৰ ভিতৰত এটা কার্য বুলি অভিহিত কৰা হয়। যিয়ে এটা শিক্ষানুষ্ঠানৰ অন্তর্ভুক্ত শিক্ষার্থী এজনৰ মনত উদ্ভৱ হোৱা প্রশ্ন বা সন্দেহ স্পষ্ট কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। সেয়েহে এইটোও কোৱা হয় যে পৰামর্শদাতায়ে শিক্ষার্থীজনক সকলো দিশতে পথ প্রদর্শন (Guidance) কৰে।

ওপৰোক্ত আলোচনাত এইটো স্পষ্ট যে পৰামর্শমূলক উপৱেশন (Counselling Session) আৰু পৰামর্শদাতা (Counsellor) ওতঃপ্রোত ভাৱে জড়িত। যেতিয়া পৰামর্শমূলক উপবেশন এটা কার্য হয়, তেতিয়া পৰামর্শদাতাসকল ইয়াৰ মূল নায়ক। তলত ইয়াৰ ভূমিকা সম্পর্কে বিষদভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল।

- **দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত পৰামৰ্শমূলক উপৰেশনৰ ভূমিকা (Role of Counselling Session in Distance Education) ঃ** দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত প্ৰধান ধৰ্ম হ'ল ই শিক্ষার্থীসকলক শিক্ষাৰ উৎসৰ ৰূপ হিচাপে নিজৰ শিক্ষণীয় সজুলিবোৰৰ যোগান ধৰা (Self Learning Material)। স্ব শিকণ সামগ্ৰীবোৰ ৰূপাংকন কৰাৰ এটা প্ৰধান দৰ্শন হ'ল ই শিক্ষার্থীসকলৰ অধ্যয়ন বহু সহজ কৰি তোলে। এইটো আশা কৰা হয় যে শিক্ষার্থীসকলে ইয়াৰ জৰিয়তে কোনো আসোঁৱাহ নোহোৱাকৈ শিকিব পাৰে। অৱশ্যে কেতিয়াবা সন্দেহৰ উদ্ৰেক হোৱাটো স্বাভাৱিক। সেয়েহে পৰামৰ্শমূলক ব্যৱস্থা (Counselling Session) বা ব্যক্তিগত সংস্পৰ্শ কাৰ্যসূচী (Personal Contact Programme) অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহত বা বিশ্ববিদ্যালয়ত লোৱা হয়। এই কাৰ্যসূচীবোৰে শিক্ষার্থীসকলে অধ্যয়ন কৰা সময়ত লাভ কৰা সন্দেহ বা প্ৰশ্নবোৰৰ সমাধানৰ ব্যৱস্থা কৰে।

  পৰামৰ্শমূলক ব্যৱস্থাৰ অৱশ্যে কিছু কিছু ক্ষেত্ৰত সময়সীমা বৰ সীমিত। সাধাৰণতে এই পৰামৰ্শমূলক কাৰ্যসূচী এদিন বা দুদিন বা কেতিয়াবা এসপ্তাহ হয়। যাৰ বাবে পৰামৰ্শদাতাই কম সময়ৰ ভিতৰতে সকলোখিনি সীমিত ৰূপত কৰিবলৈ বাধ্য হয়। সেয়েহে পৰামৰ্শদাতাই শিক্ষার্থীসকলৰ প্ৰশ্নসমূহৰ সমাধান দি তেওঁলোকৰ অধ্যয়নত মাৰ্গ প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

  আকৌ পৰামৰ্শমূলক কাৰ্যসূচীৰ আন এটা স্থিতি (Aspects) হ'ল যে বহুসময়ত পৰামৰ্শমূলক সময়ত (Counselling Session) উপস্থিত থকাটো বাধ্যতামূলক নোহোৱা। এইটো পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাতকৈ পৃথক, য'ত শিক্ষার্থীসকল শ্ৰেণীকক্ষত উপস্থি ত থকাটো বাধ্যতামূলক। সি যি কি নহওক, মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকণত কাৰ্যত্তম শ্ৰেণী বা Lab classes বোৰত উপস্থিত থকাটো বাধ্যতামূলক কৰিব লাগে যদিহে পাঠ্যক্ৰমত তেনে বিষয় আছে।

- **পৰামৰ্শদাতাসকলৰ ভূমিকা (Role Played by the Counsellors) ঃ** 'পৰামৰ্শদাতা' শব্দটোৱে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত এক পৃথক ধৰণৰ গুণ বা অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছে। আমি ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি আহিছো এজন দূৰৱৰ্ত্তীবৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীৰ শিক্ষণ পৰিৱেশ, আৰু যদি আপুনি নিজকে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত জড়িত কৰে, তেতিয়া ধৰি লম যে আপুনি সেই ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি সন্মত। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ পৰামৰ্শদাতা এজন পৰাম্পৰাগত শিক্ষক এজনতকৈ বহু পৃথক। তেওঁলোকে শিক্ষার্থীসকলৰ শিক্ষন প্ৰক্ৰিয়াটো সহজ কৰি দিয়ে। এজন শিক্ষকৰ নিয়মিত মাৰ্গ প্ৰদৰ্শন আৰু নিয়মিত অধ্যয়নৰ অভাৱৰ কাৰণে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষনত এজন শিক্ষার্থী সহনশীল শিক্ষার্থীলৈ পৰিৱৰ্তিত হয়। সেয়েহে পৰামৰ্শদাতাজনে শিক্ষাথীসকল নিজা অধ্যয়নৰ পাঠ্যক্ৰমৰ মাজেদি প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰা উচিত, যদি তেওঁলোকৰ কিবা খোকোজা থাকে।

  আকৌ পৰম্পৰাগত শিক্ষণৰ নিচিনাকৈ এজন পৰামৰ্শদাতাই নিজৰ পাঠ্যক্ৰম শেষ

কৰা লক্ষ্য নহয়। যিহেতু কিছুসংখ্যক পৰামৰ্শদানৰ সময়সীমা বহু সীমিত, লগতে পৰামৰ্শদাতা জনৰ মতে ই এক নির্দিষ্ট পাঠ্যক্রম নহয় যে এক সীমিত সময়ৰ ভিতৰত শেষ কৰিব পাৰিব। সেয়ে এজন পৰামৰ্শদাতাৰ প্রধান লক্ষ্য হ'ল শিক্ষার্থীসকলক সিহঁতৰ নিজা অধ্যয়নত মার্গ প্রদর্শন কৰাৰ লগতে উত্থাপিত প্রশ্নবোৰ ব্যাখ্যা কৰা।

ব্যক্তিগত সংস্পর্শ কার্যসূচীৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল যে ই শিক্ষার্থীসকলক নিজৰ মাজতে সমনীয়াৰ দল এটাৰ ৰূপ দিবলৈ চেষ্টা কৰে। এনে এটা সমনীয়াৰ দলে শিক্ষার্থীসকলক তেওঁলোকৰ সমস্যা বা প্রশ্নবোৰ ব্যাখ্যা কৰাত সহায় কৰে। বহু অধ্যয়নত দেখা গৈছে যে দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষণত ছাত্র ছাত্রীসকলে অকলশৰীয়াকৈ শিকাতকৈ সমনীয়া দলত অধিক পৰিমাণে শিকিব পাৰে। সেয়েহে পৰামৰ্শদাতাই ব্যক্তিগত সংস্পর্শ কার্য্যসূচীৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত সমনীয়া দল গঠন কৰাত গুৰুত্ব দি কিছুমান দলীয় কার্য্যহে কৰিব দিব লাগে।

শিক্ষার্থীসকলে উচ্চ শিক্ষা বা কেৰিয়াৰৰ লগত জড়িত কিছু সংকেত বা পৰামর্শ পাবলৈ মনোগ্রাহী হয়। কিছু ক্ষেত্রত শিক্ষার্থীসকলক সিহঁতৰ প্রশ্ন বা সন্দেহবোৰ খোলোচা কৰাতো পৰামৰ্শদাতাসকলৰ কর্তব্য হয়। সেয়েহে এজন পৰামৰ্শদাতা শিক্ষক, পৰামৰ্শদাতা হোৱাতকৈ এজন মার্গ প্রদর্শনকাৰী বা সু-উপদেশক হিচাপেহে পৰিচিত হোৱাটো বাঞ্ছনীয়।

চিন্তা চর্চা কৰক — ২.১

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আপুনি বিবেচনা কৰক যে মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষণৰ পৰামৰ্শদানটো পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰ পৰা পৃথক? যদি হয় আপুনি দুয়োটাৰ মাজত থকা পার্থক্যসমূহ বাছি উলিয়াওক।

.....

.....

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ তলৰ বাক্যবোৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ বাছি উলিয়াওক

(ক) দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামৰ্শদাতা পূর্বতে লাভ কৰা পাঠ্যক্রমখিনি তেওঁৰ শ্রেণীসমূহত সম্পূর্ণ বা শেষ কৰিব লাগে।

☐

(খ) পৰামৰ্শমূলক উপবেশন (counselling session)ত শিক্ষার্থীসকল উপস্থিত থকাটো বাধ্যতামূলক নহয়।

☐

(গ) মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষণত কেতিয়াও কার্যত্তম শ্রেণী বা লেৰ (Laboratory)

নাথাকে যাৰ বাবে বিষয়বোৰ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ মাজেৰে শিকা নাযায়।

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ পৰামৰ্শমূলক সময়ৰ (counselling session) সংজ্ঞা নিৰূপণ কৰক (৪০ টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)।

.....

.....

.....

২.৬ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ বিভিন্ন মাধ্যম

আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছো যে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল এটা ছাতিৰ দৰে। এইটো ভাগত আমি মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত ব্যৱহৃত মূল্য সেৱা বা উৎপাদনৰ তিনিটা মূল সেৱা- দৃশ্য-শ্ৰব্য বা শ্ৰৱণ দৰ্শনৰ সহায়, বৈদ্যুতিক সেৱা, আৰু অন্যান্য সেৱাবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

২.৬.১ শ্ৰৱণ-দৰ্শনৰ সহায়

দৃশ্য-শ্ৰব্য মাধ্যমৰ ব্যৱহাৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত বিভিন্ন ধৰণৰ দৃশ্য-শ্ৰব্য মাধ্যমৰ ব্যৱহাৰ এক সাধাৰণ কথা। ইয়াৰ ভিতৰত অডিঅ' টেপ, অডিঅ' চিডি, ভিডিঅ' টেপ, ভিডিঅ' চিডি, ডি.ভি.দি, এনিমেচন ছবি, ডকুমেনটাৰি আদি। এই মাধ্যমবোৰ বৰ খবৰযুক্ত, সংশোধিত আৰু শিক্ষার্থীৰ সুবিধার্থে বা বুজি পোৱাকৈ সহজভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

দৃশ্য-শ্ৰব্য মাধ্যম বহুক্ষেত্ৰত ইয়াৰ মূল্য বা অন্য কাৰণতো শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে বোজাস্বৰূপ হৈ পৰে। তথাপি পৰামৰ্শমূলক সময়ত অধ্যয়ন কেন্দ্ৰসমূহত ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা হয় আৰু লগতে পুথিভড়ালৰ সামগ্ৰী হিচাপেও ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

- *ৰেডিঅ'ৰ ব্যৱহাৰ (Use of Radio)*ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ পদ্ধতিৰ বাবে ৰেডিঅ'ৰ ব্যৱহাৰো বৰ ফলদায়ক। ৰেডিঅ' সেৱা বিশেষকৈ FM ৰেডিঅ' সেৱাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব আছে আৰু এইবোৰ ব্যৱহাৰৰ মাজেৰে শিক্ষার্থীয়ে আনৰ লগত যোগাযোগ কৰিব পাৰে।

  IGNOU (Indira Gandhi National Open University) ই ২০০১ চনত "জ্ঞানবাণী' নামৰ এটা FM ৰেডিঅ' ষ্টেছন উদ্ভাৱন কৰিছিল। বৰ্তমান IGNOU ই আমাৰ দেশত ৩১টা FM ষ্টেছন স্থাপন কৰিছে। অসমত ২০১০ চনত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে "জ্ঞান তৰংগ" (৯০.৪ মেগাহার্টজ) নামৰ এটা FM ষ্টেছন উদ্ভাৱন কৰে। দৰাচলতে এইটো আছিল উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰথম শিক্ষামূলক FM ষ্টেছন। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালৰ IDOL

(Institute of Open and Distance Learning) য়েওঁ ২০১০ বর্ষতে অসমত "ৰেডিঅ' লুইত" (৯০.৮ মেগাহার্টজ) নামৰ এটা শিক্ষামূলক FM ৰেডিঅ' ষ্টেছন উদ্ভাৱন কৰিছিল।

- *দূৰৱৰ্ত্তীদর্শনৰ ব্যৱহাৰ (Use of T.V)*ঃ দূৰৱৰ্ত্তীদর্শনৰ ব্যবহাৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলৰ আন এটি ফলদায়ক সঁজুলি। দূৰৱৰ্ত্তীত্ব শিক্ষা প্রদান কৰোতাসকলে শিক্ষামূলক কার্যসূচীবোৰ দেখুৱাবৰ কাৰণে দূৰৱৰ্ত্তীদর্শন ব্যৱহাৰ কৰে যাৰ ফলত এক বৃহৎ সংখ্যক ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজলৈকে কার্যসূচীবোৰ প্রসাৰিত হয় আৰু লগতে সমাজৰ আন সচেতন ব্যক্তিয়েও ইয়াৰ পৰা ফলৱতী হয়।

  নতুন দিল্লীৰ IGNOU আৰু UGC (University Grants Commission) য়ে লগহৈ কিছুমান কার্যসূচী "জ্ঞান দর্শন"ৰ যোগেৰে প্রচাৰ কৰে।

২.৬.২ বৈদ্যুতিক সঁজুলিবোৰ (Electronic Devices)

- *ইন্টাৰনেট প্রযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ (Use of Internate Technology)* ঃ তথ্য আৰু প্রযুক্তিবিদ্যাৰ (Information and Communication Technology) খৰটকীয়া অগ্রগতিয়ে দূৰৱৰ্ত্তীশিক্ষণ পদ্ধতিক অশেষ পৰিমাণে সহায় কৰিছে। এইটোয়ে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ পথাৰত এটা পৰিবর্তনৰ ধাৰা কঢ়িয়াই আনিছে। এতিয়া কোনো এখন অধ্যয়ন কেন্দ্র বা বিশ্ববিদ্যালয় দেখা নকৰাকৈয়ে এজন শিক্ষার্থীয়ে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ কার্যসূচীত নামভত্তিৰ কাৰণে চকু ফুৰাব পাৰে। তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয় ৱেবছাইটৰ পৰা স্ব-শিক্ষণ সামগ্রী (SLM) বোৰ সংগ্রহ বা ডাউনলোড কৰি ল'ব পাৰে, অন লাইনৰ যোগেদি নির্দেশপত্র পূৰণ বা ভর্ত্তি কৰিব পাৰে, বা অনলাইনৰ যোগেদি সকলো সন্দেহ বা প্রশ্নৰ খোলোচা কৰিব পাৰে, আৰু সহপাঠীসকল বা পৰামর্শদাতাৰ লগত আলোচনাৰ বাবে যোগাযোগ কৰিব পাৰে। আনকি এবাৰো বিশ্ববিদ্যালয়খন বা প্রতিষ্ঠানখন দেখা নকৰাকৈ অনলাইনৰ যোগেদি পৰীক্ষাত বহি শিক্ষার্থীজনে প্রমাণ পত্রও পাব পাৰে। এই ধাৰণাটোক প্রতীকি বিশ্ববিদ্যালয় (Virtual University) বুলি কোৱা হয়।

  যিয়ে নহওঁক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এই ধাৰণাটোৰ বৃদ্ধি এখন আগৰণুৱা দেশত (advanced countries) বহুত দেখা যায়। কিন্তু ইয়াৰ সীমিত প্রভাৱ দেখা যায় উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্রবোৰত। বিশেষকৈ আমাৰ দেশত প্রতীকি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ধাৰণাই বৰ বেছি প্রভাৱ পেলাব পৰা নাই। যি কি নহওক ইয়াৰ অর্থ এইটো নহয় যে ইন্টাৰনেট সেৱাৰ ব্যৱহাৰ ভাৰতত সীমিত। ভাৰতবর্ষৰ বহুসংখ্যক মহাবিদ্যালয়/প্রতিষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয়ে ইন্টাৰনেট সেৱা ভিন ভিন ক্রমত ব্যৱহাৰ

কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণৰ ৰচনা প্ৰসংগ উল্লেখ কৰিবলৈ IGNOU য়ে বিস্তাৰিত ৰূপত ইন্টাৰনেট সেৱা আগবঢ়াইছে। IGNOU ৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকলে তাৰ বেৱছাইট e-Gyankosh ৰ যোগেদি নিজৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সামগ্ৰী (material) আৰু কাৰ্যসূচী সংগ্ৰহ কৰিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই বেৱছাইটবোৰ সকলো ধৰণৰ বিদ্যায়তনিক আৰু অবিদ্যায়তনিক জ্ঞানৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

অসমত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (KKHSOU)য়ে শিক্ষার্থীসকলৰ কাৰণে www.kkhsou.in নামৰ বেৱছাইটতো ৰূপাংকণ কৰিছে লগতে 'e-vidya' নামৰ এক বিশেষ সেৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে । গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ IDOL য়ে ইন্টাৰনেট শিক্ষনৰ দুৱাৰ হিচাপে ই 'বধিদ্রুম'-ৰ উদ্ভাৱন কৰিছে (www.idolgu.org আৰু www.bodhidrum.idolgu.org)।

- *মোবাইল প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ (Use of Mobile Technology)* ঃ সকলো বয়সৰ মানুহৰ মাজত মোবাইল ফোনৰ ব্যৱহাৰ নিচেই সাধাৰণ কথা। সেয়ে শিক্ষামূলক প্ৰতিষ্ঠানবোৰ বিশেষকৈ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে মোবাইল ফোন শিক্ষাৰ সঁজুলি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, যদি আপুনি SNKKHSOU লিখি ৯৮৭০৮০৭০৭০ নম্বৰলৈ পঠাই, তেতিয়া আপুনি কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সকলো নতুন গুৰুত্বপূৰ্ণ খবৰ বা তথ্য লাভ কৰিব। এনে তথ্যবোৰত সংলগ্ন থাকে নামভৰ্ত্তিৰ ঘোষণা, পৰীক্ষাৰ ফলাফল আদি। ঠিক তেনেদৰে IODL- গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়েওঁ একে সেৱা উদ্ভাৱন কৰিছে, যাৰদ্বাৰা এজন শিক্ষার্থীয়ে ৫৬০৭০ লৈ এছ.এম.এছ পঠাই নামভৰ্ত্তীকৰণ সম্পৰ্কীয়, পৰীক্ষাৰ ফলাফল আদি জানিব পাৰে। এই বিষয়ে অধিক জানিবৰ বাবে আপুনি www.idolgu.org/sms pdf অ'ত লগ অ'ন (log on)কৰি চাব পাৰে।

২.৬.৩ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল প্ৰদানৰ বেলেগ বেলেগ মাধ্যমবোৰ

- *নিজা শিকন সঁজুলিৰ ছপা ৰূপ (SLMs in Printform)* ঃ আধুনিক সময়ত শিক্ষার্থী সেৱা প্ৰদান (LSS) ৰ সহযোগীকৈ ভালেমান আহিলা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। ইয়াৰ প্ৰধান সহযোগী হৈছে নিজা শিকন সঁজুলি বা স্ব-শিকণ সঁজুলি এখন ছপা কৰা কিতাপ আৰু নিজা শিকণ সঁজুলিৰ মাজত প্ৰধান পাৰ্থক্য হ'ল যে স্ব-শিকণ সামগ্ৰীবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহজে বোধগম্য হোৱাকৈ ব্যাখ্যা কৰা হয় আৰু এইবোৰ সহজে অনুসৰণ কৰিবলৈ শিক্ষার্থীৰ সঁজুলি হয়। স্ব-শিকণ সামগ্ৰীৰ মূল বৈশিষ্ট হ'ল যে শিক্ষার্থীসকলৰ শিক্ষনৰ পৰিৱেশ বিচাৰ কৰে। ইয়াৰ জৰিয়তে এনেকুৱা এটা পৰিৱেশৰ চেষ্টা কৰা হয় যাতে শিক্ষার্থীসকলে

নিজে নিজে অধ্যয়ন কৰি শিকিব পাৰে। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানবোৰে স্ব-শিকণ সামগ্রীবোৰ ঘৰুৱা আৰ্হিত (নিজা নিজা) পৃথকভাৱে ৰূপায়ন কৰে, যিবোৰ দেখাৰ লগে লগে চিনিব পাৰি বা শিক্ষার্থীসকলেও অনুসৰণ কৰাত সহায় হয়।

- *উপদেশ অথবা পৰামর্শদান শ্রেণী (Advice or Counselling session)* ঃ শিক্ষার্থীসকলে তেওঁলোকৰ অধ্যয়নত সৃষ্টি হোৱা প্রশ্নসমূহ সমাধান পাবৰ বাবে অধ্যয়ন কেন্দ্র, প্রতিষ্ঠান বা মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগত যোগাযোগ কৰিব পাৰে। ইয়াৰ বাবে শিক্ষার্থীজনে উল্লেখিত অনুষ্ঠানৰ লগত ফোন কৰি অথবা ব্যক্তিগতভাৱে দেখা কৰিব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে নামভর্ত্তিকৰণ, মাছুল, গুৰুত্বপূর্ণ তাৰিখ, কার্যসূচী, সময়সীমা, ওচৰৰ অধ্যয়ন কেন্দ্রই আগবঢ়োৱা পাঠ্যক্রম ইত্যাদিৰ সবিশেষ জানিবলৈ আপুনি অধ্যয়ন কেন্দ্র বা বিশ্ববিদ্যালয়লৈ ফোন কৰিব পাৰে। তাৰোপৰি অধ্যয়নত উদ্ভৱ হোৱা বিভিন্ন প্রশ্নসমূহৰ সমাধানৰ বাবে অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে পৰামর্শমূলক শ্রেণীৰ আয়োজন কৰে, য'ত অভিজ্ঞ পৰামর্শদাতাসকলে শিক্ষার্থীসকলৰ মনৰ খোকোজা আৰু প্রশ্নসমূহৰ সমাধান দিয়ে।
- *সমনীয়া দলৰ সমর্থন (Peer Group Support)* ঃ এজন শিক্ষার্থীৰ শিক্ষন কৌশল বা জ্ঞানৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰিবলৈ সমনীয়া বা সহপাঠীসকলৰ গোট গঠন কৰাতো জৰুৰী। যিহেতু ই শিক্ষার্থীসকলক যথেষ্ট সহায় কৰে। গতিকে দেখা যায় যে দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষনৰ যোগান ধৰোতাই শিক্ষক, পৰামর্শদাতা আৰু শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত যোগাযোগৰ মাধ্যম হিচাবে এটুকুৰা ঠাইৰ যোগান ধৰে। শিক্ষার্থীসকলে মোবাইল ফোনেৰে যোগাযোগ সম্পন্ন কৰিব পাৰে যদিওঁ তেনে যোগাযোগ ব্যৱস্থাত শিক্ষক আৰু পৰামর্শ দাতাৰ অনুপস্থিতিৰ কাৰণে বৰ সীমিত গুণবিশিষ্ট হয়। সেয়েহে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষনো শিক্ষার্থীসকলক এটুকুৰা ঠাই প্রদান কৰে সকলোৰে বোধগম্য হোৱাকৈ। এই ক্ষেত্রত ইন্টাৰনেট প্রযুক্তিবিদ্যাৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। তাৰোপৰি ছছিয়েল নেটৱর্ক (social network), ব্লগ (blogs), আলোচনাৰ বিচৰালয়ৰ (discussion forum) দৰে সঁজুলি এক উন্নত মানৰ প্রযুক্তি বিদ্যা বা আহিলা। যি শিক্ষার্থীসকল বিশেষধৰণে সহায় কৰে বা শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত এক যোগাযোগ স্থাপন কৰে। সেয়েহে পৰামর্শমূলক শ্রেণীত শিক্ষার্থীসকল শাৰীৰিকভাৱে উপস্থিত থাকিব লাগে।
- *অগ্রগতি আৰু মূল্যাংকন সম্পর্কে আলোচনা বা মতামত (Feedback concerning Assesment and Progress)* ঃ দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিত এজন শিক্ষার্থীৰ অধ্যয়নৰ অগ্রগতি আৰু মূল্যাংকন সম্পর্কে উপদেশ বা মতামত দিয়াটো জৰুৰী। ইয়াৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ মূল্যায়ন ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰা হয়। নিজা

শিকণ সঁজুলিৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলক মাজে মাজে অগ্রগতিৰ খতিয়ান শীর্ষক প্রশ্নৰ অৱতাৰণা কৰি তেওঁলোকৰ মূল্যায়নৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। এই ক্ষেত্রত নিশ্চিত কিছুমান সৰু সৰু প্রশ্ন আৰু বস্তুনিষ্ঠ ধৰণৰ প্রশ্ন অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়, বহুক্ষেত্রত অধ্যয়ন বা গোটটোৰ শেষত এই প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়। সালসলনিকৈ প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰৰ ইংগিতো দিয়া হয়।

মূল্যাংকনৰ আন এটা কৌশল হ'ল - শিক্ষার্থীসকলক কৰিব দিয়া প্রদত্ত কর্ম (Home Assignment)। এই শিক্ষার্থীসকলে নিজা শিকণ সঁজুলি (SLM)বোৰ ভালদৰে অধ্যয়ন কৰি কেইটামান বিশেষ প্রশ্নৰ উত্তৰ প্রদত্ত কর্মৰ (Home Assignment) যোগেৰে জমা দিব লাগে। গতিকে শিক্ষার্থীজনে শিক্ষকৰ পৰা তেওঁৰ লিখনিৰ মতামত পাবলৈ হ'লে এইবোৰ প্রয়োজনীয়। যিয়ে শিক্ষার্থীসকলক চুড়ান্ত পৰীক্ষাত ভাল ফলাফল দেখুৱাবলৈ সহায় কৰে।

- *পুথিভড়াল সেৱা (Library Service)* ঃ পুথিভড়াল সেৱা শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ আন এক গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান। দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত স্ব-শিকণ সামগ্রীবোৰ যোগান ধৰাটো লক্ষ্য হিচাপে লোৱা হৈছে, যিবোৰ হ'ল স্ব-শিকণ (Self learning) আৰু স্ব-সম্পূর্ণ (Self-contained)। সেয়েহে স্ব-শিকণ সামগ্রীবোৰ এনেদৰে ৰূপায়ন কৰা হৈছে যে শিক্ষার্থীসকলে এটা অধ্যায় বা বিষয়ত সিমানখিনি জনাৰ প্রয়োজন বা যিখিনি তেওঁলোকে জানিব বিচাৰে সেই আটাইখিনি পাব পাৰে। যাৰ বাবে শিক্ষার্থীসকলে কার্যকৰণত (Performence) বিশেষ উন্নতি লাভ কৰে। বিশেষকৈ স্নাতকোত্তৰ, বৃত্তিগত আৰু গৱেষণা অধ্যয়নৰ বাবে পুথিভড়াল সেৱা নিতান্তই প্রয়োজন। অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহে এনে পুথিভড়াল সেৱাৰ যোগান ধৰে বা আগবঢ়ায়। বহুক্ষেত্রত অধ্যয়ন কেন্দ্রবোৰ মহাবিদ্যালয় বা চলিত কোনো প্রতিষ্ঠানত থাকে। তাৰ বাবে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থা যোগান ধৰোতাই এই অধ্যয়ন কেন্দ্রসমূহ আৰু উক্ত প্রতিষ্ঠানৰ লগত এক যোগাযোগ ৰক্ষা কৰি তাৰ গ্রন্থাগাৰ শিক্ষার্থীসকলে ব্যৱহাৰৰ ব্যৱস্থা কৰে। তেনে নহ'লে অৱশ্যে দূৰৱর্ত্তী শিক্ষণৰ শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে অধ্যয়ন কেন্দ্রতে পুথিভড়ালৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়।

এই ক্ষেত্রত দুৰৱর্ত্তী শিক্ষণৰ ব্যৱস্থাৰ আন এক আঁচনি হ'ল "পুথিভড়াল মোনা"ৰ (Library bag) যোগান। এই সেৱাত শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে উপযুক্ত সহায়কাৰী কিতাপসমূহৰ এটা মোনা তৈয়াৰ কৰি যোগান ধৰা হয়। শিক্ষার্থীয়ে নির্দ্ধাৰিত পাঠ্যক্রমৰ অন্তত সেইবোৰ ঘু�ৰাই দিব লাগে। সেই একেই কিতাপবোৰ পুনৰ সেই একে পাঠ্যক্রমৰ শিক্ষার্থীক যোগান ধৰা হয়। শিক্ষার্থীসকলৰ পৰা এই কিতাপবোৰ সু�ৰক্ষিতভাৱে ঘু�ৰাই পোৱাৰ বাবে এক মাছুল পুনৰ ঘুৰাই দিয়া হয়।

- *কৌশল লাভ কৰা (Acquiring Skill)* ঃ আমি সকলোৱে জানো যে শিক্ষা হৈছে জীৱন ব্যাপি চলা এটা প্রক্রিয়া আৰু শিক্ষাৰ এটা বস্তুনিষ্ঠ বিষয় হ'ল কৌশল আয়ত্ব কৰা। দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষাপদ্ধতিওঁ ইয়াৰ বাহিৰত নহয়। কৌশল বৃদ্ধি কৰাতো দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষনৰ এটা লক্ষ্য। আনকি দুৰ ঠাইত বাস কৰা শিক্ষার্থীসকলেও নিশ্চিত কৌশল লাভ কৰাতো প্রয়োজনীয়। পৰামর্শদান শ্রেণী আৰু ব্যক্তিগত যোগাযোগ কার্যসূচীয়ে শিক্ষার্থীসকলক নতুন কৌশল আয়ত্ত কৰাত সহায় কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে শিক্ষন নিবেদন কৌশল আৰু ফলপ্রসু যোগাযোগ কৌশল এজন শিক্ষার্থীৰ বাবে বজাৰত এটা ভাল সংস্থাপন পাবলৈ বৰ লাগতীয়াল হৈ উঠিছে।

  মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়, প্রতিষ্ঠানসমূহে শিক্ষার্থীসকলক কৌশল বুজাবলৈ দৃশ্য-শ্রব্য সজুলিৰ সহায় ল'ব পাৰে। আজিওঁ প্রকল্প বা আন কৌশল কিছুমানে শিক্ষনৰ ক্ষেত্রত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

- *কেৰিয়াৰৰ মার্গ প্রদর্শন (Career Guidance)* ঃ মুক্ত আৰু দুৰৱর্ত্তী শিক্ষণৰ আন এটা দৰকাৰী সহযোগী হ'ল কেৰিয়াৰ মার্গ প্রদর্শন। এটা সংস্থাপন পাবলৈ হ'লে এজন শিক্ষার্থীৰ নিশ্চিত কৌশল যেনে সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ লিখনি (Biodata), সাক্ষাৎকাৰৰ মুখামুখি হোৱা, নিবেদন কৌশল আদিৰ আৱশ্যক হয়। অধ্যয়নবোৰে নিযুক্তিদাতা সংস্থাবোৰক আকর্ষণ কৰিবলৈ ছাউনী সাক্ষাৎকাৰৰ (Campus interview) আয়োজন কৰি শিক্ষার্থীসকলক এটা নতুন জীৱনৰ পাতনি মেলাত সহায় কৰিব পাৰে।

  বহুতো মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু প্রতিষ্ঠানে কেৰিয়াৰ পৰামর্শমূলক কোঠা খুলিছে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সমপর্যায়কৈ, যাৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলক তেওঁলোকৰ কেৰিয়াৰ আৰু ভৱিষ্যত উন্নতিৰ পৰামর্শ দিয়া হয়।

- *প্রশাসনীয় সমস্যাৰ সমাধান (Administrative Problem Solving)* ঃ অধ্যয়নৰ নির্দ্ধাৰিত পাঠ্যত নামভর্ত্তিকৰণৰ আগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পাছ হৈ ওলোৱালৈকে ছাত্র এজনে ভালেমান সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হয়। সেয়েহে মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানে এই সমস্যাসমূহ সমাধান কৰাতো উচিত।

  কিছু কিছু ক্ষেত্রত বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানসমূহে শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে শুল্কবিহীন সংখ্যা (Toll free number) আগবঢ়াইছে, যাৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলে কোনো টকা খৰছ নকৰাকৈয়ে ফোন কৰি নিজৰ প্রশ্নৰ সমাধান পাব পাৰে। তাৰোপৰি মনোগ্রাহী কণ্ঠ ধ্বনি পদ্ধতি (Interactive voice Response Service) ওঁ বর্তমান বিশ্ববিদ্যালয় বা প্রতিষ্ঠানে ব্যৱহাৰ কৰিছে। গতিকে শিক্ষার্থীসকলে এই কণ্ঠধ্বনি ব্যৱস্থাৰ প্রতি উপযুক্ত সহাৰি দি নিজৰ সমাধান পাব পাৰে। কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষার্থী

হিচাপে আপুনি কিবা সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'লে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শুল্ক বিহীন সংখ্যা ১৮০০-৩৪৫-৩৬১৩লৈ ফোন কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ তলত দিয়া উক্তিবোৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ ব্যাখ্যা কৰক ঃ

(ক) 'জ্ঞানদর্শন' IGNOU আৰু UGC ৰ যুটীয়া কার্যসূচী।

(খ) IGNOU আমাৰ দেশত ১০০ টাতকৈয়ো অধিক FM ষ্টেছন স্থাপন কৰিছে।

প্রশ্ন নং ৮ঃ তলত দিয়া 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশ মিলাওকঁ।

'ক' অংশ	**'খ' অংশ**
(a) জ্ঞান তৰংগ	(i) ইলেকট্রনিক শিক্ষণৰ পৰটেল হ'ল IDOL,GU
(b) ৰেডিঅ লুইট	(ii) KKHSOU ৰ FM কেন্দ্র
(c) ই জ্ঞানকোশ	(iii) IDOL,GU ৰ FM কেন্দ্র
(d) ই বিদ্যা	(iv) IGNOU ৰ ইলেকট্রনিক শিক্ষণৰ পৰটেল
(e) ই বধিদ্রম	(v) KKHSOU ৰ ইলেকট্রনিক শিক্ষণৰ প'ৰটেল।

প্রশ্ন নং ৯ ঃ 'পুথিভৰাল মোনা' সেৱা কি? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ কেৰিয়াৰ মার্গ প্রদর্শন কি? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

.....

.....

.....

২.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- দূ�ৰৱর্ত্তীৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলে দৰকাৰী ভূমিকা পালন কৰে।
- শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলে দুৰৱর্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিত এজন শিক্ষার্থীক কেৱলমাত্র পৰম্পৰাগত শিক্ষা পদ্ধতিত শিক্ষার্থী এজনে পোৱা শিক্ষনীয় সা-সুবিধাখিনিকে প্রদান নকৰে, লগতে ই দূৰৱর্ত্তীৰৱর্ত্তী পদ্ধতিৰ শিক্ষার্থীক স্ব-শিকণৰ পৰিবেশ গঢ়াত সহায় কৰে।

- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত শিক্ষার্থী সহায়কাৰী সমলক আটাইতকৈ বেছি প্ৰসংশা কৰা হয় যদিহে এই ব্যৱস্থাই দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষার্থীৰ শিকণীয় পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব পাৰে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণত এটা অধ্যয়ন কেন্দ্ৰই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। অধ্যয়ন কেন্দ্ৰই মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান বা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰু ইয়াৰ শিক্ষার্থী সকলৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন কৰে।
- শিক্ষকজন একেৰাহে উপস্থিত থাকিব নোৱাৰা বা শিক্ষার্থীৰ লগত প্ৰত্যক্ষ সংযোগৰ অভাৱ দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। গতিকে একেৰাহে উপস্থিত থাকিব পৰা শিক্ষকৰ অভাৱে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত কেতিয়াবা শিক্ষণত সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। সেয়েহে এনে সমস্যাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ হ'লে পৰামৰ্শদানৰ নিচিনা শিক্ষণীয় কার্যসূচী মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত চামিল কৰিব লাগে।

২.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) V P Mathes Waran (2005): *Distance Education: Student Support Services*, Anmol Publication, New Delhi

২.৯ অগ্ৰগতি খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই কামত নিয়োজিত অৱস্থাতো শিক্ষার্থীসকলক শিক্ষা গ্ৰহণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। আনকি আটাইতকৈ দৰকাৰী কথাটো হ'ল যে এই ব্যৱস্থাই শিক্ষার্থীসকলক নিজৰ কর্ম জীৱনৰ পদোন্নতিতো সহায় কৰে।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষণ পদ্ধতিত শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলসমূহে উন্নত ধৰণৰ যোগাযোগ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে, যেনে— ইন্টাৰনেট, ম'বাইল ইত্যাদি। এইসমূহৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থী এজনে নিজেই অধ্যয়ন কৰাৰ উপৰিও প্ৰতীকি দল গঠন কৰিব পাৰে। এইদৰে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলসমূহে স্ব-শিক্ষণত সহায় কৰে।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তীৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমৰ অংশ হিচাপে এজন শিক্ষার্থীয়ে কিছুমান প্ৰদত্ত কর্ম জমা দিয়াটো জৰুৰী। শিক্ষার্থীয়ে তেনে প্ৰদত্ত কর্ম অধ্যয়ন কেন্দ্ৰত দাখিল কৰে। ইয়াকে অবিৰত মূল্যাংকণ বুলি কোৱা হয়।

প্রদত্ত কর্মসমূহ মূল্যাংকণ কৰাৰ পিছত, সেইবোৰ মন্তব্যৰ সৈতে শিক্ষার্থীলৈ ঘূৰাই দিয়া হয়। এইবোৰে নির্দ্ধাৰিত সময়ৰ শেষত হোৱা পৰীক্ষাত শিক্ষার্থীসকলক ভাল ফল দেখুৱাত সহায় কৰে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) শুদ্ধ(গ) অশুদ্ধ

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰামর্শমূলক শ্রেণীৰ কার্যসূচীসমূহ সুদক্ষ তথা প্রশিক্ষণ প্রাপ্ত ব্যক্তিৰ দ্বাৰা কৰা কিছুমান শ্রেণী, য'ত শিক্ষার্থীসকলে পাঠ্যক্রম সম্বন্ধীয় প্রশ্ন বা সন্দেহ খোলোচা কৰা হয় আৰু লগতে শিক্ষার্থীসকলক সকলো ধৰণৰ পৰামর্শ প্রদান কৰা হয়।

৭ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

৮ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ

'ক' অংশ	'খ' অংশ
(a) জ্ঞান তৰংগ	(i) KKHSOU ৰ FM কেন্দ্র
(b) ৰেডিঅ' লুইট	(ii) IDOL,GU ৰ FM কেন্দ্র
(c) ই জ্ঞান কোষ	(iii) IGNOU ৰ ই-শিক্ষণৰ পৰটেল
(d) ই বিদ্যা	(iv) KKHSOU ৰ ই শিক্ষণৰ পৰটেল
(e) ই বধিদ্রুম	(v) IDOL,GU ই শিক্ষণৰ পৰটেল

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'পুথিভৰা মোনা' সেৱা হ'ল শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ ভিতৰত এটা। এই ধৰণৰ সেৱাত, নির্বাচিত এটা কিতাপৰ টোপোলা শিক্ষার্থীলৈ প্রেৰণ কৰা হয়। নির্দিষ্ট পাঠ্যক্রমৰ শেষত এই একেখিনি কিতাপ শিক্ষার্থীয়ে ঘূৰাই দিয়াটো প্রয়োজন। শিক্ষার্থীসকলৰ পৰা এই কিতাপবোৰ ঘূৰাই পোৱাৰ বাবে এক মাচুল ঘূৰাই দিয়া হয়।

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এটা সংস্থাপন পাবলৈ হ'লে, শিক্ষার্থীসকলে বৃত্তিমুখী কৌশল আয়ত্ব কৰিব লাগিব, যেনে- কর্ম পঞ্জী লিখন, সাক্ষাৎকাৰ সম্মুখীন হোৱা কৌশল, উপস্থাপন কৌশল আদি। আকৌ শিক্ষার্থীসকলে সংস্থাপন পাবলৈ মুক্ত আৰু দুৰবর্ত্তী শিক্ষানুষ্ঠানসমুহে ছাউনী সাক্ষাৎকাৰ আয়োজন কৰি শিক্ষার্থীসকলক এটা নতুন জীৱনৰ পাতনি মেলাত সহায় কৰে।

২.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ পৰামর্শদান কি?

প্রশ্ন ২ ঃ শিক্ষার্থী সহায়কাৰী সমল বুলিলে আপুনি কি বুজে?

প্রশ্ন ৩ ঃ "পুথিভৰাল মোনা সেৱা"ৰ অর্থ কি?

(খ) **চুটি প্ৰশ্ন** (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ অর্থ আৰু পৰিসৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তীৱর্ত্তী শিক্ষণ পদ্ধতিত শিক্ষার্থী সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে মূল্যায়ন কৰক।

(গ) **ৰচনাধর্মী প্ৰশ্ন** (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ দূৰৱর্ত্তীৱর্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ এজন শিক্ষার্থীৰ শিক্ষনীয় পৰিবেশৰ বিষযে আলোচনা কৰক। শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল সেৱাৰ বিভিন্ন উপাদানবোৰে এজন শিক্ষার্থীয়ে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন বাধাবোৰ কেনেকৈ অতিক্রম কৰাত সহায় কৰে?

প্ৰশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তীৱর্ত্তী শিক্ষণত অধ্যয়ন কেন্দ্রই পালন কৰা ভূমিকাৰ বিষয়ে মূল্যায়ন কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তীৱর্ত্তী শিক্ষণৰ শিক্ষার্থীৰ শিক্ষণ পৰিবেশৰ বিষয়ে বিশ্লেষণ কৰক। কেন্দ্রসমূহে শিক্ষার্থীজনৰ কর্মসংস্থাপনত কিদৰে সহায় সহযোগ আগবঢ়ায় বুজাই লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৩ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রী

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ধাৰণা আৰু প্রকৃতি

৩.৩.১ স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিৰ প্রভেদ

৩.৩.২ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বৈশিষ্ট্য

৩.৪ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ পৰিকল্পনা আৰু গাঁথনি

৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৬ অধিক জানিবলৈ

৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ধাৰণা, প্রয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্বৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াব পাৰিব
- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ পৰিকল্পনা আৰু গাঁথনিভিত্তিক বিন্যাস আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আমি বিশেষকৈ ভাৰতৰ দৰে দেশ এখনৰ পটভূমিত মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ প্রয়োজনীয়তা তথা তাৎপর্য আলোচনা কৰিছোঁ। সেই অধ্যায়টোতেই দূ�ৰৱৰ্ত্তীণিবটীয়া তথা দূৰ্গম অঞ্চলৰ শিক্ষার্থীক শিক্ষা লাভত সহায় কৰিব পৰা বিভিন্ন শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱাৰ বিষয়েও আলোচনা কৰা হৈছে। এই অধ্যায়ত আমি দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ সমগ্র শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াটো আগবঢ়াই নিয়া এটা সবাতোকৈ গুৰুত্বপূর্ণ দিশ/উপাদানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। স্ব-শিকন সামগ্রী (Self Learning Material) হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ সৈতে জড়িত শিক্ষার্থী সহায়কাৰী সেৱাৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান।

স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ মূলতঃ শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক সামগ্রী। ইয়াৰ প্রকৃতি অতি নমনীয়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগ্রহণ কৰি থকাসকল সাধাৰণতে এনে স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। কাৰণ, এই শিক্ষার্থীসকলে নিজৰ সময়মতে, নিজস্ব গতিৰে আৰু নিজে পছন্দ কৰা স্থানত নিজাববীয়াকৈ অধ্যয়ন কৰিব লাগে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ সহায়ত

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটোৱে শিক্ষকে যথাসম্ভৱ সকলোৰে বাবে সুলভ কৰি তুলিছে। ইয়াৰ উপৰি এই উপাদানবিধৰ বাবেই মূল সুঁতিৰ শিক্ষানুষ্ঠানত পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰে শিক্ষাগ্রহণৰ সুযোগ নোপোৱাসকলৰ পদূলিমুখলৈকে শিক্ষাক ফলপ্রসুভাৱে আগবঢ়াই নিব পৰা গৈছে। এই পদ্ধতিটোৱে বিভিন্ন সা-সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত লাখ লাখ শিক্ষার্থীক শিক্ষালাভৰ সুযোগ দিছে। এইসকল শিক্ষার্থীৰ ভিতৰত বিভিন্ন জীৱিকাত স্ব-নিয়োজিত হৈ থকাসকলৰ লগতে এক প্রবুদ্ধ তথা সৃষ্টিশীল জীৱনপথেৰে আগবাঢ়ি যাব খোজা গৃহিনীও আছে।

৩.৩ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ধাৰণা আৰু প্রকৃতি

স্ব-শিকন সামগ্রী (SLM) বুলিলে সেইবোৰ পঠন সামগ্রীৰ কথা বুজোৱা হয় যিবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়সূচীবোৰৰ আৰ্হি বিশেষ ধৰণে প্রস্তুত কৰা হয় আৰু শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষকৰ বেছি সহায় নোলোৱাকৈয়ে এই বিষয়বোৰ সহজে বুজি পায় তথা আয়ত্ত্ব কৰিব পাৰে। যেতিয়া এগৰাকী শিক্ষার্থীয়ে এই সামগ্রীবোৰ পঢ়ে তেতিয়া তেওঁৰ মনলৈ এনে এটা ভাৱ আহে যে কোনোবাই তেওঁক ব্যক্তিগত শৈক্ষিক উদ্দেশ্য পূৰণ কৰাত সহায় কৰিবলৈ তেওঁৰ সৈতে কথা পাতিছে অথবা দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰিছে। অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰত এগৰাকী শিক্ষকৰ কার্যকলাপ আৰু কার্যসম্পাদন পদ্ধতি অন্তর্নিহিত হৈ থকা যেন লাগে। এনে লাগে যেন এগৰাকী শিক্ষকে শ্রেণীকোঠাত পাঠদান কৰি আছে আৰু শিক্ষার্থীজনে/জনীয়ে শ্রেণীত বহি সেই পাঠদান শুনি আছে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত তেনে সকলোবোৰ পঠনযোগ্য সামগ্রী অন্তর্ভুক্ত কৰা হয় যিবোৰে স্বতন্ত্র অধ্যয়ন নাইবা শিকনক উৎসাহিত কৰিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। এই পদ্ধতিত শিক্ষাগ্রহণ কৰা শিক্ষার্থীসকলে পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰে শিক্ষালাভ কৰা শিক্ষার্থীৰ দৰে শিক্ষকক নাইবা ব্যক্তিগতভাৱে শিক্ষাদান কৰোঁতাক নিয়মীয়াকৈ লগ নাপায়। সেয়েহে তেওঁলোকে এই বিশেষভাৱে যুগুত কৰা শিক্ষণ সামগ্রীবোৰৰ ওপৰত সম্পূর্ণ নির্ভৰশীল। এনে সামগ্রীবোৰৰ বেছিভাগেই পূর্ব-পৰিকল্পিত, পূর্ব-প্রস্তুত আৰু পূর্বৰে পৰা যোগানৰ বাবে সাজু কৰি ৰখা হয়। শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিব পৰাকৈ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি যুগুত কৰা হয়। প্রতিটো কার্যসূচীৰ বাবে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত বেলেগ বেলেগ বিষয়সূচী অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত শিক্ষার্থীয়ে বিষয় এটা কিমান ভালদৰে বুজি পালে সেয়া জনাব পৰাকৈ উপযুক্ত ব্যৱস্থা সংলগ্ন কৰা থাকে। এনে সামগ্রীবোৰৰ সময়ে সময়ে পুনৰ সংশোধন ঘটোৱা উচিত। ইয়াৰ দ্বাৰা সামগ্রীবোৰৰ গুণগত মান উন্নত হ'ব আৰু পৰিস্থিতিৰ প্রয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰিব পৰা যাব। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে বর্তমানৰ প্রেক্ষাপটত শিক্ষার্থীক উপযুক্ত তথ্য আগবঢ়াই সিহঁতৰ জ্ঞান বঢ়াব লাগিব।

স্ব-শিকন সামগ্রী ছপা আৰু ছপাৰ বাহিৰে অন্য বহুতো ৰূপত পোৱা যায়। এই সামগ্রীবোৰক তলৰ শিতানকেইটাত ভগাব পাৰি ঃ

- কিতাপ (Books)
- কার্যপুথি (Workbooks)

- কার্যকাকত (Worksheets)
- দৃশ-শ্রাব্য সামগ্রী (Audio-Visual Materials)
- অনলাইনযোগে উপলব্ধ সামগ্রী (Online Materials)
- একাধিক বিষয়ত কম্পিউটাৰ ভিত্তিক প্রশিক্ষণৰ সুবিধা (Computer Based Training/ CBT Packages)
- মাল্টিমিডিয়া (Multimedia) ইত্যাদি।

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পৰিষদ (বৰ্তমান দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যুৰ'ৰূপে জনাজাত)এ আগবঢ়োৱা পৰামর্শ অনুসৰি স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰোঁতে তলৰ কথাবোৰ মনত ৰাখিব লাগে।

- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ কিছুমান স্পষ্টভাৱে উল্লেখ কৰা উদ্দেশ্য থাকিব লাগে।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ ব্যৱহাৰকাৰীৰ অনুকূল হ'ব লাগে।
- স্ব-শিকন সামগ্রী লিখাৰ সময়ত সৰল ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- শিক্ষার্থীয়ে চুটি, নিজে নিয়ন্ত্রণ কৰিব পৰাবিধৰ শিকন খণ্ড অধ্যয়ন কৰিবলৈ পোৱা উচিত।
- এনে সামগ্রীত শিক্ষার্থীৰ সহায়ক হ'ব পৰাকৈ প্রচুৰ পৰিমাণৰ উদাহৰণ সন্নিৰিষ্ট কৰিব লাগে।
- এনে সামগ্রীত শিক্ষার্থীৰ পূর্বৰ অভিজ্ঞতাৰ উল্লেখ টানি আনিব লাগে।
- যিবোৰ স্থানত শব্দতকৈ চিত্রই অধিক ভালদৰে বুজাত সহায় কৰে তাত চিত্র সংলগ্ন কৰিব লাগে।
- শিক্ষার্থীয়ে বিচৰা অংশটো সহজতে পোৱাকৈ শিতানবোৰত শিৰোনাম ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- উপযুক্ত স্থানত অন্য মাধ্যমৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন কৰি দিব লাগে।
- বিভিন্ন শিক্ষার্থীৰ ভিন ভিন প্রয়োজনীয়তা সম্পর্কে স্ব-শিকন সামগ্রী লিখোতা সজাগ হ'ব লাগে।
- শিক্ষার্থীক স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ ব্যৱহাৰত সহায় কৰিবলৈ সামগ্রীবোৰত নানা ধৰণৰ অনুশীলনী আৰু কার্যকলাপ সন্নিৰিষ্ট কৰিব লাগে।
- শিক্ষার্থীয়ে নিজৰ ধাৰণা লিখি ৰাখিব পৰাকৈ সামগ্রীবোৰত পর্যাপ্ত স্থান থকা উচিত।
- শিক্ষার্থীক নিজ অগ্রগতি পৰীক্ষা কৰি চাব পৰাকৈ সামগ্রীবোৰত সহাঁৰি নাইবা উত্তৰ থকা উচিত।
- সামগ্রীবোৰত প্রয়োজন সাপেক্ষে অন্য লোকৰ সহায় ল'বলৈ শিক্ষার্থীৰ প্রতি পৰামর্শ থকা উচিত।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত ব্যৱহৃত শব্দৰ সংজ্ঞা (Glossary) আৰু আলোচিত বিষয়ৰ সাৰাংশও থকা উচিত।

২০১৭ চনত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে যুগুত কৰা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শেহতীয়া নীতিত স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ ছপা ৰূপত, দৃশ্য-শ্রব্য সামগ্রীৰ ৰূপত, অনলাইনত উপলব্ধ সামগ্রীৰ ৰূপত আৰু কম্পিউটাৰভিত্তিক সামগ্রীৰ ৰূপত প্রস্তুত কৰাৰ পৰামর্শ দিয়া হৈছে (আপুনি বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ নির্দেশাৱলী বিতংকৈ পঢ়ি চাবলৈ www.ugc.ac.in ৱেবচাইটটো খুলি চাব পাৰে)।

ছপা স্ব-শিকন সামগ্রীসমূহ স্ব-ব্যাখ্যাকাৰী, স্বয়ং সম্পূর্ণ, স্ব-নির্দেশাত্মক, স্ব-উদ্বুদ্ধকাৰী আৰু স্ব-মূল্যাংকন পদ্ধতি সংলগ্ন কৰি প্রস্তুত কৰা উচিত। ছপা সামগ্রীবোৰৰ গুণমান অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা বিষয়ক নতুন নীতিত তলত দিয়া পৰামর্শবোৰ আগবঢ়োৱা হৈছে ঃ

- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থী আৰু বিষয়বস্তুৰ মাজত দ্বিমুখী সংযোগ স্থাপনৰ উপায় ৰূপে বিকশাই তুলিব লাগিব।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে বিভিন্ন অভিজ্ঞতাকেন্দ্রিক কার্যকলাপ তথা প্রদত্ত কার্যৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলক অধ্যয়নৰ সৈতে সক্রিয়ভাৱে জড়িত কৰি ৰাখিব লাগিব।
- শিক্ষার্থীয়ে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ পৰা অধ্যয়নৰ বাবে বাচি লোৱা শৈক্ষিক কার্যসূচী আৰু পাঠ্যবিষয়ৰ গাঁথনিটো সম্পর্কে স্পষ্ট তথ্য পাব লাগিব।
- শিক্ষার্থীয়ে নিজেই যাতে অধ্যয়ন সম্পূর্ণ কৰিব পাৰে তাৰ বাবে স্ব-নির্দেশনাৰে আগবাঢ়ি যাব পৰাকৈ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত বিস্তৃত শিকন নক্সা থাকিব লাগিব।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত আন্তঃকার্য সম্পাদনৰ অনুভৱ সৃষ্টি কৰাৰ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি সামগ্রীবোৰত সন্নিৱিষ্ট অধ্যয়নৰ বিষয়বোৰ 'কথোপকথন আৰু লিখন পদ্ধতিৰ ব্যক্তিগত ব্যৱস্থা'ৰে সৈতে বিকশাই তুলিব লাগিব।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীক নতুন জ্ঞান আৰু দক্ষতা প্রয়োগ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব লাগিব।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত শৈক্ষিক উদ্দেশ্য আৰু ফলাফলৰ স্পষ্ট সংজ্ঞা থাকিব লাগিব।
- ফলপ্রসূ শিকনৰ বাবে অধ্যয়নৰ বিষয়সূচীবোৰক সৰু সৰু শাখা (খণ্ড/Block) আৰু উপশাখা (অধ্যায় আৰু উপ-অধ্যায়)ত ভাগ কৰি ল'ব লাগিব।
- স্ব-মূল্যায়নৰ বাবে প্রতিটো শৈক্ষিক উদ্দেশ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি একোটা প্রদত্ত কার্য থাকিব লাগিব।
- পাঠ্যবিষয়ৰ প্রকৃতি অনুসৰি প্রযোজ্য হোৱাকৈ সন্নিৱিষ্ট সমস্যা সমাধান কার্যকলাপৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়নৰ নির্দেশনা লাভ কৰিব লাগিব।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ তলত উল্লেখ কৰা বৈশিষ্ট্যবোৰৰ সৈতে সংজ্ঞাবদ্ধ আর্হিত বিকশাই তুলিব লাগিব ঃ
  - ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ থকা লে'আউট আৰু ফৰমেট (আর্হি)
  - বিষয়সূচীৰ অৱলোকন সন্নিৱিষ্টকৰণ

- প্রতিটো অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে অধ্যায় গাঁথনিৰ উল্লেখ
- প্রচুৰ উদাহৰণ
- পূর্বতে শিকা কথাৰ পুনৰ উল্লেখ
- ৰাষ্ট্রীয় নাইবা আন্তঃৰাষ্ট্রীয় ঘটনা আৰু ঘটনা অধ্যয়ন সন্নিৱিষ্টকৰণ
- শিকন উদ্দেশ্য আৰু ফলাফলৰ সৈতে সামঞ্জস্য থকাকৈ বিষয়সূচীক বিভিন্ন ক্ষুদ্র খণ্ডত বিভক্তকৰণ
- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বিষয়সূচীৰ উল্লেখ থকা অংশত ব্যৱহৃত আর্হি/প্রতীকবোৰৰ ব্যাখ্যা
- লিখিত পাঠবোৰ উপযুক্ত ক্রমত সজ্জিত কৰা
- শব্দটোকা/শব্দ অর্থ শিতানত কাৰিকৰী, নতুন আৰু জটিল অভিধাবোৰৰ ব্যাখ্যা
- পঢ়িবলগীয়া সামগ্রীৰ পর্যাপ্ত পৰামর্শ সন্নিৱিষ্টকৰণ (ছপা সামগ্রী আৰু অনলাইন সামগ্রী দুয়োটা)

গুণগত মান উন্নত কৰি ৰাখিবলৈ দৃশ্য-শ্রাব্য শিকন সামগ্রী প্রস্তুত কৰাৰ সময়ত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদায় আয়োগৰ পৰামর্শ অনুসৰি যুগুতোৱা দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষাৰ নতুন নীতি মানি চলিবলগীয়া হয়। নীতিবোৰৰ মতে—

- এনে স্ব-শিকন সামগ্রী প্রস্তুত কৰাৰ সময়ত শিক্ষার্থীৰ পূর্বৰ জ্ঞান, দক্ষতা আৰু মনোভাৰ উপযুক্তভাৱে বিবেচনা কৰি চাব লাগিব।
- সামগ্রীবোৰত ব্যৱহৃত ভাষাৰ স্তৰ আৰু ভাষা প্রয়োগ শৈলী শিক্ষার্থীৰ উপযুক্ত হ'ব লাগিব।
- শিক্ষার্থীৰ বাবে সহায়ক সামগ্রীৰ প্রকাৰ আৰু অধ্যয়নৰ সৈতে জড়িত কার্যকলাপ সম্পর্কে স্পষ্ট তথ্য থাকিব লাগিব।
- এনে সামগ্রী স্পষ্ট আৰু অদ্ব্যর্থ হ'ব লাগিব। লগতে এনে সামগ্রী সকলো ধৰণৰ শৈক্ষিক জার্গন (বাগড়ম্বৰপূর্ণ অভিধা)ৰ পৰা মুক্ত হোৱা উচিত।
- দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রীৰ লক্ষ্য, উদ্দেশ্য তথা লক্ষ্য প্রেক্ষক শ্রেণীটোৰ (target audience) স্পষ্ট সংজ্ঞা থকা উচিত।
- শিকন ফলাফলৰ সৈতে ৰজিতা খোৱাকৈ শিকনৰ মূল্যায়ন কৰিব পৰাকৈ এনে সামগ্রী সমর্থ হ'ব লাগিব।
- শ্রাব্য নাইবা দৃশ্য সামগ্রীৰ লগতে পাঠ্যবিষয় এটাৰ সৈতে জড়িত অন্য অধ্যয়ন বিষয়ৰ প্রয়োগ সম্পর্কে স্পষ্ট দিক্‌নির্দেশনা থাকিব লাগিব।
- শিক্ষার্থীয়ে সহজে সংগ্রহ কৰিব পৰা ৰূপ আৰু আর্হিত দৃশ্য শ্রাব্য শিকন সামগ্রীসমূহ বিকশাই তুলিব লাগিব।
- অধ্যয়নৰ সময়ত দৃশ্যশ্রাব্য শিকন সামগ্রীসমূহ কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে তাৰ দিক্‌নির্দেশনা সম্বলিত পৃথক হাতপুথি থকা উচিত।

- দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রীবোৰৰ ধ্বনি আৰু প্রতিচ্ছবিবোৰৰ মাজত কালসংগতি থাকিব লাগিব।
- পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্গত পাঠবোৰৰ ক্ষেত্রত প্রাসংগিক গ্রাফিকচ্ আৰু এনিমেশ্বন থাকিব লাগিব।

'অনলাইন' ৰূপত উপলব্ধ শিকন সামগ্রীবোৰ বিকশাই তোলাৰ ক্ষেত্রত দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা বিষয়ত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ শেহতীয়া নীতি-নির্দেশনাত তলৰ পৰামর্শাৱলী সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

- অধ্যয়নৰ বাবে বাচনি কৰা বিষয়সূচীয়ে শিক্ষার্থীক উচ্চ স্তৰৰ চিন্তাৰ খোৰাক যোগাব, গভীৰভাৱে চালি-জাৰি চাই যুক্তিসংগত কার্যকলাপ কৰিবলৈ শিকাব আৰু জটিল ধৰণে কথাবোৰ চিন্তা কৰাৰ অৱকাশ দিব লাগিব।
- অনলাইন পাঠ্যক্রমবোৰত উপযুক্ত পঠনসাধ্যতা স্তৰ, লিখিত ভাষাৰ প্রদত্ত কর্ম আৰু গাণিতিক প্রয়োজনীয়তা থাকিব লাগিব।
- বিষয়সূচীত শিকন প্রক্রিয়া সম্পর্কে সময়ে সময়ে সহাঁৰি জনাব পৰা সুবিধা থাকিব লাগিব।
- পাঠ্যবিষয়বোৰ সহজে বিচাৰি চাব পৰা হ'ব লাগিব।
- পাঠ্যবিষয় সম্পূর্ণ কৰিবলৈ প্রয়োজনসাপেক্ষে অতিৰিক্ত পাঠ্যপুথি, ক'চৰেৰ আৰু অনলাইন সমলৰ উল্লেখ থকাটো প্রয়োজনীয়।
- বিষয়সূচীবোৰ বিভিন্ন যতনৰ দ্বাৰা বিচাৰি পোৱাবিধৰ হ'ব লাগিব।
- অনলাইন সামগ্রীবোৰে বিশেষ ধৰণে সক্ষম শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিব পাৰিব লাগিব।

কম্পিউটাৰ ভিত্তিক স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ গুণগত মান বর্তাই ৰাখিবলৈ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ২০১৭ চনৰ নির্দেশনাত তলৰ পৰামর্শৱলী সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

- কম্পিউটাৰ ভিত্তিক শিকন সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীক নিজৰ গতিত আৰু নিজস্ব সময়মতে পাঠ অনুশীলন কৰিব পৰা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি দিব লাগে।
- কম্পিউটাৰ ভিত্তিক শিকন সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীক স্ব-মূল্যায়ন কৰিব পৰা পৰিৱেশ এটা সৃষ্টি কৰি দিব লাগে; শিকন সামগ্রীবোৰত লুকাই থকা নীতি আৰু ধাৰণাবোৰ আৱিষ্কাৰ কৰিব পৰাকৈ শিক্ষার্থীৰ বিশ্লেষণাত্মক আৰু সিদ্ধান্ত গ্রহণ দক্ষতা বিকশাই তুলিব লাগে।
- শিক্ষার্থীক সক্রিয় শিকন প্রক্রিয়াৰে ব্যস্ত ৰাখিব পৰাকৈ এনে সামগ্রীত একাধিক শিকন পথ (learning path) থকা উচিত।
- অধ্যয়নৰ বাবে বাচনি কৰা বিষয়সূচীয়ে শিক্ষার্থীক উচ্চ স্তৰৰ চিন্তাৰ খোৰাক যোগাব, গভীৰভাৱে চালি-জাৰি চাই যুক্তিসংগত কার্যকলাপ কৰিবলৈ শিকাব আৰু জটিল ধৰণে কথাবোৰ চিন্তা কৰাৰ অৱকাশ দিব লাগিব।
- এনে পাঠ্যক্রমবোৰত উপযুক্ত পঠনসাধ্যতা স্তৰ, লিখিত ভাষাৰ প্রদত্ত কর্ম আৰু গাণিতিক

প্রয়োজনীয়তা থাকিব লাগিব। পাঠ্যক্রমবোৰে বিশেষভাৱে সক্ষম শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিব পাৰিব লাগিব।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এয়া স্পষ্টকৈ গম পোৱা গ'ল যে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি এনেদৰে প্রস্তুত কৰিব লাগে যাতে শিক্ষার্থীয়ে বাহিৰা সহায় আৰু সমর্থন অবিহনেই এইবোৰ সহজে বুজি পায়। লগতে লেখকসকলে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ প্রতিটো অধ্যায়ৰ সৈতে উল্লেখ কৰা প্রসংগ পুথি নাইবা অধিক পঠন সামগ্রীৰ লিংক আদিয়ে দিক্‌নির্দেশনাৰ কাম কৰে। এইবোৰৰ সহায়ত শিক্ষার্থীয়ে বিষয়সূচীবোৰ বহলাই শিকিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রী (SLM) বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্রশ্ন ২ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রকাৰবোৰ কি কি?

.....

.....

প্রশ্ন ৩ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ কেইটামান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য চিনাক্ত কৰক।

.....

.....

৩.৩.১ স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিৰ প্রভেদ

স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিবোৰ হ'ল এক নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবে কোনো এটা পাঠ্যক্রম চলাই নিয়াত সহায় কৰা প্রধান সমল। শিক্ষার্থীৰ মানসিক স্তৰ, পৰিস্থিতিৰ প্রয়োজনীয়তা আৰু চাহিদাৰ কথা বিবেচনা কৰি শিক্ষণৰ বাবে বিষয়সূচী তথা পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰা হয়। পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত পাঠ্যক্রমৰ প্রয়োজনীয়তা অনুসৰি সাধাৰণতে পাঠ্যপুথিবোৰ যুগুত কৰা হয়। আনহাতে, স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ হ'ল বিশেষ ধৰণৰ পঠন সামগ্রী। মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ অধীনত পঢ়ি থকা শিক্ষার্থীৰ বাবে এনে সামগ্রীবোৰ এক বিশেষ আৰ্হিত প্রস্তুত কৰা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বিষয়সূচী আৰু পাঠ্যক্রমক বিভিন্ন অধ্যায় (unit)ত ভগোৱা হয়। প্রতিটো অধ্যায় শিক্ষার্থীৰ অনুকূলকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। কাৰণ, মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষাৰ প্রতিটো পাঠ্যবিষয় নাইবা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ বাবে শিক্ষার্থী এই সামগ্রীবোৰৰ ওপৰত সম্পূর্ণৰূপে নির্ভৰশীল।

স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিৰ মাজত কেইটামান প্রভেদ আছে। যেনে—

- পাঠ্যপুথিবোৰে শিক্ষার্থীৰ আগ্রহ বৃদ্ধি কৰিব বুলি 'ধৰি লোৱা' হয়। স্ব-শিকন

সামগ্রীবোৰে লক্ষ্য হিচাপে বান্ধি লোৱা শিক্ষার্থীচামৰ আগ্রহ বৃদ্ধি কৰিবই লাগিব।

- পাঠ্যপুথিবোৰ 'শিক্ষকৰ ব্যৱহাৰৰ উদ্দেশ্য পূৰণৰ অর্থে' লিখা হয়। আনহাতে, স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ প্রধানতঃ শিক্ষার্থীয়ে নিজে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিত অধ্যয়নৰ বাবে সময় ধৰি দিয়া নাথাকে। কিন্তু স্ব-শিকন সামগ্রীত আনুমানিক অধ্যয়ন কাল উল্লেখ কৰা থাকে।
- পাঠ্যপুথিত সাধাৰণতে শৈক্ষিক লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যৰ উল্লেখ নাথাকে। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায়তে শৈক্ষিক লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্যৰ স্পষ্ট উল্লেখ থাকে।
- এখন বহল বজাৰ দখল কৰাৰ স্বার্থত পাঠ্যপুথিবোৰ লিখা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ এক নির্দিষ্ট শিক্ষার্থী গোটৰ বাবে লিখা অথবা এনে সামগ্রীৰ আৰ্হি তৈয়াৰ কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিবোৰ শিক্ষক তথা বিশেষজ্ঞৰ সহায় হ'ব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজনীয়তা অনুসৰি প্রস্তুত কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিত স্ব-মূল্যায়নৰ সুবিধা নিচেই কম থাকে নাইবা একেবাৰেই নাথাকে। কিন্তু স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত স্ব-মূল্যায়নক যথেষ্ট গুৰুত্ব দিয়া হয়।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে পাঠ্যপুথি আৰু স্ব-শিকন সামগ্রী দুয়োবিধকে শিক্ষার্থীৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য পূৰণৰ বাবে প্রস্তুত কৰা হয় যদিও দুয়োটাৰে মাজত উপযোগিতাৰ দিশৰ পৰা কিছু পার্থক্য আছে। কিন্তু সকলো ধৰণৰ শৈক্ষিক সামগ্রীয়েই শিক্ষার্থীৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য আৰু আগ্রহ পূৰাব লাগে। শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াত শৈক্ষিক উদ্দেশ্য তথা আগ্রহে মূলতঃ শিক্ষার্থীৰ তিনিটা দিশৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ চেষ্টা কৰে। দিশ তিনিটা হ'ল— প্রজ্ঞাত্মক (cegnitive), আবেগিক (affective) আৰু মনো-অংগসঞ্চালন (psycho-motor)। প্রজ্ঞাত্মক দিশে শৈক্ষিক উদ্দেশ্যৰ বৌদ্ধিক উপাদানবোৰৰ কথা বুজায়। ইয়াৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীৰ মনত ৰখাৰ শক্তি, চিন্তা কৰাৰ শক্তি, বিশ্লেষণ কৰাৰ শক্তি, সমস্যা সমাধান কৰাৰ শক্তি আদিৰ দৰে মানসিক প্রক্রিয়াবোৰৰ বিকাশ ঘটে। আবেগিক দিশে শিক্ষার্থীৰ আবেগিক আৰু আচৰণমূলক উপাদানবোৰ প্রতিফলিত কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীৰ আগ্রহ, মনোভাৱ, কিছুমান ধাৰণা আৰু কার্যকলাপৰ প্রতি সিহঁতৰ মনত গঢ় লোৱা প্রমূল্য আদিক বুজোৱা হয়। মনোঅংগসঞ্চালনৰ দিশটোৱে শিক্ষার্থীৰ দেহ সঞ্চালনৰ উদ্দেশ্যটোৰ কথা বুজায়। দিশটোৰ সৈতে জড়িত ব্যৱহাৰিক দক্ষতা কেইটামান হ'ল— বিভিন্ন আহিলা/যন্ত্রপাতি হাতেৰে উঠাব জনা হোৱা, বিভিন্ন পৰীক্ষা কৰিব জনা হোৱা, ব্লক নির্মাণৰ কামত জড়িত হৈ থকা ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৪ ঃ পাঠ্যপুথি আৰু স্ব-শিকন সামগ্রীৰ মাজত কি পার্থক্য আছে?

.....

.....

৩.৩.২ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বৈশিষ্ট্য

স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ হ'ল শিকন আহিলা। লক্ষ্যৰূপে বান্ধি লোৱা শিক্ষার্থী গোটবোৰে সহজে বুজি পোৱাকৈ এই সামগ্রীবোৰ প্রস্তুত কৰা হয়। এনে সামগ্রীবোৰ বুজিবলৈ শিক্ষার্থীক বাহিৰা উৎসৰ পৰা বেছি সহায়ৰ প্রয়োজন নহয়। তলত উল্লেখ কৰা বৈশিষ্ট্যবোৰ বিবেচনা কৰি প্রথমে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি আৰু পৰৱর্তী পর্যায়ত সামগ্রীবোৰ প্রস্তুত কৰি উলিওৱা হয়।

- *স্ব-ব্যাখ্যাকৰী ঃ* শিক্ষার্থীয়ে বাহিৰা সহায় নোলোৱাকৈ নিজে নিজে বুজি পোৱা ধৰণে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰিব লাগে। এনে সামগ্রীত সন্নিৱিষ্ট কৰা বিষয়বোৰ স্ব-ব্যাখ্যাকাৰী আৰু ধাৰণাবোৰৰ দিশেৰে স্পষ্ট হোৱা উচিত। লগতে বিষয়সূচী নাইবা অধ্যায় গাঁথনিটো এক প্রণালীবদ্ধ ৰূপত যুক্তিসংগত বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা স্থিৰ কৰি লোৱা উচিত। বিষয়সূচীত অন্তর্ভুক্ত বিষয়বোৰ বহলাই লিখাৰ শৈলীটোত ধাৰাবাহিকতা আৰু সুসামঞ্জস্যতা বর্তি থাকিব লাগিব। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীক নিজে বুজি পঢ়িবলৈ অনুপ্রাণিত কৰে।
- *স্বয়ং সম্পূর্ণ ঃ* স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ প্রকৃতি স্বয়ং সম্পূর্ণ হোৱা উচিত। এনে সামগ্রী অধ্যয়ন কৰা শিক্ষার্থীসকলে কোনো এক নির্দিষ্ট বিষয় সম্পর্কে স্পষ্ট ধাৰণাৰ গৰাকী হ'বলৈ অতিৰিক্ত পঠন উৎসৰ প্রয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিব নালাগে। মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ভৌগোলিক, শাৰীৰিক আৰু মনোবৈজ্ঞানিক বিচ্ছিন্নতাৰ বাবে শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষকক শাৰীৰিকভাৱে সদায় লগ নাপাবও পাৰে। এনে পৰিস্থিতিত স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ হ'ল শিক্ষার্থীক দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰিব পৰা একমাত্র পথ। এইবাবেই স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায় আগতীয়াকৈ পৰিকল্পনা কৰি ল'ব লাগে যাতে ইয়াত শিক্ষার্থীয়ে শিকন কালত সকলোবোৰ প্রয়োজনীয় তথ্য পর্যাপ্ত পৰিমাণে পঢ়িবলৈ পায়।
- *স্ব-নির্দেশাত্মক ঃ* অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰৰ লক্ষ্য হ'ল শিকনৰ প্রতিটো স্তৰতে শিক্ষার্থীক প্রয়োজনীয় দিক্‌নির্দেশনা, ইংগিত আৰু পৰামর্শ আগবঢ়োৱা। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক স্বনির্দেশাত্মক শিকন সামগ্রীত পৰিণত কৰিবলৈ ইয়াত কিছুমান মৌলিক উপাদান যোগ কৰা উচিত। যেনে- সহজ ব্যাখ্যা, ক্রমিক

বিকাশ, চিত্রৰ সহায়ত ব্যাখ্যা, শৈক্ষিক কার্যকলাপ, অগ্রগতি নিৰীক্ষণৰ সুযোগ ইত্যাদি। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰা, নির্দেশ দিয়া, সহজে বুজাত সহায় কৰা আৰু এক শ্রেণীকোঠাভিত্তিক পৰিস্থিতি শিকন প্রক্রিয়াটো নিয়ন্ত্রণ কৰা শিক্ষকৰ ভূমিকা পালন কৰে।

- *স্বয়ং উদ্বুদ্ধকাৰী ঃ* মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীসকল প্রধানতঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। তেওঁলোকে শিক্ষকৰ সৈতে মুখামুখি হোৱাৰ সুযোগ নাপায় বুলিয়েই ক'ব পাৰি। সেয়েহে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰেই তেওঁলোকৰ বাবে জীৱন্ত শিক্ষকৰ কাম কৰে। এইটো কাৰণতে সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে অতি অনুপ্রেৰণাদায়ী হোৱা উচিত। এই সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীৰ মনত শিকাৰ প্রতি আগ্রহৰ সৃষ্টি কৰিব লাগে। শিক্ষার্থীক শিকাৰ প্রতি আগ্রহী কৰি তোলাৰ কৃতিত্ব পাঠ্যবিষয় লেখকসকলে দাবী কৰিব পাৰে। তেওঁলোকৰ দক্ষতাই স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ অর্থবহ আৰু সুফলদায়ক কৰি তোলে। শিকন আৰু শিকা কথাবোৰ মনত ৰখাৰ প্রতিটো পর্যায়তে জ্ঞান পুনৰ দৃঢ়কৰণৰ বোধটো শক্তিশালী কৰি তুলিব লাগে।
- *স্ব-মূল্যায়নসাধ্যতা ঃ* শিকন প্রক্রিয়াটো ফলপ্রসূ কৰি তুলিবলৈ শিক্ষার্থীৰ পৰা সহাঁৰি সংগ্রহ কৰাৰ সুবিধা থাকিব লাগে। এনে সহাঁৰিত শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰ বুজিব পাৰিছেনে নাই, সামগ্রীবোৰ পঢ়ি যাওঁতে কি কি সমস্যাৰ মুখামুখি হৈছে আদি কথা উল্লেখ কৰিব পাৰে। স্ব-মূল্যায়ন বুলি কওঁতে প্রশ্নৰ উত্তৰ নিজে পৰীক্ষা কৰি চাব পৰা সুযোগবোৰৰ কথা বুজোৱা হয়। 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ', 'অনুশীলন', আদি শিতানৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীক তেওঁলোকৰ অগ্রগতিৰ আভাস দিয়া হয়, শিকনৰ আগ্রহ পুনৰদৃঢ় কৰি তোলা হয় আৰু প্রয়োজনীয় উদ্‌গনি যোগোৱা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায়তে 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'কে ধৰি নানা অনুশীলন সন্নিৱিষ্ট থাকে। ইয়াৰ উপৰি স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ প্রতিটো অধ্যায়ৰ শেষত কিছুমান আর্হিমূলক নাইবা সম্ভাব্য প্রশ্ন তুলি দিব লাগে। মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে কোনো পাঠ্যক্রম শিকি থকা শিক্ষার্থীয়ে এই শিতানবোৰৰ পৰা নিজৰ অগ্রগতি সম্পর্কীয় সহাঁৰি লাভ কৰিব।
- *স্ব-শিকন ঃ* স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ নিজে নিজে শিকা নীতিটোৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্রস্তুত কৰা হয়। শিক্ষার্থীয়ে বাহিৰা উৎসৰ পৰা বেছি সহায় নোলোৱাকৈ এই সামগ্রীবোৰ নিজে পঢ়ি শিকে। সেয়েহে এই সামগ্রীবোৰৰ প্রতিটো অধ্যায়ত অধ্যয়নৰ দিক্‌নির্দেশনা, নির্দেশ, ইংগিত, উল্লেখ, ৰেখাচিত্রৰ ব্যৱহাৰ, কার্যকলাপ, অগ্রগতি নিৰীক্ষণ, অনুশীলন, আর্হি প্রশ্ন অথবা সম্ভাব্য প্রশ্ন থাকিব লাগে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীয়ে নিজে শিকিব পৰাকৈ বিস্তৃত হ'ব লাগে। সেয়েহে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ আন্তঃক্রিয়াশীল প্রকৃতিৰ হোৱা উচিত।

স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক স্বতন্ত্র শিকন সামগ্রীৰূপে বিকশাই আৰু প্রস্তুত কৰি তুলিবলৈ ওপৰত উল্লেখ কৰা নীতিবোৰ মানি চলিব লাগে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৫ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ কেইটামান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য ব্যাখ্যা কৰক।

.....

.....

৩.৪ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ পৰিকল্পনা আৰু গাঁথনি

স্ব-শিকন সামগ্রী প্রস্তুতকৰণ প্রক্রিয়াটো তিনিটা পর্যায় অথবা নীতিৰ ওপৰত আধাৰিত। প্রথম পর্যায়টো হ'ল পাঠ্যবিষয়ৰ প্রস্তুতি নাইবা পৰিকল্পনা (পাঠ্যবিষয়টোক লৈ চিন্তা-চর্চা), দ্বিতীয় পর্যায়টো হ'ল পাঠ্যবিষয়ৰ বিকাশ (বিষয়সূচী লিখা কার্য) আৰু অন্তিম পর্যায়টো হ'ল পাঠ্যবিষয়ত অন্তর্ভুক্ত কৰা বিষয়সূচীবোৰক স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ৰূপ দিয়া। এই পর্যায়টোৰ সৈতে সম্পাদনা, পুনৰীক্ষণ, লে আউট তৈয়াৰ কৰা আৰু অৱশেষত সামগ্রীবোৰ ছপাশালত দিয়া আদি কামবোৰ জড়িত হৈ থাকে।

স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্গত বিষয়সূচীবোৰৰ আৰ্হি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিকনৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শিক্ষানুষ্ঠান এখনৰ শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। শৈক্ষিক কার্যসূচী (Programme), পাঠ্যবিষয় (Course), খণ্ড (Block), অধ্যায় (Unit), শিতান (Section), উপ-শিতান (Sub-Section) আদি বিভিন্ন ভাগত ভগাই লৈ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি তৈয়াৰ কৰা হয়। তলত ভাগবোৰ কিছু বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল ঃ

- **শৈক্ষিক কার্যসূচী ঃ** কোনো এক নির্দিষ্ট অধ্যয়ন ক্ষেত্রত সৈতে জড়িত পাঠ্যক্রম নাইবা একাধিক পাঠ্যবিষয়ৰ সংমিশ্রণক একোটা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰে সামৰি লোৱা হয়। যেনে— প্রাক্-স্নাতক পর্যায়ৰ শৈক্ষিক কার্যসূচী (Undergraduate Programmes), শিক্ষা বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ কার্যসূচী (M.A. in Education), গণসংযোগ বিষয়ত ডিপ্লমা কার্যসূচী (Diploma in Mass Communication), দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ ডিপ্লমা কার্যসূচী (Post-Graduate Diploma Programme in Distance Education) ইত্যাদি।
- **পাঠ্যবিষয় ঃ** শৈক্ষিক কার্যসূচী এটাক পাঠ্যবিষয়ত ভগাই লোৱা হয়। পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় মানে মাত্র এটা বিষয়ৰ কথা বুজোৱা হয়। যেনে— পদার্থ বিজ্ঞানৰ স্নাতকোত্তৰ, প্রাক্-স্নাতক পর্যায়ৰ ৰসায়ন বিজ্ঞান, প্রাথমিক পর্যায়ৰ গণিত ইত্যাদি। কিন্তু মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় বুলিলে অধ্যয়নৰ সৈতে

জড়িত শিক্ষা আৰু অন্য উপাদানবোৰৰ কথা বুজোৱা হয়। এই ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় বুলিলে স্ব-শিকন সামগ্রীৰ সংখ্যা, স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বিকাশ আৰু ছপা সামগ্রীৰ পুনৰ পৰীক্ষণ, দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রী, অনলাইন সামগ্রী আৰু কম্পিউটাৰ ভিত্তিক সামগ্রীবোৰক সামৰি লোৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শদান আৰু যোগাযোগ স্থাপনৰ সময়, প্রদত্ত কার্য, পুথিভঁৰালকেন্দ্রিক কার্য, পৰীক্ষাগাৰকেন্দ্রিক কার্য, প্রকল্প কার্য আদিও পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্ভুক্ত।

- **খণ্ড ঃ** এটা পাঠ্যবিষয়ক একাধিক খণ্ডত ভগোৱা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ বাবে স্বীকৃত আকৃতিৰ খণ্ড এটাত প্রায় ৬০-৮০টা ছপা পৃষ্ঠা থাকিব পাৰে। প্রতিটো খণ্ডৰে একোটা বিষয়বস্তুকেন্দ্রিক ধাৰণা থাকিব লাগিব। ছপা কৰা স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীলৈ প্রেৰণা কৰা হয়। যদিও শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষানুষ্ঠান পৰিসৰৰ পৰা আঁতৰত থাকি অধ্যয়ন কৰে তথাপিও এনে সামগ্রীবোৰৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ মনত শিক্ষানুষ্ঠানৰ সৈতে এটা একাত্মবোধ গঢ়ি তোলাৰ আৰু সংযোগ স্থাপনৰ প্রয়াস কৰা হয়। শিক্ষার্থীয়ে একোটা খণ্ড অধ্যয়ন কৰি উঠাৰ পাচত সফলতাৰ অনুভৱো কৰিব পাৰে। শৈক্ষিক দৃষ্টিৰে মাত্র এখন বৃহৎ কলেৱৰৰ কিতাপ পঢ়াতকৈ পাঠ্যবিষয় এটা সৰু সৰু খণ্ডত ভগাই লৈ পঢ়িলে পাঠ্যবিষয়টো সম্পূর্ণ কৰাটো সহজ হৈ পৰে।
- **অধ্যায় ঃ** স্ব-শিকন সামগ্রীৰ খণ্ডবোৰ আকৌ কিছুমান অধ্যায়ত বিভক্ত। প্রতিটো অধ্যায়ৰে একোটা গাঁথনিভিত্তিক লিখনশৈলী থাকে। প্রতিটো অধ্যায়ে শিক্ষার্থীৰ সুবিধা হোৱাকৈ পাঠ্যবিষয়ৰ একোটা নির্দিষ্ট বিষয়সূচীৰ আলোচনা সামৰি লয়। শিক্ষার্থীয়ে অধ্যায়বোৰ পঢ়ি পাঠ্যবিষয় এটাৰ প্রদত্ত পাঠ্যক্রমত থকা একোটা নির্দিষ্ট বিষয়ৰ তথ্য আৰু জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে। সেয়েহে অধ্যায়বোৰক এটা খণ্ডৰ স্বয়ং সম্পূর্ণ অংশ বুলি ক'ব পাৰি। একোটা অধ্যায়ত এটা নাইবা একাধিক আন্তঃসম্পর্ক থকা ধাৰণা আলোচনা কৰা হ'ব পাৰে। প্রতিটো অধ্যায়কে বিভিন্ন শিতান আৰু উপ-শিতানত ভাগ কৰি ধাৰণা, তথ্য, ৰেখাচিত্র আদিক অধিক প্রাঞ্জল ৰূপত উপস্থাপন কৰা হয়।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে অধ্যায় লিখাৰ বাবে একোটা সুনির্দিষ্ট গাঁথনি বিকশিত কৰে। প্রতিখন শিক্ষানুষ্ঠানেই নিজ নিজ ধৰণে গাঁথনিৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰি ল'ব পাৰে। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো খণ্ডৰে একোখন বেটুপাত (Cover Page) থাকে। পাঠ্যবিষয় সমন্বয়ৰক্ষীয়ে শিক্ষানুষ্ঠানৰ শিক্ষায়তনিক দিশৰ মুৰব্বী (dean, academic)ৰ সৈতে নাইবা পাঠ্যবিষয়টোৰ বাবে থকা যিকোনো উর্দ্ধতন শৈক্ষিক অভিকৰণৰ সৈতে আলোচনা কৰি বেটুপাতৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰে। প্রতিটো খণ্ডৰে প্রতিটো অধ্যায়ৰে একোটা স্পষ্ট শিৰোনাম থাকিব লাগে। শিক্ষার্থীয়ে শিৰোনাম পঢ়িয়েই অধ্যায়টোৰ আলোচ্য বিষয়বোৰ গম পাব লাগে। অধ্যায়ৰ শিতান আৰু উপ-শিতানবোৰক বিষয়সূচী উপস্থাপনৰ ক্রম অনুসৰি শৃংখলাবদ্ধভাৱে সজাব লাগে। এনে গাঁথনিয়ে শিক্ষার্থীক বিষয়টোৰ প্রতি আকর্ষিত কৰি তোলে।

একোটা অধ্যায়ৰ সৈতে লে' আউট আৰু ফর্মেটৰ লগতে অধ্যায়টোৰ শৈক্ষিক

উদ্দেশ্যও জড়িত হৈ থাকে। এই সমস্ত কথা উপাদানবোৰৰ প্ৰকৃতি অনুসৰি স্পষ্ট অভিধাৰে উল্লেখ কৰিব লাগে। শিক্ষাৰ্থীয়ে সহজে বুজি পোৱাকৈ অধ্যায়বোৰক বিভিন্ন শিতান আৰু উপ-শিতানত ভগোৱা হয়। অধ্যায়ত উল্লেখ কৰা জটিল শব্দ/খণ্ডবাক্যবোৰ 'ব'ল্ড টাউপফেচ'ত (ডাঠ আখৰেৰে) লিখিব লাগে আৰু অধ্যায়ৰ উকা হৈ থকা মাৰ্জিন অংশত ইয়াৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব লাগে। শিক্ষাৰ্থীৰ মনত বিষয়বস্তুৰ স্পষ্ট ধাৰণা গঢ়িবলৈ নাইবা কিমান বুজি পাইছে সেয়া পৰীক্ষা কৰিবলৈ কিছুমান শিতান আৰু উপ-শিতানৰ শেষত 'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' অংশত কিছুমান প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে। শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজে অধ্যয়নৰ অগ্ৰগতি পৰীক্ষা কৰি চাব পৰাকৈ এই অংশটোৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। অধ্যায়ৰ শিতানবোৰ পঢ়ি উঠাৰ লগে লগে যদি শিক্ষাৰ্থীয়ে এই প্ৰশ্নবোৰৰ নিজে উত্তৰ দিয়াৰ চেষ্টা কৰে তেন্তে তেওঁলোক অধিক উপকৃত হ'ব। তাৰপাছত তেওঁলোকে অধ্যায়টিৰ সামৰণি অংশত থকা 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান' অংশত দিয়া উত্তৰবোৰৰ সৈতে নিজৰ উত্তৰ মিলাই চাব পাৰিব। শিক্ষাৰ্থীৰ সমালোচনাত্মক দৃষ্টিভংগীৰে চিন্তা কৰাৰ সামৰ্থ আৰু লিখন দক্ষতা বৃদ্ধি কৰিবলৈ অধ্যায় লেখকে কেতিয়াবা অধ্যায়বোৰত কিছুমান 'অনুশীলনী' যোগ দিয়ে। এই অনুশীলনীবোৰে শিক্ষাৰ্থীক শিকন পটভূমিৰ সৈতে জড়িত কৰি ৰাখে। এইবোৰৰ উপৰি অধ্যায়বোৰত 'জানি থোৱা ভাল' শিতান একোটা থাকে। তাত অতিৰিক্ত তথ্য সংযোগ কৰা হয়। ফলত অধ্যায় এটাৰ প্ৰকৃতি অধিক আন্তঃক্ৰিয়াশীল হৈ পৰে। প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ শেষৰ ফালে 'অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ' অংশটো থাকে। ইয়াত বহলকৈ আলোচনা কৰা বিষয়বোৰ চমুকৈ স্মৰণ কৰা হয়। সামৰণি অংশতেই 'অধিক জানিবলৈ' শিতানটোও থাকে। তাত প্ৰসংগ পুথি আৰু সহায়ক লিংকবোৰৰ উল্লেখ থাকে। কোনো বিষয় গভীৰভাৱে অধ্যয়ন কৰাত আগ্ৰহী শিক্ষাৰ্থীয়ে এনে কিতাপ আৰু লিংকবোৰ চাব পাৰে। প্ৰতিটো অধ্যায়ৰ অন্তিম শিতান 'আৰ্হি প্ৰশ্ন'ত কেইটামান সম্ভাব্য প্ৰশ্ন দিয়া হয়। এই প্ৰশ্নকেইটাৰ উত্তৰ লিখি উলিয়াই অধ্যয়ন কৰি শিক্ষাৰ্থীসকলে বছৰেকীয়া/ষান্মাসিক সমাপ্তিত পতা পৰীক্ষাবোৰৰ বাবে প্ৰস্তুতি চলাব পাৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে এটা শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীৰ আটাইবোৰ অধ্যায়, খণ্ড আৰু পাঠ্যবিষয়ৰ মাজত আন্তঃসম্পৰ্ক থাকে। কিন্তু এই আটাইবোৰ উপাদানৰ মাজত একধৰণৰ সমৰূপতা থাকিব লাগে। এই সমৰূপতাৰ আধাৰত অধ্যায়বোৰৰ আকাৰ আৰু সৰ্বাধিক শব্দৰ পৰিমাণ স্থিৰ কৰিব পৰা যায়। প্ৰতিখন মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা অনুষ্ঠানেই পাঠ্যবিষয় লিখোতাসকলক একেধৰণৰ মাননি দিয়াৰ নীতি গ্ৰহণ কৰিব লাগে। প্ৰতিটো শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীৰ বাবে একোখন কাৰ্যসূচী নিৰ্দেশনা থাকিব লাগে। এনে নিৰ্দেশনাত পাঠ্যবিষয়টো কেনেকৈ অধ্যয়ন কৰিব, কি অধ্যয়ন কৰিব, কেতিয়া অধ্যয়ন কৰিব এই সকলোবোৰ কথা শিক্ষাৰ্থীৰ সুবিধাৰ্থে উল্লেখ কৰা উচিত। এইবোৰৰ লগতে মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে নিজ নিজ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীবোৰ চলাই নিবলৈ স্ব-শিকন সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰাৰ বাবে যিবোৰ দিক্‌নিৰ্দেশনা গ্ৰহণ কৰিছে সেইবোৰ সাৱধানে মানি চলিব লাগে। কেৱল শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ গুণগত বৈশিষ্ট্য অটুট ৰাখিবলৈ নিয়মীয়াকৈ পাঠ্যক্ৰম শেহতীয়াকৰণ,

বিষয়সূচী শেহতীয়াকৰণ, সামগ্রীবোৰৰ পুনৰীক্ষণ, তথ্য শেহতীয়াকৰণ, শিক্ষার্থী-পৰামর্শদাতা-শৈক্ষিক দিশত জড়িত লোক-পুনৰীক্ষণকাৰী আদিৰ দৰে বিভিন্ন উৎসৰ পৰা লাভ কৰা সহাঁৰি/মতামতৰ আধাৰত স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বিষয়সূচী নাইবা অধ্যায়বোৰত সৰু-সুৰা শুধৰণি কৰা ইত্যাদি কাম কৰা উচিত। শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াটো অধিক ফলপ্রসূ আৰু দক্ষ কৰি তুলিবলৈ ছপা সামগ্রীবোৰৰ লগতে মাল্টিমিডিয়া স্ব-শিকন সামগ্রী, প্রদত্ত কার্য, হাতপুথি, টেলি-কনফাৰেন্সিং, আন্তঃক্রিয়াশীল ৱেডিঅ' পৰামর্শদান, গৱেষণাগাৰ, হাতে-কামে লাভ কৰা অভিজ্ঞতা তথা শিক্ষার্থীৰ সমর্থন কার্যসূচী আৰু স্ব-শিকন সামগ্রী সঠিক স্থানত যোগান ধৰা কার্যৰ সৈতে জড়িত সকলোবোৰ কামেই পুনৰীক্ষণ কৰিব লাগে, প্রয়োজন সাপেক্ষে পুনৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰিব লাগে আৰু শেহতীয়াকৰণ কৰিব লাগে।

- **ক্রেডিট ব্যৱস্থা ঃ** স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ বিভিন্ন ৰূপত প্রস্তুত কৰা হয় বুলি আফুনি ইতিমধ্যে জানিব পাৰিলে। প্রতিটো অধ্যায়কে কিছুমান ক্রেডিটৰ সহায়ত জোখা হয়। এটা পাঠ্যবিষয়ৰ প্রতিটো ম'ডিউল নাইবা অধ্যায়ৰ ক্রেডিট মূল্যৰ বিৱৰণ দিয়া থাকে। ক্রেডিট হ'ল এক স্বীকৃত আৰু স্বচ্ছ ব্যৱস্থা। এক নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত সামৰিবলগীয়া শৈক্ষিক প্রক্রিয়াবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিয়াত ক্রেডিট ব্যৱস্থাই সহায় কৰে। ইয়াক কোনো এটা অধ্যায় শিক্ষার্থীয়ে কিমান সময় অধ্যয়ন কৰিব সেয়া নির্ধাৰণৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।
  - এক স্বীকৃত হিচাপ মতে প্রতিটো ক্রেডিটৰ বিপৰীতে ৩০-৩২ ঘণ্টা অধ্যয়নৰ প্রয়োজন।
  - এটা শৈক্ষিক কার্যসূচীত যদি এটা ৪ ক্রেডিটৰ পাঠ্যবিষয় থাকে, তেন্তে শিক্ষার্থীয়ে মুঠ ১২০ ঘণ্টা অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। এই ১২০ ঘণ্টাৰ ভিতৰত ১২ ঘণ্টা পৰামর্শদান শ্রেণীবোৰৰ বাবে স্থিৰ কৰা থাকে। অর্থাৎ মুঠ অধ্যয়ন কালৰ ১০% পৰামর্শদান শ্রেণীবোৰৰ বাবে ৰখা হয়।
  - এটা শৈক্ষিক কার্যসূচীত যদি এটা ৬ ক্রেডিটৰ পাঠ্যবিষয় থাকে, তেন্তে শিক্ষার্থীয়ে মুঠ ১৮০ ঘণ্টা অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। ইয়াৰে ১০% সময়, অর্থাৎ ১৮ ঘণ্টা শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন কেন্দ্রবোৰত হোৱা পৰামর্শদান শ্রেণীত উপস্থিত থাকিব লাগিব।

জানি থোৱা ভাল

বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ২০১৭ চনৰ দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা বিষয়ক নতুন শিক্ষা নীতিত স্পষ্টকৈ কোৱা হৈছে যে স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বাবে ধার্য কৰা ক্রেডিট সম্পর্কে অতি স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰিব লাগিব। বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে ক্রেডিট, এটা স্ব-শিকন

সামগ্রী গোটত থাকিবলগীয়া অধ্যায়ৰ সংখ্যা, পৰামৰ্শদানৰ সময়, মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগ্রহণ কৰি থকা শিক্ষার্থীক ঘৰত কৰিবলৈ দিয়া কার্যৰ সংখ্যা আদি বিষয়ত মাধৱ মেনন কমিটিৰ পৰামৰ্শৱলী মানি লৈছে। তলত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে মানি চলিবলগীয়া ক্রেডিট ব্যৱস্থা সম্পর্কীয় বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ দিক্‌নির্দেশনাসূচক তালিকা কেইখনমান তুলি দিয়া হ'ল।

তালিকা ৩.১ ঃ ক্রেডিট ব্যৱস্থাৰ আধাৰত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ জৰিয়তে আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰৰ বাবে ধার্য কৰা স্বীকৃত বিধিসমূহ

কার্য্যসূচীৰ সময় (Duration of the Programme)	ক্রেডিট (Credits)	কার্য্যসূচীৰ স্তৰ (Level of the Programme)
৩ বছৰ	৯৬-১০০	স্নাতক পর্য্যায়ৰ
২ বছৰ	৬৪-৭২	স্নাতকোত্তৰ পর্য্যায়ৰ

তালিকা ৩.২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ জৰিয়তে পাঠ্যবিষয় শিক্ষার্থীৰ হাত তুলি দিয়াৰ স্বীকৃত বিধি

প্রদত্ত কর্মৰ সংখ্যা (No. of Assign-ments)	অভীক্ষাৰ সময় (Practical Sessions)	পৰামর্শ দানৰ সময়ৰ সংখ্যা (No. of Counselling Sessions) তত্ত্ব (Theory) (সর্বমুঠ অধ্যয়নৰ ১০% সময়)	স্ব-শিকন সামগ্রীৰ সংখ্যা (অধ্যায়, খণ্ড হিচাপত) (Size of the SLMs) (in terms of Units, to be divided into blocks)	অধ্যয়নৰ মুঠ সময় (Study input)	কার্য্যসূচীৰ ক্রেডিট (Credit value of the Course)
১	৬০ ঘণ্টা	৬ ঘণ্টা	৬-৮ অধ্যায়	৬০ ঘণ্টা	২ ক্রেডিট
২	১২০ ঘণ্টা	১২ ঘণ্টা	১৪-১৬ অধ্যায়	১২০ ঘণ্টা	৪ ক্রেডিট
৩	১৮০ ঘণ্টা	১৮ ঘণ্টা	২০-২৪ অধ্যায়	১৮০ ঘণ্টা	৬ ক্রেডিট
৪	২৪০ ঘণ্টা	২৪ ঘণ্টা	৩০-৩৪ অধ্যায়	২৪০ ঘণ্টা	৮ ক্রেডিট

তালিকা ৩.৩ ঃ ছপাৰ বাহিৰে অন্য ৰূপত স্ব-শিকন সামগ্রী বিকশাই তোলোতে পালন কৰিবলগীয়া ক্রেডিট গাঁথনি সম্পর্কীয় স্বীকৃত বিধি

মুঠ পৰামর্শদানৰ সময়ৰ সংখ্যা (No.of Counseling Sessions) তত্ত্ব (Theory)					
সমকালীন আলাপ (Sny. Chat) ৫%	অসমকালীন (Asy**) আলোচনা মঞ্চ (Discussion Forum) আলোচনা মঞ্চ (Comp)	সমকালীন (Syn*) (মুখামুখী) (f2f)# (ঐচ্ছিক ১) (opt1) ১০%	ই-বিষয়বস্তুৰ আকাৰ (Size of E-Content) অধ্যায়ৰ ক্ষেত্রত (in terms of Units)	অধ্যয়নৰ মুঠ সময় (Study inputs)	কার্য্যসূচীৰ ক্রেডিট (Credit Value of the Course)
৩ ঘণ্টা	প্রতিটো বিষয়ত	৬ ঘণ্টা	৬-৮ অধ্যায়	৬০ ঘণ্টা	২ ক্রেডিট

	২-১০ টা বিষয়বস্তু				
৬ ঘণ্টা	প্রতিটো বিষয়ত ২-১০ টা বিষয়বস্তু	১২ ঘণ্টা	১৪-১৬ অধ্যায়	১২০ ঘণ্টা	৮ ক্রেডিট
৯ ঘণ্টা	প্রতিটো বিষয়ত ২-১০ টা বিষয়বস্তু	১৮ ঘণ্টা	২০-২৪ অধ্যায়	১৮০ ঘণ্টা	৬ ক্রেডিট
	প্রতিটো বিষয়ত ২-১০ টা বিষয়বস্তু	২৪ ঘণ্টা	৩০-৩৪ অধ্যায়	২৪০ ঘণ্টা	৮ ক্রেডিট

* Syn : Synchronous (সমকালীন)

**Asyn : Asynchronous (অসমকালীন)

f2f : face-to-face (মুখামুখী)

স্ব-শিকন সামগ্রী প্রস্তুত কৰাৰ সময়ত মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে ওপৰৰ তালিকাকেইখনত উল্লেখ থকা শিতানবোৰৰ মতে সামগ্রীবোৰৰ আকাৰ, ক্রেডিট মূল্য, প্রদত্ত কার্য, অধ্যয়নৰ সময়, পৰামর্শদান শ্রেণী আদি স্থিৰ কৰি ল'ব পাৰে। তালিকা কেইখন দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা বিষয়ত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে ২০১৭ চনত গৃহিত কৰা নতুন নির্দেশনাত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

চিন্তা চর্চা কৰক — ৩.১

অনুগ্রহ কৰি অধ্যায়টোৰ ৩.৪নং শিতানটো মনোযোগ দি পঢ়ক। শিতানটোত এটা অধ্যায় প্রস্তুত কৰাৰ গাঁথনি সম্পর্কে আলোচনা কৰা হৈছে। তাৰপাচত আপুনি নিজে পচন্দ কৰা বিষয় এটা লৈ অধ্যায় গাঁথনি এটাৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰক।

.....

.....

.....

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ শৈক্ষিক কার্যসূচী, পাঠ্যবিষয় আৰু খণ্ড মানে কি?

.....

.....

প্রশ্ন ৭ ঃ ক্রেডিটৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

৩.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সেইবোৰ সামগ্রীকেই স্ব-শিকন সামগ্রী বুলি কোৱা হয় যিবোৰৰ বিষয়সূচীৰ আৰ্হি শিক্ষকৰ সহায় নোলোৱাকৈয়ে শিক্ষার্থীয়ে সহজে বুজি পোৱা আৰু আয়ত্ত কৰিব পৰা ধৰণে প্রস্তুত কৰা হয়।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ বিভিন্ন ৰূপত প্রস্তুত কৰা হয়। যেনে- ছপা সামগ্রী, দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রী, অনলাইন সামগ্রী আৰু কম্পিউটাৰ ভিত্তিক সামগ্রী।
- স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিবোৰ এক নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবে চলাবলগীয়া পাঠ্যবিষয় একোটাৰ বাবে প্রস্তুত কৰা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ পাঠ্যপুথিৰ মাজত কিছুমান প্রভেদ আছে।
- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ কেইটামান মৌলিক বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ স্ব-ব্যাখ্যাকাৰী, স্বয়ং সম্পূর্ণ, স্বয়ং উদ্বুদ্ধকাৰী, স্ব-মূল্যায়নসাধ্য আৰু স্ব-শিকনসাধ্য প্রকৃতিবোৰ। এই বৈশিষ্ট্যবোৰে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক অধিক ফলপ্রসূ আৰু আন্তঃক্রিয়াশীল কৰি তোলে।
- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক বিভিন্ন আৰ্হিৰে প্রস্তুত কৰা হয়। যেনে, শৈক্ষিক কার্যসূচী, পাঠ্যবিষয়, খণ্ড, অধ্যায়, শিতান, উপ-শিতান ইত্যাদি।
- কোনো এটা শৈক্ষিক কার্যসূচী আগবঢ়াই নিবলৈ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি প্রস্তুত কৰা হয়। শৈক্ষিক কার্যসূচী মানে হ'ল কোনো এক নির্দিষ্ট অধ্যয়ন ক্ষেত্রৰ বাবে নির্ধাৰিত পাঠ্যক্রম নাইবা একাধিক পাঠ্যবিষয়ৰ সংমিশ্রণ।
- মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত এটা পাঠ্যবিষয়ত স্ব-শিকন সামগ্রী বিকাশৰ একাধিক পুস্তিকা থাকে। এনে ব্যৱস্থাত ছপা সামগ্রী, দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রী, অনলাইন সামগ্রী আৰু কম্পিউটাৰ ভিত্তিক সামগ্রীৰূপে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ পুনৰীক্ষণ কৰা হয়। ইয়াৰ লগতে মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয়বোৰত পৰামর্শদান আৰু যোগাযোগ স্থাপন কাল, প্রদত্ত কার্য, পুথিভঁৰাল কার্য, পৰীক্ষাগাৰ কার্য, প্রকল্প কার্যও সংযোজিত হৈ থাকে।
- এটা পাঠ্যবিষয়ক খণ্ডত ভাগ কৰা হয়। এটা স্বীকৃত আকৃতিৰ খণ্ডত প্রায় ৬০-৮০টা ছপা পৃষ্ঠা থাকিব পাৰে। প্রতিটো খণ্ডৰে একোটা বিষয়কেন্দ্রিক ধাৰণা থাকিব লাগে।
- স্ব-শিকন সামগ্রীৰ খণ্ড এটাত একাধিক অধ্যায় সন্নিৱিষ্ট কৰা হয়। অধ্যায় এটাক খণ্ড এটাৰ স্বয়ং সম্পূর্ণ অংশ বুলি ক'ব পাৰি। ইয়াত এটা নাইবা পৰস্পৰৰ সৈতে সম্পর্ক থকা একাধিক শিকনযোগ্য ধাৰণাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। ধাৰণা, তথ্য আৰু চিত্রবোৰৰ স্পষ্ট উপস্থাপনত সহায়ক হোৱাকৈ প্রতিটো অধ্যায়কে শিতান তথা উপ-শিতানত ভাগ কৰা হয়।

- স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক বিভিন্ন ৰূপত প্রস্তুত কৰা হয়। প্রতিটো অধ্যায়ৰে মূল্য ক্রেডিট মূল্যৰ স্পষ্ট বর্ণনা থকা উচিত।
- ক্রেডিট হ'ল এটা স্বীকৃত আৰু স্বচ্ছ ব্যৱস্থা। এক নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত সামৰিবলগীয়া শৈক্ষিক প্রক্রিয়াবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিয়াত ক্রেডিট ব্যৱস্থাই সহায় কৰে। ইয়াক অধ্যয়নৰ সময় নির্ধাৰণৰ কামত ব্যৱস্থাৰ কৰা হয়।

৩.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১) *Self Learning Materials*, STRIDE, IGNOU.

৩.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রী বুলিলে সেইবোৰ পঠন সামগ্রীৰ কথা বুজোৱা হয় যিবোৰত সন্নিৱিষ্ট বিষয়সূচীবোৰৰ আৰ্হি বিশেষ ধৰণে প্রস্তুত কৰা হয় আৰু শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষকৰ বেছি সহায় নোলোৱাকৈয়ে এই বিষয়বোৰ সহজে বুজি পায় তথা আয়ত্ত কৰিব পাৰে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ এনেদৰে প্রস্তুত কৰিব লাগে যাতে ই শিক্ষার্থীক প্রয়োজনীয় দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰাৰ লগতে তেওঁৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্যবোৰ ফলৱতী কৰাত সহায় কৰিব পাৰে। অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰত শিক্ষকৰ কার্যকলাপ আৰু কার্যসম্পাদন পদ্ধতি অন্তর্নিহিত হৈ থাকে। এনে সামগ্রীবোৰে শ্রেণীকোঠাত শিক্ষকে পাঠদান কৰি থকা আৰু শিক্ষার্থীয়ে শুনি থকাৰ অনুভৱ প্রদান কৰে। স্ব-শিকন সামগ্রীত স্বতন্ত্র অধ্যয়ন নাইবা শিকনক উদগনি যোগাব পৰা সকলোবোৰ উপাদান থাকিব লাগে যাতে ই শিক্ষার্থীৰ প্রজ্ঞাত্মক, আৱেগিক আৰু মনো-অংগ সঞ্চালনকেন্দ্রিক বিকাশ সাধন কৰিব পাৰে।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রকাৰবোৰ হ'ল—

- কিতাপ
- কার্যপুথি
- কার্যকাকত
- দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রী
- অন্‌লাইনযোগে উপলব্ধ সামগ্রী

- একাধিক বিষয়ত কম্পিউটাৰ ভিত্তিক প্ৰশিক্ষণৰ সুবিধা
- মাল্টিমিডিয়া ইত্যাদি

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পৰিষদে আগবঢ়োৱা পৰামৰ্শ অনুসৰি স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰোঁতে তলৰ কথাবোৰ মনত ৰাখিব লাগে—

- স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ কিছুমান স্পষ্টভাৱে উল্লেখ কৰা উদ্দেশ্য থাকিব লাগে।
- স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰ ব্যৱহাৰকাৰীৰ অনুকূল হ'ব লাগে।
- স্ব-শিকন সামগ্ৰী লিখাৰ সময়ত সৰল ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীয়ে চুটি, নিজে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পৰাবিধৰ শিকন খণ্ড অধ্যয়ন কৰিবলৈ পোৱা উচিত।
- এনে সামগ্ৰীত শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়ক হ'ব পৰাকৈ প্ৰচুৰ পৰিমাণৰ উদাহৰণ সন্নিৱিষ্ট কৰিব লাগে।
- এনে সামগ্ৰীত শিক্ষাৰ্থীৰ পূৰ্বৰ অভিজ্ঞতাৰ উল্লেখ টানি আনিব লাগে।
- যিবোৰ স্থানত শব্দতকৈ চিত্ৰই অধিক ভালদৰে বুজাত সহায় কৰে তাত চিত্ৰ সংলগ্ন কৰিব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীয়ে বিচৰা অংশটো সহজতে পোৱাকৈ শিতানবোৰত শিৰোনাম ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- উপযুক্ত স্থানত অন্য মাধ্যমৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন কৰি দিব লাগে।
- বিভিন্ন শিক্ষাৰ্থীৰ ভিন ভিন প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে স্ব-শিকন সামগ্ৰী লিখোতা সজাগ হ'ব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীক স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰ ব্যৱহাৰত সহায় কৰিবলৈ সামগ্ৰীবোৰত নানা ধৰণৰ অনুশীলনী আৰু কাৰ্যকলাপ সন্নিৱিষ্ট কৰিব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীয়ে নিজৰ ধাৰণা লিখি ৰাখিব পৰাকৈ সামগ্ৰীবোৰত পৰ্যাপ্ত স্থান থকা উচিত।
- শিক্ষাৰ্থীক নিজ অগ্ৰগতি পৰীক্ষা কৰি চাব পৰাকৈ সামগ্ৰীবোৰত সহাঁৰি নাইবা উত্তৰ থকা উচিত।
- সামগ্ৰীবোৰত প্ৰয়োজন সাপেক্ষে অন্য লোকৰ সহায় ল'বলৈ শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰতি পৰামৰ্শ থকা উচিত।
- স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰত ব্যৱহৃত শব্দৰ সংজ্ঞা (Glossary) আৰু আলোচিত বিষয়ৰ সাৰাংশও থকা উচিত।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাঠ্যপুথি আৰু স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰৰ মাজত থকা পাৰ্থক্যবোৰ হ'ল—

- পাঠ্যপুথিবোৰে শিক্ষাৰ্থীৰ আগ্ৰহ বৃদ্ধি কৰিব বুলি 'ধৰি লোৱা' হয়। স্ব-শিকন সামগ্ৰীবোৰে লক্ষ্য হিচাপে বান্ধি লোৱা শিক্ষাৰ্থীচামৰ আগ্ৰহ বৃদ্ধি কৰিবই লাগিব।

- পাঠ্যপুথিবোৰ 'শিক্ষকৰ ব্যৱহাৰৰ উদ্দেশ্য পূৰণৰ অর্থে' লিখা হয়। আনহাতে, স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ প্রধানতঃ শিক্ষার্থীয়ে নিজে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিত অধ্যয়নৰ বাবে সময় ধৰি দিয়া নাথাকে। কিন্তু স্ব-শিকন সামগ্রীত আনুমানিক অধ্যয়ন কাল উল্লেখ কৰা থাকে।
- পাঠ্যপুথিত সাধাৰণতে শৈক্ষিক লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যৰ উল্লেখ নাথাকে। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায়তে শৈক্ষিক লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্যৰ স্পষ্ট উল্লেখ থাকে।
- এখন বহল বজাৰ দখল কৰাৰ স্বার্থত পাঠ্যপুথিবোৰ লিখা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ এক নির্দিষ্ট শিক্ষার্থী গোটৰ বাবে লিখা অথবা এনে সামগ্রীৰ আর্হি তৈয়াৰ কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিবোৰ শিক্ষক তথা বিশেষজ্ঞৰ সহায় হ'ব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজনীয়তা অনুসৰি প্রস্তুত কৰা হয়।
- পাঠ্যপুথিত স্ব-মূল্যায়নৰ সুবিধা নিচেই কম থাকে নাইবা একেবাৰেই নাথাকে। কিন্তু স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰত স্ব-মূল্যায়নক যথেষ্ট গুৰুত্ব দিয়া হয়।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য কেইটামান হ'ল—

- **স্ব-ব্যাখ্যাকৰী ঃ** শিক্ষার্থীয়ে বাহিৰা সহায় নোলোৱাকৈ নিজে নিজে বুজি পোৱা ধৰণে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আর্হি প্রস্তুত কৰিব লাগে। এনে সামগ্রীত সন্নিৰিষ্ট কৰা বিষয়বোৰ স্ব-ব্যাখ্যাকাৰী আৰু ধাৰণাবোৰৰ দিশেৰে স্পষ্ট হোৱা উচিত। লগতে বিষয়সূচী নাইবা অধ্যায় গাঁথনিটো এক প্রণালীবদ্ধ ৰূপত যুক্তিসংগত বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা স্থিৰ কৰি লোৱা উচিত। বিষয়সূচীত অন্তর্ভুক্ত বিষয়বোৰ বহলাই লিখাৰ শৈলীটোত ধাৰাবাহিকতা আৰু সুসামঞ্জস্যতা বর্তি থাকিব লাগিব। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীক নিজে বুজি পঢ়িবলৈ অনুপ্রাণিত কৰে।
- **স্বয়ং সম্পূর্ণ ঃ** স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ প্রকৃতি স্বয়ং সম্পূর্ণ হোৱা উচিত। এনে সামগ্রী অধ্যয়ন কৰা শিক্ষার্থীসকলে কোনো এক নির্দিষ্ট বিষয় সম্পর্কে স্পষ্ট ধাৰণাৰ গৰাকী হ'বলৈ অতিৰিক্ত পঠন উৎসৰ প্রয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিব নালাগে। মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ভৌগোলিক, শাৰীৰিক আৰু মনোবৈজ্ঞানিক বিচ্ছিন্নতাৰ বাবে শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষকক শাৰীৰিকভাৱে সদায় লগ নাপাবও পাৰে। এনে পৰিস্থিতিত স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ হ'ল শিক্ষার্থীক দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰিব পৰা একমাত্র পথ। এইবাবেই স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায় আগতীয়াকৈ পৰিকল্পনা কৰি ল'ব লাগে যাতে ইয়াত শিক্ষার্থীয়ে শিকন কালত সকলোবোৰ প্রয়োজনীয় তথ্য পর্যাপ্ত পৰিমাণে পঢ়িবলৈ পায়।

- **স্ব-নির্দেশাত্মক ঃ** অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰৰ লক্ষ্য হ'ল শিকনৰ প্রতিটো স্তৰতে শিক্ষার্থীক প্রয়োজনীয় দিক্‌নির্দেশনা, ইংগিত আৰু পৰামর্শ আগবঢ়োৱা। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক স্বনির্দেশাত্মক শিকন সামগ্রীত পৰিণত কৰিবলৈ ইয়াত কিছুমান মৌলিক উপাদান যোগ কৰা উচিত। যেনে- সহজ ব্যাখ্যা, ক্রমিক বিকাশ, চিত্রৰ সহায়ত ব্যাখ্যা, শৈক্ষিক কার্যকলাপ, অগ্রগতি নিৰীক্ষণৰ সুযোগ ইত্যাদি। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰে দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰা, নির্দেশ দিয়া, সহজে বুজাত সহায় কৰা আৰু এক শ্রেণীকোঠাভিত্তিক পৰিস্থিতি শিকন প্রক্রিয়াটো নিয়ন্ত্রণ কৰা শিক্ষকৰ ভূমিকা পালন কৰে।
- **স্বয়ং উদ্বুদ্ধকাৰী ঃ** মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষার্থীসকল প্রধানতঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। তেওঁলোকে শিক্ষকৰ সৈতে মুখামুখি হোৱাৰ সুযোগ নাপায় বুলিয়েই ক'ব পাৰি। সেয়েহে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰেই তেওঁলোকৰ বাবে জীৱন্ত শিক্ষকৰ কাম কৰে। এইটো কাৰণতে সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে অতি অনুপ্রেৰণাদায়ী হোৱা উচিত। এই সামগ্রীবোৰে শিক্ষার্থীৰ মনত শিকাৰ প্রতি আগ্রহৰ সৃষ্টি কৰিব লাগে। শিক্ষার্থীক শিকাৰ প্রতি আগ্রহী কৰি তোলাৰ কৃতিত্ব পাঠ্যবিষয় লেখকসকলে দাবী কৰিব পাৰে। তেওঁলোকৰ দক্ষতাই স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ অর্থবহ আৰু সুফলদায়ক কৰি তোলে। শিকন আৰু শিকা কথাবোৰ মনত ৰখাৰ প্রতিটো পর্যায়তে জ্ঞান পুনৰ দৃঢ়কৰণৰ বোধটো শক্তিশালী কৰি তুলিব লাগে।
- **স্ব-মূল্যায়নসাধ্যতা ঃ** শিকন প্রক্রিয়াটো ফলপ্রসূ কৰি তুলিবলৈ শিক্ষার্থীৰ পৰা সহাঁৰি সংগ্রহ কৰাৰ সুবিধা থাকিব লাগে। এনে সহাঁৰিত শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰ বুজিব পাৰিছেনে নাই, সামগ্রীবোৰ পঢ়ি যাওঁতে কি কি সমস্যাৰ মুখামুখি হৈছে আদি কথা উল্লেখ কৰিব পাৰে। স্ব-মূল্যায়ন বুলি কওঁতে প্রশ্নৰ উত্তৰ নিজে পৰীক্ষা কৰি চাব পৰা সুযোগবোৰৰ কথা বুজোৱা হয়। 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ', 'অনুশীলন', আদি শিতানৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীক তেওঁলোকৰ অগ্রগতিৰ আভাস দিয়া হয়, শিকনৰ আগ্রহ পুনৰদৃঢ় কৰি তোলা হয় আৰু প্রয়োজনীয় উদ্‌গনি যোগোৱা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রতিটো অধ্যায়তে 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'কে ধৰি নানা অনুশীলন সন্নিৱিষ্ট থাকে। ইয়াৰ উপৰি স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ প্রতিটো অধ্যায়ৰ শেষত কিছুমান আর্হিমূলক নাইবা সম্ভাব্য প্রশ্ন তুলি দিব লাগে। মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে কোনো পাঠ্যক্রম শিকি থকা শিক্ষার্থীয়ে এই শিতানবোৰৰ পৰা নিজৰ অগ্রগতি সম্পর্কীয় সহাঁৰি লাভ কৰিব।
- **স্ব-শিকন ঃ** স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ নিজে নিজে শিকা নীতিটোৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্রস্তুত কৰা হয়। শিক্ষার্থীয়ে বাহিৰা উৎসৰ পৰা বেছি সহায় নোলোৱাকৈ

এই সামগ্রীবোৰ নিজে পঢ়ি শিকে। সেয়েহে এই সামগ্রীবোৰৰ প্রতিটো অধ্যায়ত অধ্যয়নৰ দিক্‌নির্দেশনা, নির্দেশ, ইংগিত, উল্লেখ, ৰেখাচিত্রৰ ব্যৱহাৰ, কার্যকলাপ, অগ্রগতি নিৰীক্ষণ, অনুশীলন, আৰ্হি প্রশ্ন অথবা সম্ভাব্য প্রশ্ন থাকিব লাগে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীয়ে নিজে শিকিব পৰাকৈ বিস্তৃত হ'ব লাগে। সেয়েহে স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ আন্তঃক্রিয়াশীল প্রকৃতিৰ হোৱা উচিত।

স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰক স্বতন্ত্র শিকন সামগ্রীৰূপে বিকশাই আৰু প্রস্তুত কৰি তুলিবলৈ ওপৰত উল্লেখ কৰা নীতিবোৰ মানি চলিব লাগে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্গত বিষয়সূচীবোৰৰ আৰ্হি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিকনৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শিক্ষানুষ্ঠান এখনৰ শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰা হয়। শৈক্ষিক কার্যসূচী (Programme), পাঠ্যবিষয় (Course), খণ্ড (Block), অধ্যায় (Unit), শিতান (Section), উপ-শিতান (Sub-Section) আদি বিভিন্ন ভাগত ভগাই লৈ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ আৰ্হি তৈয়াৰ কৰা হয়। তলত ভাগবোৰ কিছু বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল ঃ

- **শৈক্ষিক কার্যসূচী ঃ** কোনো এক নির্দিষ্ট অধ্যয়ন ক্ষেত্রত সৈতে জড়িত পাঠ্যক্রম নাইবা একাধিক পাঠ্যবিষয়ৰ সংমিশ্রণক একোটা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰে সামৰি লোৱা হয়। যেনে ঃ প্রাক্‌-স্নাতক পর্যায়ৰ শৈক্ষিক কার্যসূচী (Undergraduate Programmes), শিক্ষা বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ কার্যসূচী (M.A. in Education), গণসংযোগ বিষয়ত ডিপ্লমা কার্যসূচী (Diploma in Mass Communication), দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ ডিপ্লমা কার্যসূচী (Post-Graduate Diploma Programme in Distance Education) ইত্যাদি।
- **পাঠ্যবিষয় ঃ** শৈক্ষিক কার্যসূচী এটাক পাঠ্যবিষয়ত ভগাই লোৱা হয়। পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় মানে মাত্র এটা বিষয়ৰ কথা বুজোৱা হয়। যেনে— পদার্থ বিজ্ঞানৰ স্নাতকোত্তৰ, প্রাক্‌-স্নাতক পর্যায়ৰ ৰসায়ন বিজ্ঞান, প্রাথমিক পর্যায়ৰ গণিত ইত্যাদি। কিন্তু মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় বুলিলে অধ্যয়নৰ সৈতে জড়িত শিক্ষা আৰু অন্য উপাদানবোৰৰ কথা বুজোৱা হয়। এই ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয় বুলিলে স্ব-শিকন সামগ্রীৰ সংখ্যা, স্ব-শিকন সামগ্রীৰ বিকাশ আৰু ছপা সামগ্রীৰ পুনৰ পৰীক্ষণ, দৃশ্য-শ্রাব্য সামগ্রী, অনলাইন সামগ্রী আৰু কম্পিউটাৰ ভিত্তিক সামগ্রীবোৰক সামৰি লোৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি মুক্ত আৰু দূৰৱর্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰামর্শদান আৰু যোগাযোগ স্থাপনৰ সময়, প্রদত্ত কার্য, পুথিভঁৰালকেন্দ্রিক কার্য, পৰীক্ষাগাৰকেন্দ্রিক কার্য, প্রকল্প কার্য আদিও পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তর্ভুক্ত।
- **খণ্ড ঃ** এটা পাঠ্যবিষয়ক একাধিক খণ্ডত ভগোৱা হয়। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰৰ

বাবে স্বীকৃত আকৃতিৰ খণ্ড এটাত প্রায় ৬০-৮০টা ছপা পৃষ্ঠা থাকিব পাৰে। প্রতিটো খণ্ডৰে একোটা বিষয়বস্তুকেন্দ্রিক ধাৰণা থাকিব লাগিব। ছপা কৰা স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ শিক্ষার্থীলৈ প্রেৰণা কৰা হয়। যদিও শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষানুষ্ঠান পৰিসৰৰ পৰা আঁতৰত থাকি অধ্যয়ন কৰে তথাপিও এনে সামগ্রীবোৰৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ মনত শিক্ষানুষ্ঠানৰ সৈতে এটা একাত্মবোধ গঢ়ি তোলাৰ আৰু সংযোগ স্থাপনৰ প্রয়াস কৰা হয়। শিক্ষার্থীয়ে একোটা খণ্ড অধ্যয়ন কৰি উঠাৰ পাচত সফলতাৰ অনুভৱো কৰিব পাৰে। শৈক্ষিক দৃষ্টিৰে মাত্র এখন বৃহৎ কলেৱৰৰ কিতাপ পঢ়াতকৈ পাঠ্যবিষয় এটা সৰু সৰু খণ্ডত ভগাই লৈ পঢ়িলে পাঠ্যবিষয়টো সম্পূর্ণ কৰাটো সহজ হৈ পৰে।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক্রেডিট ব্যৱস্থা ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ বিভিন্ন ৰূপত প্রস্তুত কৰা হয় বুলি আফুনি ইতিমধ্যে জানিব পাৰিলে। প্রতিটো অধ্যায়কে কিছুমান ক্রেডিটৰ সহায়ত জোখা হয়। এটা পাঠ্যবিষয়ৰ প্রতিটো ম'ডিউল নাইবা অধ্যায়ৰ ক্রেডিট মূল্যৰ বিৱৰণ দিয়া থাকে। ক্রেডিট হ'ল এক স্বীকৃত আৰু স্বচ্ছ ব্যৱস্থা। এক নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত সামৰিবলগীয়া শৈক্ষিক প্রক্রিয়াবোৰ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিয়াত ক্রেডিট ব্যৱস্থাই সহায় কৰে। ইয়াক কোনো এটা অধ্যায় শিক্ষার্থীয়ে কিমান সময় অধ্যয়ন কৰিব সেয়া নির্ধাৰণৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

- এক স্বীকৃত হিচাপ মতে প্রতিটো ক্রেডিটৰ বিপৰীতে ৩০-৩২ ঘণ্টা অধ্যয়নৰ প্রয়োজন।
- এটা শৈক্ষিক কার্যসূচীত যদি এটা ৪ ক্রেডিটৰ পাঠ্যবিষয় থাকে, তেন্তে শিক্ষার্থীয়ে মুঠ ১২০ ঘণ্টা অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। এই ১২০ ঘণ্টাৰ ভিতৰত ১২ ঘণ্টা পৰামর্শদান শ্রেণীবোৰৰ বাবে স্থিৰ কৰা থাকে। অর্থাৎ মুঠ অধ্যয়ন কালৰ ১০% পৰামর্শদান শ্রেণীবোৰৰ বাবে ৰখা হয়।
- এটা শৈক্ষিক কার্যসূচীত যদি এটা ৬ ক্রেডিটৰ পাঠ্যবিষয় থাকে, তেন্তে শিক্ষার্থীয়ে মুঠ ১৮০ ঘণ্টা অধ্যয়ন কৰিব লাগিব। ইয়াৰে ১০% সময়, অর্থাৎ ১৮ ঘণ্টা শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন কেন্দ্রবোৰত হোৱা পৰামর্শদান শ্রেণীত উপস্থিত থাকিব লাগিব।

৩.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রী (SLM) মানে কি?

প্রশ্ন ২ ঃ এটা মুক্ত আৰু দূ�ৰৱর্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানে আৰম্ভ কৰা শৈক্ষিক কার্যসূচী এটা আগবঢ়াই নিয়াত স্ব-শিকন সামগ্রী কিয় প্রয়োজনীয়?

প্রশ্ন ৩ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত 'কার্যসূচী' বুলিলে কি বুজায়?

প্রশ্ন ৪ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ 'খণ্ড' বোলা ধাৰণাটোৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৫ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ 'অধ্যায়' এটাৰ প্রয়োজনীয়তা বর্ণনা কৰক।

প্রশ্ন ৬ ঃ ক্রেডিট মানে কি?

(খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ কেইটামান প্রকৃতি/বৈশিষ্ট্য ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রী আৰু পাঠ্যপুথিৰ মাজৰ প্রভেদ নির্ণয় কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ মৌলিক বৈশিষ্ট্য কেইটামান উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত থকা ক্রেডিট পদ্ধতিটো ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰ উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রকাৰবোৰ কি কি? বিভিন্ন প্রকাৰৰ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রকৃতি ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ স্ব-শিকন সামগ্রীৰ প্রয়োজনীয়তা আৰু বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ 'স্ব-শিকন সামগ্রীৰ অধ্যায় এটাৰ বিকাশৰ বাবে এটা সুনির্দিষ্ট গাঁথনি আৰু আর্হি আছে' —স্ব-শিকন সামগ্রীৰ অধ্যায় এটাৰ আর্হি আৰু গাঁথনি সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৪ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ অধ্যয়নৰ কৌশলবোৰৰ অর্থ আৰু গুৰুত্ব
৪.৪ ফলপ্রসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশ
৪.৫ অধ্যয়ন কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ পৰিকল্পনা
৪.৫.১ ফলপ্রসু শ্রৱণ
৪.৫.২ ফলপ্রসু পঢ়ন
৪.৫.৩ ফলপ্রসু লিখন
৪.৫.৪ যোগাযোগৰ কৌশলসমূহ
৪.৫.৫ সময় পৰিচালনা
৪.৬ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন
৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৮ অধিক জানিবলৈ
৪.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৪.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- 'অধ্যয়ন কৌশলসমূহ'ৰ সংজ্ঞা দিব পাৰিব
- শিকনত অধ্যয়ন কৌশলবোৰৰ গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- শিকনৰ ফলপ্রসু অধ্যয়ন কৌশলসমূহ বিকাশ কৰাৰ দিশবোৰ বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিকনৰ অধ্যয়ন কৌশলবোৰৰ গুৰুত্ব চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

যিকোনো শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়াত, কিছুমান পদ্ধতি থাকে, যিবোৰে ব্যৱস্থাগতভাৱে শিক্ষার্থীৰ শিকন ফলাফল ধৰি ৰখাত সহায় কৰে। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী যাক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ স্বতন্ত্র শিক্ষার্থী স্বৰূপে জনা যায়, তেওঁলোকে নিজ পাঠ্যক্রমত নিজস্ব গতিৰে আগবাঢ়ি যাবলৈ কিছুমান মৌলিক কৌশল জনা দৰকাৰ। এই অধ্যায়টোৰ শিক্ষার্থীসকলৰ শিকন প্রক্রিয়াৰ উন্নতিকৰণৰ বিভিন্ন দিশবোৰৰ বিষয়ে দাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

তাৰোপৰি, এই অধ্যায়টিয়ে শিক্ষার্থীসকলক শিকনৰ বিভিন্ন পদ্ধতি আৰু কৌশলবোৰৰ বিষয়ে অৱগত কৰাব, যিবোৰ শিকনৰ জ্ঞান আৰু তথ্য আহৰণত সহায় কৰিব। তাৰোপৰি অন্যান্য কিছুমান সম্পর্কিত বিষয় যেনে শ্ৰৱণ কৌশল, পঢ়ন কৌশল, ফলপ্রসু যোগাযোগ, লিখন কৌশল আৰু সময় পৰিচালনা আদিৰ বিষয়ে এই অধ্যায়টিত আলোচনা কৰা হ'ব। প্রকৃততে, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিকন কৌশলবোৰৰ প্রয়োজনীয়তা সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

৪.৩ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহৰ অর্থ আৰু গুৰুত্ব

আপোনালোকে জানে যে বিদ্যায়তনিক দিশৰ বাবে আমাক সংজ্ঞানাত্মক কৌশলসমূহ যেনে সাহিত্য আৰু সাংখ্যিক কৌশলৰ প্রয়োজন, ঠিক তেনেদৰে শিকন প্রক্রিয়াৰ কঠিন ব্যৱস্থাৰ বাবে সময় পৰিচালনা আৰু সাংগঠনিক কৌশলসমূহ জনা প্রয়োজনীয়। সেইবাবে অধ্যয়ন কৌশলক বহুলভাৱে এনেদৰে সংজ্ঞা দিয়া হয় যে ই হৈছে পাঠ্যক্রমৰ অন্তর্গত নোহোৱা বিশেষ কৌশল যাক শিক্ষার্থীয়ে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ উপযুক্ত শিক্ষার্থী হ'বৰ বাবে বিকাশ কৰিব লাগে।

লে'মেনৰ ভাষাত (Layman) অধ্যয়ন কৌশলবোৰ হৈছে বিভিন্ন অভিক্ষমতা, যিবোৰ শিক্ষার্থীৰ শিকন সমর্থৰ উন্নতিৰ বাবে বিকাশ কৰা হয়। দূৰৱৰ্ত্তী শিকন হৈছে প্রকৃততে আত্ম শিকন। সেইবাবে, এই কৌশলসমূহৰ উপযুক্ত ব্যৱহাৰে ফলপ্রসু শিক্ষার্থী গঢ়ি তোলে।

এতিয়া প্রশ্ন হয় যে আপোনালোকে অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ কিয় জানিব লাগে? অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহৰ জ্ঞানে আপোনালোকক নিজ প্রচেষ্টাৰ দ্বাৰা বোধ আৰু জ্ঞান অর্জনত সহায় কৰিব আৰু শিক্ষনৰ স্বতন্ত্র ভংগিমা বিকাশ কৰাৰ ক্ষেত্রত অভিৰোচিত কৰিব। এনেবোৰ কৌশলে আপোনালোকৰ অধ্যয়ন কৌশলৰ দুর্বলতাবোৰ আঁতৰ কৰাত সহায় কৰিব আৰু আপোনালোকৰ অধ্যয়ন সঠিক পথেৰে আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰিব। এইবোৰৰ উপৰিও, এনেবোৰ কৌশলে আপোনালোকক কম সময়ত বেছি শিকাৰ বাবে সহায় কৰিব আৰু মুখস্থতকৈ সক্রিয় অধ্যয়নত আপোনালোকক বেছি জড়িত কৰি তুলিব।

৪.৪ ফলপ্রসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশ

আপোনালোক নিশ্চয় মন কৰিছে যে একে পদ্ধতিৰে দুজন ব্যক্তিয়ে অধ্যয়ন নকৰে। আপোনাৰ বন্ধু বা অন্যই অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ব্যৱহাৰ কৰা পদ্ধতিবোৰ একে নহ'বও পাৰে। বিষয়বস্তু নির্বাচন আৰু সমর্থৰ ক্ষেত্রত প্রত্যেক ব্যক্তিয়ে এজনৰ পৰা আনজন পৃথক। ধৰা হ'ল আপুনি 'X' বিষয়টো ভাল পায়, সেইবাবে এই বিষয়টো অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত আপুনি বিশেষ চেষ্টা কৰিব নোলাগে। যিহেতু বিষয়টো আপুনি ভাল পায় সেইবাবে বিষয়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি ভাল পাব। কিন্তু এই একেখিনি বিষয় আপোনাৰ বন্ধুৰ ক্ষেত্রত নহ'বও পাৰে যদিহে তেওঁৰ 'X' বিষয়টোৰ প্রতি আগ্রহ নোথাকে। সেইবাবে 'X' বিষয়টো পঢ়াৰ বাবে তেওঁ বিশেষ চেষ্টা হাতত ল'ব লাগিব। শিক্ষার্থী হিচাবে আপোনাৰ শিকন ফলপ্রসু আৰু উপযুক্তভাৱে অধ্যয়নৰ

সমৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব। এনে কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অধ্যয়ন কৌশলবোৰ সহায়ক হ'ব। ইয়াত, এটা কথা স্পষ্ট যে অধ্যয়ন কৌশলৰ বিষয়ে কেৱল মাত্ৰ ভাবিলে আপোনাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক নহ'ব। ফলপ্ৰসু অধ্যয়নৰ কৌশল বিকাশৰ বাবে তলৰ দিশবোৰ আপোনালোকে মনত ৰাখিব লাগিব।

- **অধ্যয়নৰ এক পৰিকল্পনা ঃ** এইটো কোৱা হয় যে কোনো এটা কামৰ বাবে যেতিয়া পৰিকল্পনা কৰা হয় তেতিয়া ইয়াৰ দ্বাৰা কামটো আধা কাৰ্যকৰী হোৱা বুজায়। সেইবাবে, ফলপ্ৰসু অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰথম আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ পদক্ষেপ হৈছে অধ্যয়নসূচীৰ পৰিকল্পনা। আপুনি আপোনাৰ অধ্যয়নৰ পৰিকল্পনা দৈনন্দিন বা সাপ্তাহিক বা মাহিলিভিত্তিকভাৱে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে। এনে পৰিকল্পনাই আপোনাৰ সময় উপযুক্তভাৱে নিৰ্ধাৰণ কৰা আৰু বিভিন্ন বিষয়ত সময় দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰিব। কিন্তু আপুনি এটা কথা মনত ৰাখিব লাগিব যে ভাল পৰিকল্পনাও বিফল হ'ব পাৰে যদিহে ইয়াত উপযুক্তভাৱে আৰু একাগ্ৰতাৰে প্ৰয়োগ কৰা নহয়। সেইবাবে, এইটো গুৰুত্বপূৰ্ণ যে যেতিয়া পৰিকল্পনা কৰা হয় তেতিয়া তাক প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।
- **অধ্যয়নৰ সময় ঃ** অধ্যয়নৰ সময় নিৰ্ধাৰিতভাৱে ধৰি ল'ব নেলাগে। অধ্যয়নৰ উপযুক্ত সময় চিনাক্তকৰণৰ ক্ষেত্ৰত বহু শিক্ষাৰ্থীয়ে সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। বেছিভাগেই কেতিয়া অধ্যয়ন কৰিব লাগিব তাক স্থিৰ কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু উপযুক্ত অধ্যয়নৰ বাবে শিক্ষাৰ্থীয়ে কেতিয়া অধ্যয়ন কৰিব সেইক্ষেত্ৰত সঠিক সিদ্ধান্ত ল'ব লাগে। এইটো কোৱা হয় যে যেতিয়া শিক্ষাৰ্থী এগৰাকী শাৰিৰীক আৰু মানসিকভাৱে শিকনৰ বাবে প্ৰস্তুত থাকে আৰু যিকোনো উদ্বিগ্নতা বা উত্তেজনাৰ পৰা মুক্ত থাকে সেইটোৱে অধ্যয়নৰ উপযুক্ত সময়। সেইবাবে যেতিয়া আপুনি স্বস্তি আৰু মুক্ত অনুভৱ কৰে তেতিয়া অধ্যয়ন কৰিব লাগে।
- **অধ্যয়নৰ ঠাই ঃ** অধ্যয়নৰ উপযুক্ত সময় জনাৰ পিছত আপুনি কোন ঠাইত পঢ়িব সেই বিষয়ে জানিব লাগিব। আপোনালোকৰ বেছি ভাগেই ভাবিব নিশ্চয় যে অধ্যয়নৰ বাবে উপযুক্ত সা-সুবিধা থকা ধুনীয়া কোঠাৰ প্ৰয়োজন। কিন্তু প্ৰকৃততে যিকোনো ঠাইত ফলপ্ৰসু অধ্যয়ন সম্ভৱ। এইক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশটো হৈছে অধ্যয়নৰ বাবে নিৰ্বাচিত ঠাই আপোনাৰ বাবে উপযুক্ত হয় আৰু যিকোনো ধৰণৰ অসুবিধাৰ পৰা যেন মুক্ত হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'অধ্যয়ন কৌশলসমূহ'ৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ ফলপ্ৰসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশৰ প্ৰয়োজনীয় দিশবোৰ লিখক।

.....

৪.৫ অধ্যয়ন কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ পৰিকল্পনা

আপোনাৰ অধ্যয়ন কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ বাবে আপুনি বিভিন্ন ধৰণে আগবাঢ়িব পাৰে, যিবোৰে আপোনাৰ ফলপ্রসু শিকন প্রচেষ্টা সফল কৰি তুলিব। বিভিন্ন ধৰণৰ পৰিকল্পনাসমূহৰ ভিতৰত চিন্তন কৌশল, টোকা গ্রহণ কৌশল, পাঠ্যপুথি, টোকা লিকা কৌশল আদিৰ বিষয়ে বিশদভাৱে আলোচনা কৰিম।

- **আপোনাৰ চিন্তন কৌশলৰ উদ্দেশ্যপূর্ণ ব্যৱহাৰ ঃ** আমাৰ সকলোৰে চিন্তা কৰিব পৰা ক্ষমতা আছে। একে সময়তে আমি বিভিন্ন বস্তুৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব পাৰো। আপোনাৰো চিন্তা কৰাৰ সমর্থ আছে আৰু আপুনি বহুত বস্তুৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব পাৰে। কিন্তু আপুনি সদায় আপোনাৰ চিন্তন কৌশল উদ্দেশ্যপূর্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰেনে? আপোনাৰ উত্তৰ নিশ্চয় নেতিবাচক হ'ব। কিন্তু শিকনৰ বাবে আপোনাৰ চিন্তন কৌশলক ফলপ্রসুভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা গুৰুত্বপূর্ণ। ই আপোনাৰ উপযুক্ত অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশত সহায় কৰিব। সেইবাবে, আমি চিন্তন কৌশলৰ ক্রমান্বয়ে বিকাশ কৰিব লাগে আৰু শিকন উদ্দেশ্যত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।
- **SQ3R পদ্ধতি ঃ** SQ3Rৰ অন্তর্গত দিশবোৰ হ'ল জৰীপকৰণ, প্রশ্ন, পঢ়া, আকৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ। এই পঞ্চ স্তৰে শিক্ষার্থীক অধ্যয়ন সামগ্রী পঢ়াৰ ক্ষেত্রত আত্মবিশ্বাসী কৰি তুলিব। আমি SQ3Rৰ বিষয়ে পঢ়ন কৌশলৰ শাখাত বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰিম।
- **আপোনাৰ টোকা শুদ্ধ আৰু সহজে পঢ়িব পৰা হ'ব লাগে ঃ** টোকা গ্রহণ হৈছে অধ্যয়ন কৌশলৰ সৈতে সম্পর্কিত এক গুৰুত্বপূর্ণ কৌশল। অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত শুদ্ধভাৱে আৰু পঢ়িব পৰা ধৰণে টোকা গ্রহণ প্রয়োজনীয় দিশ, নহ'লে টোকা লিখাৰ পিছত পঢ়াৰ সময়ত নিজৰ হাতৰ আখৰ চিনাত অসুবিধা হয়। আপোনাৰ টোকাখিনি যদি পিছত ভালদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰে ই একো কামত নাহিব।
- **পাঠ্য সামগ্রী দিশ দাঙি ধৰা ঃ** এইটো লক্ষ্য কৰা হৈছে যে যিবোৰ কথা স্পষ্টভাৱে দেখুওৱা থাকে তেনেবোৰ কথা শিক্ষার্থীয়ে সহজে আয়ত্ব কৰিব পাৰে। সেইবাবে যেতিয়া আপুনি পঢ়ে তেতিয়া গুৰুত্বপূর্ণ দিশবোৰ চিনাক্ত কৰিব লাগে।

৪.৫.১ ফলপ্রসু শ্রৱণ

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী হিচাবে আপুনি মুখা-মুখি আভাষ প্রদান, বিদ্যায়তনিক পৰামর্শ দান, দূৰৱৰ্ত্তীভাষ আলোচনা কিছুমান কার্যসূচী শুনা ইত্যাদিবোৰৰ সৈতে জড়িত হ'ব লাগে। এই সকলো ক্ষেত্রতে ফলপ্রসু যোগাযোগৰ বাবে আপোনাৰ শ্রৱণ অতি গুৰুত্বপূর্ণ। যদি আপুনি ভালদৰে নুশুনে তেতিয়া ফলপ্রসুভাৱে শিকিব বা নিজকে প্রকাশ কৰিব নোৱাৰিব। ইয়াৰ দ্বাৰা উপযুক্ত যোগাযোগৰ কৌশলসমূহৰ বিকাশ ঘটে। আমি মনত ৰাখিব লাগে যে শুনা আৰু শ্রৱণ দুয়োটা একে বস্তু নহয়।

দুয়োটা সম্পূর্ণ পৃথক। শুনাটো হৈছে যেতিয়া আপোনাৰ কাণে শব্দৰ ঢৌ আৰু কোলাহলৰ (Noise) অভিজ্ঞতা লাভ কৰে, কিন্তু শ্ৰৱণ হৈছে যেতিয়া আপুনি শব্দৰ ঢৌ গ্ৰহণ কৰে আৰু বক্তাই কোৱা শব্দ আৰু বাক্যবোৰ মনোযোগ দিয়ে। শ্ৰৱণৰ উন্নতিৰ বাবে আপুনি প্ৰচেষ্টা হাতত ল'ব পাৰে। তলত উল্লেখ কৰা দিশবোৰৰ জৰিয়তে আপুনি শ্ৰৱণ সমৰ্থৰ উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে।

- *অৰ্থ উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰা ঃ* শিক্ষাৰ্থী হিচাবে আপুনি যেতিয়া পৰামৰ্শ দান শ্ৰেণী বা অন্য কোনো ধৰণৰ কাৰ্যসূচীত উপস্থিত থাকে, তেতিয়া কেৱল বক্তাৰ কথা শুনিলেই নহয় তাৰ ওপৰত চিন্তা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিব। এইখিনি কৰি আপুনি প্ৰধান ধাৰণা উলিয়াব চেষ্টা কৰিব আৰু পৰামৰ্শ দানকাৰীয়ে দাঙি ধৰা দিশবোৰ উলিয়াবলৈ যত্ন কৰিব। তাৰোপৰি বক্তা বা পৰামৰ্শ দাতাই দাঙি ধৰা উদাহৰণ আৰু বৰ্ণনা মনোযোগেৰে শুনিব। ইয়াৰ দ্বাৰা আপুনি বক্তাই কোৱা প্ৰতিটো শব্দৰে ব্যাখ্যা উলিয়াব পাৰিব।
- *গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু সংগতি থকা দিশবোৰ টুকি লোৱাঃ* যেতিয়া আপুনি পৰামৰ্শদান শ্ৰেণীত মনোযোগ দিয়ে যেতিয়া তাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰ টুকি ৰাখিব লাগে। পাছত যেতিয়া এনে টুকি ৰখা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰ একেলগে গোটাই ল'ব, ই আপোনাক বিষয়বস্তু আয়ত্ব কৰাত সহায় কৰিব। টোকা প্ৰস্তুতিৰ ক্ষেত্ৰত, সংগতি থকা দিশবোৰহে কেৱল টুকি ৰাখিব লাগে। যদি আপুনি দীঘলীয়াভাৱে টোকা প্ৰস্তুত কৰিব যায় তেতিয়া শিক্ষকে কোৱা বহু গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ বাদ পৰি যাব। যেতিয়া শিক্ষকে কোৱা সকলোখিনিৰ টোকা প্ৰস্তুত কৰিব যায় তেতিয়া এনেধৰণৰ অসুবিধাই দেখা দিয়ে।
- *একাগ্ৰতাৰে শিকা ঃ* শিক্ষণৰ হাৰ আপোনাৰ একাগ্ৰতাই নিৰ্ধাৰণ কৰিব। শিক্ষকে কোৱা কথাবোৰ শুনিলেই শিক্ষণ সম্ভৱ নহয়। ফলপ্ৰসু শিক্ষণৰ বাবে শিক্ষকে দাঙি ধৰা তথ্যক প্ৰক্ৰিয়ালৈ পৰিবৰ্তন কৰিব লাগিব। ইয়াৰ বাবে শ্ৰেণীত আপোনাৰ একাগ্ৰতাৰ স্তৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ফলপ্ৰসু শ্ৰৱণৰ বাবে শিক্ষকে বক্তৃতাত দাঙি ধৰা কথাবোৰ একাগ্ৰতাৰে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব।
- *আগতীয়াকৈ শ্ৰেণীৰ বাবে প্ৰস্তুতি ঃ* শ্ৰেণীকোঠাত আপোনাৰ মনোযোগেৰে শ্ৰৱণ নিৰ্ভৰ কৰে শ্ৰেণীৰ পূৰ্ব প্ৰস্তুতিৰ ওপৰত। ইতিমধ্যে শ্ৰেণীত শিকোৱা আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত শিকাবলগীয়া দুয়ো ধৰণৰ পাঠ পঢ়ি থ'লে ই আপোনাৰ বাবে সহায়কাৰী হ'ব। এনেধৰণৰ প্ৰস্তুতিৰে শ্ৰেণীকোঠালৈ আহিলে ভালকৈ বুজাৰ উপৰিও শ্ৰেণীত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ সম্ভৱ হয়।
- *শ্ৰেণীৰ প্ৰতি আগ্ৰহ বৃদ্ধি ঃ* যেতিয়া আপুনি শ্ৰেণীত উপস্থিত থাকে সেই সময়ত শিকোৱা পাঠ্যৰ প্ৰতি সচেতনভাৱে আগ্ৰহ দেখুৱাব লাগে। অন্যথা, শিক্ষকে শিকোৱা কথা আপোনাৰ বাবে বুজাটো কঠিন হ'ব। সেইবাবে এগৰাকী

শিক্ষার্থী হিচাবে যেতিয়া আপুনি শ্রেণীলৈ আহে মনত এক বদ্ধমূলক পৰিকল্পনা ৰাখিব লাগে যে শিক্ষকে শিকোৱা বস্তুৰ প্রতি আপোনাৰ যথেষ্ট আগ্রহ আছে। উপযুক্তভাৱে আগ্রহেৰে শুনাটো আপোনাৰ বাবে যথেষ্ট প্রয়োজনীয়।

- *আপোনাৰ বক্তাক সূক্ষ্মভাৱে নিৰীক্ষণ বা মানি চলা* ঃ শিক্ষকৰ বক্তৃতাত ভালদৰে মনোযোগ দিবলৈ হ'লে তেওঁ সুক্ষ্মভাৱে নিৰীক্ষণ কৰিব লাগিব। যেতিয়া শিক্ষকে বক্তৃতা দিয়ে তেতিয়া তেওঁৰ অশাব্দিত ইংগিতবোৰ লক্ষ্য কৰিব লাগে।
- *ইতিবাচক মনোভাৱেৰে শ্রেণীত প্রৱেশঃ* শিক্ষকৰ প্রতি আৰু শ্রেণীত আলোচনা কৰিবলগীয়া বিষয়ৰ প্রতি এটা স্থিৰ সিদ্ধান্ত লৈ শ্রেণীত প্রৱেশ কৰিব নোলাগে। আপোনাৰ শিক্ষকে কি কয় তাক ইতিবাচক মনোভাৱেৰে শুনিব। যদি আপুনি শিক্ষক আৰু শিকিবলগীয়া বিষয়ৰ ক্ষেত্রত এক বদ্ধমূলক ধাৰণা লৈ থাকে তেন্তে আপুনি ভবামতে শ্রেণীৰ পৰিৱেশ নিমিলিলে সকলো দিশতে অসুবিদাই দেখা দিয়ে।
- *শ্রেণীকোঠাত আপোনাৰ আকাংক্ষাবোৰ উল্লেখ কৰক* ঃ যদি শ্রেণীৰ পৰা আপোনাৰ একো আশা-আকাংক্ষা নেথাকে তেন্তে আপুনি নিশ্চিতভাৱে শ্রেণীত মনোযোগেৰে শুনিব নোৱাৰিব। সেইবাবে শ্রেণীত প্রৱেশ কৰাৰ পূর্বে নিজক আকাংক্ষা স্থিৰ কৰি লওক। নিজে চিনাক্ত কৰি উলিওৱা দিশবোৰৰ বিষয়ে শিক্ষকৰ পৰা ভালদৰে শুনক। এনে প্রক্রিয়াই আপোনাক ফলপ্রসু আৰু উদ্দেশ্যপূর্ণভাৱে শ্রৱণত সহায় কৰিব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৩ ঃ শিকনৰ ক্ষেত্রত টোকা লিখা কিয় প্রয়োজনীয়?

.....

.....

৪.৫.২ ফলপ্রসু পঢ়ন

ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণে SQ3R পদ্ধতিয়ে অধ্যয়ন কৌশল উন্নতি কৰাৰ এক উপযুক্ত পথ। এইটো হৈছে এক অধ্যয়ন পদ্ধতি, যাক ১৯৬১ চনত ৰবিনচনে (Robinson) দাঙি ধৰিছিল। এই পদ্ধতিটোক থমাচ (Thomas) আৰু ৰবিনচন (Robinson) ১৯৭২ চনত (গ্লেন (Glyn) আৰু মুটথ্ (Muth), ১৯৯৪) সংশোধিত কৰি SQ4R স্বৰূপে নামাকৰণ কৰে। পৰৱর্তী সময়ত, অন্য গৱেষকসকলে ইয়াক সংশোধিত কৰি SQ5R, SQ5WR ইত্যাদি স্বৰূপে অভিহিত কৰে। আমি সেইবোৰ একাদিক্রমে আলোচনা কৰিম।

- **SQ3R পদ্ধতি**
  - *জৰীপকৰণ ঃ* যেতিয়া আপুনি নিজক কোনো অধ্যয়নৰ কার্যসূচীত অন্তর্ভুক্ত কৰে তাত আপোনাক অধ্যয়ন সামগ্রী প্রদান কৰা হয়। অধ্যয়ন সামগ্রী পোৱাৰ পিছত আপুনি পাঠ্যসূচীৰ ওপৰত চকু ফুৰাব লাগে। ইয়াক জৰীপকৰণ বোলা হয়। এই জৰীপকৰণৰ যোগেদি আপুনি আপোনাৰ পাঠ্যসূচীৰ ভাগবোৰ কেনেদৰে কৰা হৈছে, তাত কিমান পাঠ্যসূচী আছে, প্রত্যেক পাঠ্যসূচীত কিমানটাকৈ শাখা আছে ইত্যাদিবোৰ জানিব পাৰিব। তাৰোপৰি, এই জৰীপকৰণে পাঠ্যসূচীৰ গঠন সম্পর্কে জনাৰ ক্ষেত্রত আপোনাক সহায় কৰিব। ইয়াৰ লগতে আপুনি নির্বাচন কৰি লোৱা পাঠ্যক্রমৰ পাঠ বা বিষয়সমূহৰ প্রতি সচেতন হোৱাত জৰীপকৰণে সহায় কৰে। এনেদৰে আপুনি প্রথম পদক্ষেপত আপোনাৰ পাঠ্যক্রম সম্পর্কে প্রাৰম্ভিক ধাৰণা কৰিব পাৰিব যিটোৱে পৰৱর্তী সময়ত কোনো ধৰণৰ কঠিনতা নোহোৱাকৈ আগবাঢ়ি যোৱাত আপোনাৰ সহায়ক হ'ব।
  - *প্রশ্ন ঃ* শিকন হৈছে উদ্দেশ্য প্রণোদিত কার্যাৱলী। সেইবাবে কোনো এটা পাঠ্যসূচী পঢ়াৰ ক্ষেত্রত আপোনাৰ নিশ্চয় এক উদ্দেশ্য থাকিব। যেতিয়া আপুনি আপোনাৰ পাঠ্যসূচীৰ বিশেষ এটা পাঠ পঢ়িব তেতিয়া আপুনি নিজকে পাঁচটা WSৰ দ্বাৰা প্রশ্ন কৰিব লাগিব, যেনে কি, কিয়, কোন, কেতিয়া আৰু ক'ত। ই বিশেষ বিষয়ৰ 'কেনেকৈ' টো ব্যাখ্যা কৰিব। এনেবোৰ প্রশ্নৰ উত্তৰে অধ্যয়নসূচী বুজাত সহায় কৰিব আৰু ইয়াক আপুনি সহজে মনত ৰাখিব পাৰিব কাৰণ এই প্রক্রিয়াটোৱে আপোনাক পাঠ্যক্রমৰ ওপৰত এক ধাৰণা দিব। সেইবাবে যেতিয়া আপুনি পাঠ্যক্রম অধ্যয়ন কৰিব তেতিয়া প্রশ্নবোৰ লিখি যাব আৰু পঢ়াৰ লগতে প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰ লিখিবলৈ সংকোচ নকৰিব। স্ব-শিকনৰ ক্ষেত্রত ই আপোনাক যথেষ্ট সহায় কৰিব।
  - *পঢ়া ঃ* শিক্ষার্থী হিচাবে, পাঠ্যসূচীৰ অধ্যয়নত সক্রিয়ভাৱে অংশগ্রহণ কৰাটো আপোনাৰ বাবে প্রয়োজনীয়। বিষয়বস্তুৰ পাঠ্যসূচীৰ প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰ কৰিব পৰাকৈ আপুনি মানসিকভাৱে প্রস্তুত থাকিব লাগে। এইবোৰৰ উপৰিও, স্ব-নির্দেশনামূলক সামগ্রীসমূহ এখন কিতাপ, আলোচনী আৰু বাতৰি কাকত ইত্যাদি পঢ়াৰ দৰে নহয়। শিক্ষকৰ সৈতে আদান-প্রদানৰ নিচিনাকৈ আপুনি অধ্যয়ন সামগ্রী পঢ়িব লাগিব। নিজৰ সুবিধা অনুযায়ী এটা গতিৰে অধ্যয়ন সামগ্রীসমূহ পঢ়িব লাগে আৰু প্রধান দিশবোৰ বাচি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। অধ্যয়নৰ সামগ্রীৰ অন্তর্গত সকলোবোৰ দিশ যেনে টেবুল, গ্রাফ, ছবিৰে ব্যাখ্যা ইত্যাদি সকলোবোৰ পঢ়িব লাগে, কাৰণ এইবোৰে পাঠ্যক্রমৰ বিষয়বস্তু বুজাত সহায় কৰে। পঢ়াৰ সময়ত টোকা বনোৱা বা প্রধান দিশবোৰত চিন দি যোৱাটো উচিত নহয়। পঢ়াৰ স্তৰত, আপুনি পাঠ্যক্রমৰ ধাৰণা ল'বলৈ মাত্র পঢ়ি যাব। গোটেইখিনি পঢ়াৰ পিছত আপুনি প্রধান দিশবোৰ চিন দি যাব।

- *আবৃতি ঃ* পঢ়া কার্যটো সদায় প্রত্যাভিজ্ঞাৰ সৈতে সম্পর্কিত। শিক্ষার্থী হিচাবে আপুনি পঢ়াখিনি সদায় মনত ৰাখিব লাগে। অন্যথা পঢ়ন অর্থহীন হৈ পৰে। কোনো এটা গোট বা অধ্যায় পঢ়াৰ পিছত তাক মনত পুনৰাবৃত্তিৰ বাবে চেষ্টা কৰিব বা গুৰুত্বপূর্ণ ধাৰণা আৰু তথ্যবোৰ সংগ্রহ কৰিব লাগে। ইয়াৰ দ্বাৰা আপুনি পঢ়া বস্তুবোৰ মনত ৰখাত সহজ হয়। অধ্যায়টো পঢ়াৰ পিছত, নিজৰ ভাষাৰে থূলমূলভাৱে বিষয়বস্তুখিনি বিকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।
- *পুনৰীক্ষণ ঃ*পুনৰীক্ষণ হৈছে ওপৰত আলোচনা কৰা স্তৰবোৰৰ তৎকালীন পুনৰাবৃত্তি। আপুনি লিখা টোকাবোৰ পুনৰীক্ষণ কৰিব লাগে ইয়াৰ দ্বাৰা কঠিন অনুভৱ কৰা দিশবোৰ বুজাত সহায় হয়। পুনৰীক্ষণৰ বাবে উপযুক্ত সময় হৈছে সমগ্র বিষয়বস্তু অধ্যয়ন সমাপ্তিৰ পিছত।

- **SQ4R পদ্ধতি ঃ** এই পদ্ধতি অনুযায়ী অধ্যয়নৰ সময়ত ছয়টা পদক্ষেপ মানি চলিব লাগে। এইবোৰ হৈছে জৰীপকৰণ, প্রশ্ন, পঢ়া, প্রতিফলন, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ। আমি যিহেতু প্রতিফলনৰ বাহিৰে অন্য স্তৰবোৰ আলোচনা কৰিলো, এতিয়া প্রতিফলনৰ বিষয়ে জানো আহক।
  - *প্রতিফলন ঃ*প্রতিফলন হৈছে কোনো এটা বস্তুৰ বিষয়ে সচেতন আৰু গভীৰভাৱে চিন্তা কৰা। ইয়াৰ দ্বাৰা পাঠ্যসূচীৰ বিষয়ে অধিক ধাৰণা কৰিব পৰা যায়। পাঠ্যপুথিৰ তথ্যবোৰ মনত ৰখাৰ ক্ষেত্রত প্রতিফলন যথেষ্ট উপযোগী। সাধাৰণতে, অধ্যয়নৰ দ্বিতীয় পর্যায়ত আপুনি প্রতিফলন কার্য আৰম্ভ কৰিব পাৰে। এই স্তৰত আপুনি কি পঢ়িলে আৰু ইতিমধ্যে কি জানি আহিছে দুয়োটাৰ মাজত সম্পর্ক উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। ই কেৱল পূর্ববর্তী জ্ঞানক মনত ৰখাই নহয় অর্থপূর্ণ তথাবোৰো মনত ৰখাত সহায় কৰিব।
- **SQ5R পদ্ধতি ঃ** SQ5R পদ্ধতিৰে অধ্যয়ন কৰাৰ বাবে সাতটা পদক্ষেপ আছে সেইকেইটা হৈছে জৰীপকৰণ, প্রশ্ন, পঢ়া, প্রতিফলন, তথ্য ৰক্ষা, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ। ইয়াত থতা ৰখা মানে কি আমি তাক জনা উচিত। তথ্য ৰখাৰ বাহিৰে আন সকলো স্তৰকে আগতে আলোচনা কৰা হৈছে, এতিয়া আমি তথ্য ৰখাৰ সম্পর্কে আলচেনা কৰিম।
  - *তথ্য ৰখা ঃ* এইটো সাধাৰণ কথা যে যেতিয়া আপুনি পঢ়িব তেতিয়া কিছুমান কঠিন বাক্য বা অর্থ নজনা শব্দ পোৱা যায়। এনে ক্ষেত্রত, আপুনি কঠিন শব্দবোৰ বা বাক্যবোৰ টুকি ৰাখি তাক স্পষ্ট কৰিবলৈ প্রসংগ পুথি চাব।
- **SQW5R পদ্ধতি ঃ** SQW5R পদ্ধতিত ৮টা স্তৰ থাকে, সেইবোৰ হৈছে জৰীপকৰণ, প্রশ্ন, লিখা, পঢ়া, প্রতিফলন, তথ্য ৰখা, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ। আহকচোন আমি লিখাৰ অর্থ বুজো।
  - *লিখা ঃ*আপুনি যেতিয়া পাঠ্যসূচীৰ জৰীপকৰণ কৰে, তেতিয়া পাঠ্যক্রম সম্পর্কে কিছুমান প্রশ্ন আপুনি নিজকে সুধিবলগীয়া হয়। আৰম্ভণিৰ স্তৰত, আপুনি প্রশ্নবোৰৰ

উত্তৰ কৰিব নোৱাৰিব পাৰে, সেইবাবে প্ৰশ্নবোৰ লিখি ৰাখিলে পিছত সুবিধা হয়। আপুনি যেতিয়া পাঠ্যপুথিখন পঢ়িব, এবাৰ, দুবাৰ বা তিনিবাৰ তেতিয়া আপুনি নিজেই প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ কৰিব পাৰিব। তেতিয়াও যদি আপোনাৰ কিবা সন্দেহ থাকিব যায় তেতিয়া আপুনি বিদ্যায়তনিক পৰামৰ্শদাতাক লগত প্ৰশ্নসমূহ আলোচনা কৰি ঠিক কৰি ল'ব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৪ ঃ আপোনাৰ নিজৰ ভাষাৰে SQ3R পদ্ধতিটো ব্যাখ্যা কৰক।

.....

.....

৪.৫.৩ ফলপ্ৰসু লিখন

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থী হিচাবে গৃহকাৰ্য, প্ৰতিবেদন বা পৰীক্ষাত প্ৰশ্ন লিখা বা শিক্ষকৰ সৈতে যোগাযোগ ৰখাৰ ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ লিখন কৌশল অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ভালকৈ লিখাৰ সমৰ্থ হৈছে আপোনাৰ অন্য এক গুণ। আপুনি যিমানে ভালকৈ লিখিব সিমানে শিক্ষকৰ সৈতে উপযুক্তভাৱে যোগাযোগ ৰাখিব পাৰিব। আপুনি যদি নিজৰ লিখনৰ উন্নতি কৰিব বিচাৰে, প্ৰথমতে চাই ল'ব যে কাক উদ্দেশ্য কৰা হৈছে, শিক্ষকক নে অন্য কাৰোবাক যেতিয়া আপুনি এইটো ঠিক কৰিব তাৰ পিছত লিখিব আৰম্ভ কৰিব। লিখিব খোজা কথাখিনি প্ৰধান শাৰী কেইটা ঠিক কৰি ল'ব। উদাহৰণ স্বৰূপে, যদি প্ৰতিবেদন লিখে, প্ৰথমতে তাৰ প্ৰধান শাৰী কেইটা বনাই ল'ব। ইয়াৰ দ্বাৰা আপুনি লিখিবলগা বিষয়বস্তুখিনি পদ্ধতিগতভাৱে উপস্থাপন কৰিব পাৰিব। আপোনাৰ লিখনি 'পঠন উপযুক্ত' কৰিবলৈ নামাকৰণ, উপশাখা, প্ৰধান দিশৰ চিনাক্তকৰণ, য'ত সম্ভৱ হয় নম্বৰ দি ল'ব। ব্যাকৰণগত ভুলবোৰ আওঁৰাব চেষ্টা কৰিব অন্যথা আপোনাৰ লিখনিৰ আচল উদ্দেশ্য প্ৰকাশ নেপাব। আপুনি সদায় লিখাৰ পিচত দুবাৰ পুনৰাই শুদ্ধ হৈছে নে চাব, এবাৰ ব্যাকৰণ আৰু বানান শুদ্ধ হৈছে নে আৰু আন এবাৰ লিখা পাঠ শুদ্ধ হৈছে যাব। কেতিয়াবা এগৰাকী পাৰ্গত সঠিকভাৱে চোৱা ব্যক্তিক দেখুৱাব পাৰে।

৪.৫.৪ যোগাযোগৰ কৌশলসমূহ

যেতিয়া আপুনি সৈতে নিজৰ সমস্যা আলোচনা কৰে বা পাঠ্যপুথিৰ ক্ষেত্ৰত থকা সন্দেহবোৰ দূৰৱৰ্ত্তী কৰিব চেষ্টা কৰে তেনে ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ ফলপ্ৰসু যোগাযোগৰ

সমর্থ অতি প্রয়োজনীয়। আপোনাৰ পঢ়ন বা লিখন কৌশল তেতিয়াহে ফলপ্রসু হ'ব যেতিয়া আপোনাৰ ফলপ্রসু যোগাযোগৰ সমর্থ থাকিব। সেইবাবে ভাল যোগাযোগকাৰী হ'বলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। ভাল যোগাযোগ কৌশলসমূহ আয়ত্ব কৰাৰ কোনো স্থিৰ পথ নাই। তলত কিছুমান দিশ উল্লেখ কৰা হৈছে যিবোৰে ভাল যোগাযোগৰ কৌশলৰ বিকাশ কৰিব পাৰে।

- অন্যৰ কথা মনোযোগেৰে শুনিব লাগে
- পঠনৰ অভ্যাস বিকাশ কৰিব লাগে
- যেতিয়া আপুনি আন এজন ব্যক্তিৰ সৈতে কথোপকথন কৰে তেতিয়া চকুৰ যোগাযোগ ৰাখিব লাগে।
- আপোনাৰ যোগাযোগ চুটি ভাষাৰে আৰম্ভ কৰিব লাগে।
- সামঞ্জস্য থকা প্রশ্ন সুধিবলৈ সংকোচ কৰিব নেলাগে।
- শ্রোতায়ে শুনিব পৰাকৈ স্পষ্টকৈ ক'ব লাগে।

৪.৫.৫ সময় পৰিচালনা

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীৰ বাবে ব্যক্তিগত সময় পৰিচালনা এক গুৰুত্বপূর্ণ দিশ। আপুনি কর্মচাৰী বা অনাকর্মচাৰী বা গৃহকর্তা বা শিক্ষার্থী যিয়েই নহওক যদিহে উপযুক্তভাৱে সময়ৰ ব্যৱহাৰ নকৰে তেতিয়া কেতিয়াও শিকন উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব নোৱাৰিব। সময়ৰ সৎ ব্যৱহাৰৰ বাবে তলত উল্লেখ কৰা পদ্ধতিবোৰ মানি চলিব লাগিব।

- আপোনাৰ কার্যৰ বাবে সদায় এটা লক্ষ্য নির্ধাৰণ কৰি ল'ব।
- কার্যৰ গুৰুত্ব অনুযায়ী অতি গুৰুত্বপূর্ণ। কার্যৰ পৰা কম গুৰুত্বপূর্ণ কার্যলৈ ভাগ কৰি ল'ব।
- অধ্যয়নৰ বাবে সময় স্থিৰ কৰি ল'ব।
- কামৰ পৰা বিৰত নেথাকিব, নিজৰ কাম সদায় স্থিৰ কৰি ৰাখিব।
- সময় তালিকা প্রস্তুত কৰিব।
- আপোনাৰ পৰিকল্পনা সঠিকভাৱে ৰাখিবলৈ আনক 'হয়' বা 'নহয়' ক'বলৈ শিকক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৫ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী হিচাবে লিখন সমর্থ হৈছে আপোনাৰ গুণ। ব্যাখ্যা কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ৬ ঃ অধ্যয়নৰ সময় কিদৰে উপযুক্তভাৱে পৰিচালনা কৰিব লিখক।

.....

.....

চিন্তা চৰ্চা কৰক — ৪.১

শিক্ষণ কৌশলৰ বিভিন্ন স্তৰবোৰ জনাৰ পিছত আপুনি এনেকুৱা অনুভৱ কৰে নে যে এইবোৰে আপোনাৰ জীৱনৰ পৰৱৰ্তী সময়ত বিদ্যায়তনিক দিশত সহায়ক হ'ব?

.....

.....

৪.৬ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহ আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে অধ্যয়ন কৌশলবোৰ যথেষ্ট প্ৰয়োজনীয়। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত স্ব-শিকন সজুঁলিসমূহে শিক্ষকৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰ কৰে যিবোৰ প্ৰকৃতি হৈছে আন্তঃযোগাযোগ সম্পন্ন। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী হিচাবে, আপোনাৰ শিকন নিৰ্ভৰ কৰে কিদৰে বা কেনে ফলপ্ৰসুভাৱে আপুনি অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰ সৈতে একাত্ম হ'ব পাৰে। সেইবাবে, অধ্যয়নৰ ধাৰা বা পদ্ধতিসমূহে দূৰৱৰ্ত্তী শিকনত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়। যদি আপোনাৰ অধ্যয়নৰ কৌশলসমূহৰ উপযুক্ত বিকাশ নহয়, তেতিয়া আপুনি ফলপ্ৰসুভাৱে স্ব-নিৰ্দেশনামূলক সজুঁলিৰ যোগেদি আগবাঢ়িব নোৱাৰিব। তাৰোপৰি, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী হিচাবে আপোনালোক শ্ৰৱণ-দৰ্শন সজুঁলিৰ সৈতেও জড়িত হ'ব লাগে। ইয়াত পাঠ্যক্ৰমৰ উপযুক্ত অৰ্থ জানিবলৈ আপুনি অধ্যয়ন কৌশলৰ ওপৰত প্ৰধানকৈ নিৰ্ভৰশীল হ'ব লাগিব।

আপুনি নিশ্চয় ভাবিছে যে কেনেকৈ আপুনি অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশ কৰিব আৰু এইক্ষেত্ৰত আপোনাক কোনে সহায় কৰিব? এই প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিকনৰ অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰ ভিতৰতে আছে। আপোনালোকক আগতে কোৱা ধৰণে, দূৰৱৰ্ত্তী শিকনৰ সামগ্ৰীসমূহ স্ব-নিৰ্দেশনামূলক প্ৰকৃতিৰ। পাঠ্যসূচীৰ নক্সাই আপোনাৰ অধ্যয়ন কৌশল আয়ত্ব কৰাত সহায় কৰিব। যেতিয়া আপুনি অধ্যয়ন সামগ্ৰী অধ্যয়ন কৰে তেতিয়া কিছুমান উপভাগ 'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' বা পাঠ্যক্ৰমৰ সৈতে সম্পৰ্কিত কিছুমান কার্যাৱলী কৰিবলৈ পায়। ইয়াত পঠনীয় বিষয়বস্তু বা অধ্যায়ৰ ওপৰত কিছুমান প্ৰশ্ন সোধা হ'ব। যদি আপুনি এনেবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ভালদৰে কৰিব পাৰে তেতিয়া ই কেৱল পাঠ্যপুথি বুজাতেই সহায় নকৰে আপোনাৰ অধ্যয়ন কৌশলবোৰৰ বিশ্লেষণতো সহায় কৰিব। তাৰোপৰি ই গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰ টুকি ৰখাত সহায় কৰিব আৰু অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ বা কার্যৰ সমস্যা সমাধানৰ পথ দেখুৱাব। ইয়াত আপোনালোকে আন এটা উপ-ভাগ "অধিক জানিবলৈ" পাই আহিছে, য'ত শিক্ষার্থীক বিভিন্ন কিতাপ, আলোচনী, ৱেবচাইট ইত্যাদি দিয়া হয়, যিবোৰ পাঠ্যসূচী লিখাৰ সময়ত ব্যৱহৃত হৈছে।

পাঠ্যসূচীৰ ওপৰত উপযুক্তবোধ অনাৰ বাবে আপুনি এনেবোৰ উৎসৰ সৈতে জড়িত হ'ব পাৰে। আপোনালোকে ইতিমধ্যে জানি আহিছে যে দূৰৱৰ্ত্তীত্ব শিক্ষাৰ সামগ্ৰীসমূহ কিছুমান শাখাত বিভক্ত কৰা থাকে। প্ৰত্যেকটো শাখাক কিছুমান গোটত ভাগ কৰা হয় আৰু এইবোৰক কিছুমান উপভাগত ভাগ কৰা হয়। তাৰোপৰি পাঠ্যপুথিৰ শিক্ষার্থীয়ে পঢ়িবলগা দিশৰ চমু বিৱৰণ থাকে। প্ৰত্যেক অধ্যায়ৰ শেষত 'জানি থোৱা ভাল' দিয়া থাকে য'ত শিক্ষার্থীয়ে ইতিমধ্যে পঢ়া বস্তুবোৰৰ চমুকৈ দাঙি ধৰা হয়। তাৰোপৰি 'জানি থোৱা ভাল'ৰ যোগেদি অধ্যায়ৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশবোৰ আঙুলিয়াই দিয়া হয় আৰু শিক্ষার্থীয়ে থূলমূলকৈ অধ্যায়টোৰ বিষয়ে জ্ঞান পাব পাৰে। সেইবাবে, যদি আপুনি ওপৰত আলোচনা কৰা বৈশিষ্ট্যবোৰ আপোনাৰ অধ্যয়নৰ অভ্যাসত জড়িত কৰে তেতিয়া আপুনি অধ্যয়ন কৌশলবোৰৰ বিকাশ কৰিব পাৰিব। অৱশ্যে আপোনাৰ অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশ ঘটাবলৈ আপোনাৰ ফালৰ পৰা গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰচেষ্টা হাতত ল'ব লাগিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৭ ঃ প্ৰত্যেক অধ্যায়ৰ শেষত থকা 'জানি থোৱা ভাল' কেনেকৈ দূৰৱৰ্ত্তীত্ব শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীক সহায় কৰে?

.....

.....

৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ফলপ্ৰসু স্বাধীন দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষার্থী হ'বলৈ শিক্ষার্থীয়ে বিশেষ কিছুমান কৌশলৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ জানিব লাগিব।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিকন প্ৰধানকৈ আত্ম শিকন। শিক্ষার্থী হিচাবে আপোনাৰ শিকন আপোনাৰ অধ্যয়নৰ সমৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।
- ফলপ্ৰসু অধ্যয়নৰ বাবে অধ্যয়নসূচীৰ প্ৰস্তুতি হৈছে প্ৰথম আৰু প্ৰধান কার্য।
- যেতিয়া এগৰাকী ব্যক্তি মানসিক আৰু শাৰীৰিকভাৱে প্ৰস্তুত থাকে আৰু সকলো ধৰণৰ উৎকণ্ঠা বা উত্তেজনাৰ পৰা বিৰত থাকে তেনে সময় অধ্যয়নৰ বাবে উপযুক্ত।
- অধ্যয়ন কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ বাবে ব্যৱহৃত বিভিন্ন প্ৰণালীবোৰ হৈছে— চিন্তাৰ কৌশল, SQ3R পদ্ধতি, টোকা বনোৱা কৌশল আৰু প্ৰধান দিশবোৰ উল্লেখ কৰা ইত্যাদি।
- ভালদৰে শিকিবৰ বাবে ভালদৰে শুনিবও লাগে। ই উপযুক্ত যোগাযোগৰ কৌশল বিকাশত সহায় কৰে।

- টোকা বনোৱাৰ ক্ষেত্ৰত সদায় সম্পৰ্কিত বিষয়ৰ ওপৰত বনাব লাগে।
- ফলপ্ৰসু শিকনৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হৈছে শিক্ষাৰ্থীৰ মনোযোগৰ স্তৰ, শ্ৰেণীৰ পূৰ্ববৰ্তী প্ৰস্তুতি আৰু মনোযোগৰ স্তৰ।
- ১৯৬১ চনত ৰবিনচনে SQ3R পদ্ধতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছিল। এই পদ্ধতিটো ১৯৭২ চনত ৰবিনচন (Robinson) আৰু থমাছে (Thomas) সংশোধিত কৰি SQ4R স্বৰূপে নামাকৰণ কৰিছিল (গ্লেন (Glyn) আৰু মুটথ (Muth)) ১৯৯৪) পৰৱৰ্তী সময়ত, গৱেষকসকলে ইয়াক পুনৰ সংশোধিত কৰি SQ5R, SQ5WR ইত্যাদি স্বৰূপে নামাকৰণ কৰিছিল।
- SQ3Rৰ অন্তৰ্ভুক্ত পঞ্চস্তৰ হৈছে জৰীপকৰণ, প্ৰশ্ন, পঠন, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ।
- SQ4R অন্তৰ্ভুক্ত ষষ্ঠ স্তৰ হৈছে জৰীপকৰণ, প্ৰশ্ন, পঠন, প্ৰতিফলন, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ।
- SQ5R অন্তৰ্গত সপ্ত স্তৰ হৈছে জৰীপকৰণ, প্ৰশ্ন, পঠন, প্ৰতিফলন, তথ্য সংৰক্ষণ, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ।
- SQ5WRৰ অষ্টম স্তৰসমূহ হৈছে— জৰীপকৰণ, প্ৰশ্ন, লিখন, পঠন, প্ৰতিফলন, তথ্য সংৰক্ষণ, আবৃতি আৰু পুনৰীক্ষণ।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিকনত শিক্ষাৰ্থীৰ উপযুক্ত লিখন সক্ষমতাক অতিৰিক্ত জ্ঞান হিচাবে বিবেচনা কৰা হয়।
- যদি শিক্ষাৰ্থীৰ উপযুক্ত যোগাযোগৰ কৌশল থাকে তেন্তে পঠন বা শ্ৰৱণ কৌশল ফলপ্ৰসু হয়।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে ব্যক্তিগত সময় পৰিচালনা এক গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন নিৰ্ভৰ কৰে কেনেদৰে তেওঁলোকে অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰ আদান-প্ৰাদন কৰে।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰ স্ব-নিৰ্দেশত্ম প্ৰকৃতিৰ। এই সামগ্ৰীসমূহে শিক্ষাৰ্থীক উপযুক্ত পথেৰে আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰে।
- 'জানি থোৱা ভাল'ৰ দ্বাৰা শিক্ষাৰ্থীয়ে অধ্যায়টিৰ বিষয়ে চকুৰ পচাৰতে ধাৰণা কৰি ল'ব পাৰে।

৪.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Biswas, P. (2008). *Study Skills and Psychological Skills for Better Performance: A Handbook for the Learner Workshop*, IGNOU, New Delhi.

৪.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বহল অর্থত অধ্যয়ন কৌশল হ'ল পাঠ্যক্রমৰ অন্তর্গত নোহোৱা বিশেষ কৌশল যাক শিক্ষার্থীয়ে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ স্ব-নির্ভৰশীল শিক্ষার্থী হ'বলৈ কিছুমান বিশেষ দিশৰ বিকাশ কৰিব লাগে।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ফলপ্রসু অধ্যয়ন কৌশলৰ বিকাশৰ বাবে শিক্ষার্থীৰ পূর্ববর্তী অধ্যয়ন পৰিকল্পনা, অধ্যয়নৰ উপযুক্ত সময় নির্বাচন আৰু অধ্যয়নৰ বাবে উপযুক্ত ঠাইৰ নির্বাচন কৰিব লাগে।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰামর্শ গ্রহণ কৰা অৱস্থাত গুৰুত্বপূর্ণ আৰু সামঞ্জস্য থকা দিশবোৰ টুকি ৰাখিলে ই শিক্ষার্থীক পৰবর্তী সময়ত সহায় কৰে আৰু পৰামর্শ গ্রহণ কৰাৰ সময়ত অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তুৰ ভালদৰে বুজাত শিক্ষার্থীক সহায় কৰে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ SQ3R পদ্ধতিটো পঢ়ন কৌশলৰ সৈতে জড়িত। SQ3Rৰ পদ্ধতিটো পঢ়ন কৌশলৰ সৈতে জড়িত। SQ3Rৰ জ্ঞানে বিষয়টোৰ সৈতে শিক্ষার্থীক পৰিচয় কৰাই দিয়ে আৰু শিকন প্রক্রিয়াত শিক্ষার্থীক সহায় কৰে। SQ3R হৈছে জৰীপকৰণ, প্রশ্ন, পঢ়া, আবৃতি কৰা আৰু পুনৰীক্ষণ কৰা। এনে স্তৰবোৰৰ যোগেদি শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ফলপ্রসুভাৱে আগবাঢ়িব পাৰে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিকনত শিক্ষার্থীসকল সাধাৰণতে শিক্ষকৰ পৰা দূৰৱৰ্ত্তীত থাকে। তেওঁলোকৰ গৃহকার্য লিখন, প্রতিবেদন প্রস্তুতকৰণ বা পৰীক্ষাত প্রশ্নৰ উত্তৰকৰণৰ দ্বাৰাহে শিক্ষকৰ লগত যোগাযোগ ঘটে। সেইবাবে, শিক্ষার্থীসকলে ভালকৈ লিখিলে শিক্ষকৰ সৈতে যোগাযোগ সম্ভৱ হৈ উঠে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ উপযুক্ত অধ্যয়নৰ সময় পৰিচালনাৰ বাবে শিক্ষার্থীয়ে সদায় নিজৰ লক্ষ্য নির্ধাৰণ কৰি ল'ব লাগে আৰু লাগতিয়াল দিশবোৰক অগ্রাধিকাৰৰ ভিত্তিত সজাই ল'ব লাগে। শিক্ষার্থীসকলে অধ্যয়নৰ স্থিৰ সময় প্রস্তুত কৰি ল'ব লাগে আৰু সদায় পৰিকল্পনা অনুযায়ী সময়ৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। ফলপ্রসুভাৱে সময় ব্যৱহাৰৰ বাবে সময় তালিকা বনাই ল'ব লাগে।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রত্যেক অধ্যায়ৰ শেষত থকা 'জানি থোৱা ভাল' ভাগটোৰ ব্যৱহাৰে ইতিমধ্যে শিকি অহা কথাবোৰ জনাত শিক্ষার্থীক সহায় কৰে। তাৰোপৰি ই অধ্যায়টোত সন্নিৱিষ্ট প্রধান দিশবোৰ শিক্ষার্থীৰ আগত উপযুক্তভাৱে দাঙি ধৰে।

৪.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিকনৰ ক্ষেত্ৰত অধ্যয়ন কৌশলৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে পাঠ্যবিষয় দাঙি ধৰা কিয় প্ৰয়োজনীয়?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সময় পৰিচালনা কৌশল কাক বোলে?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ফলপ্ৰসু লিখন কেনেদৰে সম্ভৱ? চমুকৈ লিখক।

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'ফলপ্ৰসু শিকনৰ বাবে ফলপ্ৰসু শ্ৰৱণ প্ৰয়োজনীয়।' ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ SQW5R পদ্ধতিৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্ব সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ কেনেকৈ আপুনি আপোনাৰ যোগাযোগৰ কৌশলৰ বিকাশ কৰিব? ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমে শিক্ষাৰ্থীক স্ব-শিকন কৌশল বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰে। স্ব-শিকন পাঠ্যক্ৰমে শিক্ষাৰ্থীৰ অধ্যয়নত কেনেদৰে সহায় কৰে?

প্ৰশ্ন ৫ ঃ ফলপ্ৰসু শিক্ষণ-শিকনৰ কৌশলৰ বিভিন্ন দিশবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৫ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণা

৫.৪ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া

৫.৫ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহ

৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৭ অধিক জানিবলৈ

৫.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- পাঠ্যবিষয় (curriculum)ৰ ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ কৰাৰ বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়াৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

শিক্ষাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তিৰ সামঞ্জস্যপূৰ্ণ তথা সৰ্বাংগীন বিকাশ সাধন কৰা। এই লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ শৈক্ষিক প্ৰতিষ্ঠানবোৰে শিক্ষাৰ্থীক শৈক্ষিক অভিজ্ঞতা প্ৰদান কৰিব পৰা বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্যকলাপৰ আয়োজন কৰে। এই কাৰ্যকলাপবোৰক একেলগে 'পাঠ্যবিষয়' বোলা হয়। অৰ্থাৎ, 'পাঠ্যবিষয়' হ'ল শিক্ষাৰ বিষয়সূচী সম্পৰ্কে বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এটা বহল অভিধা। এখন শিক্ষানুষ্ঠানে শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ ঘটাবলৈ হাতত লোৱা সকলো আনুষ্ঠানিক নাইবা অনানুষ্ঠানিক কাৰ্যকলাপকে 'পাঠ্যবিষয়'এ সামৰি লয়। পাঠ্যবিষয় হ'ল শৈক্ষিক প্ৰক্ৰিয়াৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ। 'পাঠ্যবিষয়'-এ শিক্ষাৰ্থীৰ ভৱিষ্যৎ গঢ়াৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰ আৰু বাহিৰত আয়োজন কৰা বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্যকলাপৰ কথা বুজায়। আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ উপৰি দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাব্যৱস্থাৰো পাঠ্যবিষয় এটা অবিচ্ছেদ্য উপাদান। এই অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণা, পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ক্ষেত্ৰখনত থকা পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৫.৩ পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণা

'পাঠ্যবিষয়' বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'curriculum'ৰ মূল হ'ল লেটিন শব্দ 'currere'— যাৰ অর্থ হ'ল 'দৌৰ' (run)। ই এটা 'ধাৱন পথ' (run-way) নাইবা 'এটা গতি' (a course)ৰ বিষয়ে বুজায়, যিটো পথ নাইবা গতিৰ উদ্দেশ্য হ'ল কোনো লক্ষ্যত উপনীত হোৱা। অর্থাৎ, 'পাঠ্যবিষয়' হ'ল কোনো এক নির্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ লক্ষ্যৰে কৰা এক গতি। পাঠ্যবিষয়ত শিক্ষাৰ বিষয়বস্তু (subject matter) নাইবা বিষয়সূচী (content) সন্নিৱিষ্ট থাকে। শিক্ষাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে আয়োজন কৰা সকলো আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক কার্যকলাপকে পাঠ্যবিষয়ে সামৰি লয়। ই শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ দিশ। কোনো এক শিক্ষানুষ্ঠানে ইয়াৰ শিক্ষার্থীসকলৰ বাবে উপযুক্ত পৰিকল্পনাৰে প্ৰস্তুত কৰা সকলো কার্যকলাপ তথা শৈক্ষিক অভিজ্ঞতাৰ কথা বুজাবলৈ 'পাঠ্যবিষয়' বোলা অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াত পাঠ্যক্ৰমভিত্তিক আৰু অনা-পাঠ্যক্ৰমভিত্তিক উভয় ধৰণৰ কার্যকলাপকে স্থান দিয়া হয়। পাঠ্যবিষয় বুলিলে এখন শিক্ষানুষ্ঠানে শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰ আৰু ভিতৰত শিক্ষার্থীৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা এক সম্পূর্ণ শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ কথা বুজোৱা হয়। শিক্ষাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ যাওঁতে শিক্ষার্থীয়ে আহৰণ কৰিবলগীয়া সর্বমুঠ সুশিক্ষাভিত্তিক অভিজ্ঞতাই হ'ল একোটা পাঠ্যবিষয়। এখন দেশৰ শৈক্ষিক নীতি অনুসৰি পাঠ্যবিষয়বোৰ যুগুত কৰা হয়। কেতিয়াবা 'পাঠ্যবিষয়' (curriculum) আৰু পাঠ্যতালিকা (syllabus) শব্দ দুটা একেটা অর্থতে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিন্তু এনে নকৰাই শ্ৰেয়। কাৰণ, 'পাঠ্যবিষয়' হ'ল এটা বহল অভিধা। ইয়াৰ জৰিয়তে শিক্ষানুষ্ঠান এখনে আয়োজন কৰা সকলো ধৰণৰ শৈক্ষিক কার্যকলাপৰ কথা বুজোৱা হয়। ইয়াৰ তুলনাত 'পাঠ্যতালিকা'ৰ অর্থ সংকীর্ণ। পাঠ্যতালিকা এখনত বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ কথা আগত ৰাখি প্ৰস্তুত কৰা পঠনীয় বিষয়বস্তুবোৰ সন্নিৱিষ্ট কৰা হয়। পাঠ্যতালিকা মানে হ'ল কোনো এক নির্দিষ্ট বিষয়ৰ বাবে পঢ়িবলগীয়া নির্দিষ্ট পাঠৰ তালিকা আৰু বিষয়টোৰ অধ্যয়নৰ সময়ত বর্তাই ৰাখিবলগীয়া নির্দিষ্ট মান বিষয়ক নির্দেশনাৰ সমষ্টি। পাঠ্যতালিকা মানে পাঠ্যবিষয় নহয়। ই পাঠ্যবিষয়ৰ এক অংশহে। পাঠ্যতালিকাই প্ৰধানতঃ শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰত আয়োজিত কার্যকলাপৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি তলত দিয়া ধৰণে পাঠ্যবিষয়ৰ সংজ্ঞা বাহিৰ কৰিব পাৰোঁ—

- পাঠ্যবিষয় হ'ল এখন বিদ্যালয়ৰ অধ্যয়নকেন্দ্রিক লিখিত ক্ৰম আৰু অন্য পাঠ্যবিষয়ভিত্তিক সামগ্রীৰ সমষ্টি।
- পাঠ্যবিষয় হ'ল শিক্ষার্থীক শিকাবলগীয়া বিষয়বস্তুৰ সূচী।
- পাঠ্যবিষয় হ'ল এখন বিদ্যালয়ে আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক কার্যসূচী।
- পাঠ্যবিষয় হ'ল এখন বিদ্যালয়ে শিক্ষার্থীক আগবঢ়োৱা সর্বমুঠ পৰিকল্পিত শিকন অভিজ্ঞতা। পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণাটোক লৈ বিভিন্ন খ্যাতনামা শিক্ষাবিদ আৰু শৈক্ষিক আয়োগে নিজ

নিজ মত আগবঢ়াই আহিছে। তলত এনে কেইটামান মত উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

- ইউনিভাৰ্চিটি অৱ লণ্ডনৰ অধীনৰ গ'ল্ডস্মিথ কলেজৰ কাৰিকুলাম ষ্টাডি বিষয়ৰ অধ্যাপক এ.ভি. কেলী'ৰ (A. V. Kelly) মতে, "এখন শিক্ষানুষ্ঠানৰ সমগ্ৰ শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীয়েই হ'ল পাঠ্যবিষয়।"
- মুনৰোৰ (Munroe) ভাষাত, "শিক্ষাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বিদ্যালয়ে ব্যৱহাৰ কৰা সকলো শৈক্ষিক অভিজ্ঞতাকে পাঠ্যবিষয়ৰ দ্বাৰা সামৰি লোৱা হয়।"
- কানিংহামৰ (Cunningham) মতে, "শিল্পী (artist/teacher)এ নিজৰ শিল্পশালা (studio/school)ত নিজ আদৰ্শ (ideal/objective) অনুসৰি তেওঁৰ হাতত থকা কেঁচামাল (material/pupils) গঢ়ি-পিতি ল'বলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ আহিলাৰ নাম হ'ল পাঠ্যবিষয়।"
- ড° জাকিৰ হুছেইনৰ (Dr. Zakir Hussain) ভাষাত, "পাঠ্যবিষয় বুলিলে ভাষা, বিজ্ঞান, প্ৰযুক্তি, সমাজ বিজ্ঞান, কলা, হস্তশিল্প, সংগীত আৰু শাৰীৰিক শিক্ষাৰ অধ্যয়নৰ কথা বুজোৱা হয়। এটা পাঠ্যবিষয়ত বিভিন্ন শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী, কাৰ্যকলাপ, কৰ্মঅভিজ্ঞতা আদিৰ লগতে শিক্ষানুষ্ঠান এখনৰ সম্পূৰ্ণ পৰিৱেশ জড়িত হৈ থাকে।"
- ক্ৰ' আৰু ক্ৰ'ৰ (Crow and Crow) মতে, "এগৰাকী শিক্ষার্থীৰ মানসিক, শাৰীৰিক, আৱেগিক, সামাজিক, আধ্যাত্মিক তথা নৈতিক বিকাশত সহায়ক হ'ব পৰাকৈ বিকশাই তোলা তথা বিদ্যালয়ৰ বাহিৰ নাইবা ভিতৰৰ পৰিৱেশত আহৰণ কৰিব পৰা সকলোবোৰ শৈক্ষিক অভিজ্ঞতা প্ৰদানকাৰী শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীখনকেই পাঠ্যবিষয় বোলা হয়।"
- ৰুদয়ার্ড আৰু ক'ৰ্নেনবাৰ্গৰ (Rudyard and Kornenberg) ভাষাত, "একেবাৰে বহল অৰ্থত পাঠ্যবিষয় মানে হ'ল বিদ্যালয়ত শিক্ষার্থীলৈ আগবঢ়োৱা সকলোবোৰ শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰম, কাৰ্যকলাপ, পঠনকাৰ্য আৰু আনুষংগিক কাৰ্য জড়িত থকা সম্পূৰ্ণ বিদ্যালয়কেন্দ্ৰিক পৰিৱেশ।"
- পাইনেৰ (Pyne) সংজ্ঞা মতে, "শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ ঘটাবলৈ আৰু সিহঁতৰ আচৰণ সলনি কৰিবলৈ বিদ্যালয়ে বাচনি তথা সচেতনভাৱে সজাই লোৱা আটাইবোৰ পৰিস্থিতিকে একেলগে পাঠ্যবিষয় বোলা হয়।"
- ফ্ৰ'বেলৰ (Froebel) ভাষাত, "মানৱ জাতিৰ জ্ঞান তথা অভিজ্ঞতাৰ সৰ্বাত্মক ৰূপটোৰ শ্ৰেষ্ঠ আৰ্হিৰূপে পাঠ্যবিষয়ৰ ধাৰণাটো বিবেচনা কৰি চোৱা উচিত।"
- ৰিছম'ণ্ডৰ (Richmond) মতে, "দৰাচলতে পাঠ্যবিষয় হ'ল বিদ্যালয় এখনৰ কাম-কাজ সামৰি লোৱা এখন সম্পূৰ্ণ কাৰ্যসূচী। ই শিক্ষাৰ এটা প্ৰয়োজনীয় মাধ্যম। ই হ'ল বিদ্যালয়ত শিক্ষক তথা শিক্ষার্থীয়ে সম্পাদন কৰা সকলোবোৰ কামৰ সমষ্টি। ইয়াৰ প্ৰকৃতি দ্বিমুখী। কাৰ্যকলাপ, সম্পাদিত কাৰ্য, কাৰ্যত ব্যৱহৃত

সামগ্ৰী/আহিলা আদিৰ দ্বাৰা পাঠ্যবিষয় এটা প্ৰস্তুত কৰা হয়।"

- মাধ্যমিক শিক্ষা আয়োগ (Secondary Education Commission) (১৯৫২-৫৩)ৰ প্ৰতিবেদনত উল্লেখ থকা পাঠ্যবিষয়ৰ সংজ্ঞা অনুসৰি ঃ "পাঠ্যবিষয়ে কেৱল বিদ্যালয়বোৰত পৰম্পৰাগতভাৱে শিকাই থকা শৈক্ষিক বিষয়বোৰৰ কথাকে নুবুজায়। ই শ্ৰেণীকোঠা, পুথিভঁৰাল, গৱেষণাগাৰ, কৰ্মশালা, খেলপথাৰ আৰু শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত চলা অগণন অনানুষ্ঠানিক আন্তঃক্ৰিয়া আদিৰ দৰে বিদ্যালয়ত চলা বহুধা বিভক্ত কাৰ্যকলাপৰ যোগেদি শিক্ষাৰ্থীয়ে লাভ কৰা সমস্ত অভিজ্ঞতাৰ কথা বুজায়। এই দিশেৰে চাবলৈ গ'লে বিদ্যালয়ত কটোৱা জীৱনৰ গোটেইখিনি সময়েই 'পাঠ্যবিষয়'ৰ অন্তৰ্গত। এই সময়ছোৱাই সকলো মুহূৰ্ততে শিক্ষাৰ্থীৰ জীৱন চুই থাকে আৰু সিহঁতৰ সমতাপূৰ্ণ ব্যক্তিত্বৰ ক্ৰমবিকাশত সহায় কৰে।"

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয়ে শিক্ষণ সামগ্ৰী তথা অধ্যয়নৰ আনবোৰ উপাদানৰ কথা বুজায়। এখন পৰম্পৰাগত মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় পাঠ্যবিষয়ৰ তালিকাত লিখিত পাঠ (সাধাৰণতে 'অধ্যায়' বুলি কোৱা হয়), দৃশ্য-শ্ৰাব্য সামগ্ৰী, পৰামৰ্শদান, প্ৰদত্ত কাৰ্য, পত্ৰৰ দ্বাৰা আগবঢ়োৱা শিক্ষণ, পুথিভঁৰাল কাৰ্য, গৱেষণাগাৰ কাৰ্য, প্ৰকল্প কাৰ্য আদিক স্থান দিয়া হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ পাঠ্যবিষয় বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ পাঠ্যবিষয়ৰ এটা বহল সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

৫.৪ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া

পৰম্পৰাগত শিক্ষা আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়া দুটা একে নহয়। পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষকে পাঠ্যতালিকা, সহজতে পোৱা পাঠ্যপুথি, আৰ্হি প্ৰশ্নকাকত আদিৰ দৰে আহিলাৰ সহায় লৈ শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষাৰ্থীক পঢ়ায়। শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকে কৰা পাঠদান আৰু ঘৰুৱা শিক্ষকৰ শিক্ষণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষাৰ্থীয়ে পাঠবোৰ আয়ত্ব কৰে আৰু বছৰ/ষান্মাসিকৰ শেষত পৰীক্ষাত বহে। এই ব্যৱস্থাৰে শিক্ষালাভ কৰা শিক্ষাৰ্থীয়ে শিক্ষকৰ সান্নিধ্য লাভ কৰে, শিক্ষকৰ সৈতে নিজৰ শৈক্ষিক সমস্যাবোৰ আলোচনা কৰে আৰু বহুতো আনুষ্ঠানিক-অনানুষ্ঠানিক পন্থাৰে নিজৰ পাৰদৰ্শিতাৰ মূল্যাংকন কৰোৱাৰ

সুযোগ পায়। কিন্তু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোৱেই হ'ল এক ব্যতিক্ৰম। সেয়েহে এই শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়াটোও অন্যতকৈ পৃথক। কেইটামান দশক পূৰ্বে শিক্ষাজগতত উত্থান ঘটা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৱে ইতিমধ্যে কিছুমান পৰিবৰ্তনৰ মাজেৰে পাৰ হৈ আহি বৰ্তমানৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। প্ৰথম অৱস্থাত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো কেৱল ছপা মাধ্যমৰ মাজেদি সম্পন্ন হৈছিল। কিন্তু বৰ্তমান মাল্টিমিডিয়াৰ পৰিপূৰক সমৰ্থনৰ সহায়ত এই মাধ্যমটোৱে 'অনলাইন' শিকন পদ্ধতিৰ ৰূপ লৈছে। নমনীয় প্ৰযুক্তিগত আহিলা সহজলভ্য হৈ পৰাৰ লগে লগে দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ কামটো জটিলতৰ হৈ পৰিছে।

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষাৰ্থীসকলক এক ফলপ্ৰসূ আৰু অবিৰত শিকন পৰিৱেশত শিক্ষাৰ ঈপ্সিত ফলাফল লাভৰ দিক্‌নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰা। পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ সময়ত আৰ্হিকাৰসকলে পৰম্পৰাগত মুখামুখি শিকন আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ প্ৰভেদ সম্পৰ্কে সচেতন হৈ থাকিব লাগে। সমালোচকসকলে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত দেখা দিব পৰা কেইটামান বিসংগতি আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে—

- আন্তঃক্ৰিয়াৰ অভাৱ
- শিক্ষাৰ্থীয়ে লাভ কৰা দুৰ্বল দিক্‌নিৰ্দেশনা
- অনুপ্ৰেৰণাৰ অভাৱ
- অংগ সঞ্চালন দক্ষতা বিকাশৰ পোষকতা কৰাৰ অসমৰ্থতা
- সু মনোভাৱ গঢ়াৰ পোষকতা কৰাৰ অসমৰ্থতা
- শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ অনুপস্থিতি
- মৌখিক (কথন) দক্ষতা বিকাশত ব্যৰ্থতা
- অনুপযুক্ত সহাঁৰি/উত্তৰ সংগ্ৰহ ব্যৱস্থা ইত্যাদি

শিক্ষাৰ্থীসকল শিক্ষানুষ্ঠানৰ পৰা আঁতৰত থকাৰ ফলত উদ্ভৱ হ'ব পৰা নেতিবাচক প্ৰভাৱৰ মাত্ৰা কম কৰিব পৰাকৈ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয়বোৰ বিকশাই তোলা উচিত। এই কামত সফলতা লাভ কৰিবলৈ তলত উল্লেখ কৰা আৰ্হি প্ৰস্তুতকাৰী কৌশলবোৰ প্ৰয়োগ কৰিব পৰা যায়।

- লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থী (target learner)ৰ গোটটো চিনাক্ত কৰি উলিয়াব লাগে। এনে শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন শৈলী, আগতীয়া জ্ঞান, অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱা কাৰকসমূহ, পাঠ্যবিষয় এটাত নামভৰ্তি কৰাৰ অভিপ্ৰায়, শিকা কথাবোৰ কাৰ্যত প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সামৰ্থ আদিৰ দৰে বৈশিষ্ট্যবোৰ উপযুক্তভাৱে বিশ্লেষণ কৰি চাব লাগে।
- কোনো এটা শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰমৰ শিকন ফলাফলবোৰ চিনাক্ত কৰিব লাগে। লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থীৰ বৈশিষ্ট্যবোৰৰ ভিত্তিত এনে পাঠ্যক্ৰমৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য বিকশাই তুলিব লাগে। ঈপ্সিত ফলাফল লাভৰ বাবে এই উদ্দেশ্যসমূহ বাস্তৱিক আৰু জোখ-মাখ সাধ্য হ'ব লাগে।

- কাংক্ষিত উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা ধৰণৰ বিষয়সূচী জমা কৰিব লাগে।
- এটা প্ৰস্তাৱিত দূৰৱৰ্ত্তী শিকন প্ৰক্ৰিয়াত নিৰ্দেশনামূলক বিষয়সূচীবোৰ শিক্ষাৰ্থীৰ কাষ চপাব পৰা উপযুক্ত পন্থা চিনাক্ত কৰি উলিয়াব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীৰ হাতত বিষয়সূচী অৰ্পণ কৰাৰ নিৰ্বাচিত পন্থাটোৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য হ'ব পৰা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষণ আহিলাবোৰ চিনাক্ত কৰিব লাগে। এনে আহিলাবোৰ বিভিন্ন ধৰণৰ উপস্থাপন, দৃশ্য-শ্ৰাব্য কাৰ্যসূচী, প'ডকাষ্ট, পিডিএফ ফাইল, অনলাইন পৰিৱেশত লব্ধ বিভিন্ন আলোকচিত্ৰ আদি হ'ব পাৰে।
- ঈপ্সিত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে সম্পাদন কৰিব পৰা আন্তঃক্ৰিয়া পদ্ধতিবোৰ চিনাক্ত কৰিব লাগে। অনলাইন পৰিৱেশ এটাত 'ডিচকাশ্যন বোৰ্ড' আৰু 'ছাট এৰিয়া'বোৰ আন্তঃক্ৰিয়া সম্পাদন কৰাৰ পথ হ'ব পাৰে।
- সহজলভ্য বিকল্প, লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থী গোটৰ বৈশিষ্ট্য, শিকন উদ্দেশ্য আৰু ব্যয় ফলপ্ৰসূতা আদিৰ দৰে দিশবোৰ বিবেচনা কৰি নিৰ্দেশনামূলক সামগ্ৰীবোৰ বিকশাই তুলিব লাগে।
- নিৰ্দেশনামূলক পাঠ্যবিষয়সূচীবোৰ পৰ্যাপ্ত দিক্‌নিৰ্দেশনাৰে সৈতে এটা ব্যৱহাৰিক দিশেৰে যুক্তিসংগত নিৰ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত নিৰ্বাচিত কৌশলেৰে শিক্ষাৰ্থীৰ আগত উপস্থাপন কৰিব লাগে। শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী এখনত শিক্ষাৰ্থীক নিয়মানুৱৰ্তী কৰি তোলাৰ লগতে পৰ্যাপ্ত অনুপ্ৰেৰণা যোগাব পৰা অৱকাশ থকা উচিত।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন সামগ্ৰীবোৰ শিকন তত্ত্ব নীতিৰ ওপৰত আধাৰিত। ই ফলপ্ৰসূ স্ব-শিকন সম্ভৱপৰ কৰি তুলিব পৰা অনুকূল পৰিৱেশ গঢ়ি তোলে। ফলপ্ৰসূ স্ব-শিকন মানে হ'ল শিক্ষাৰ্থীয়ে পাঠ্যবিষয় এটাৰ উদ্দেশ্য বুজি পোৱা, বিষয়সূচীবোৰ পৰ্যায়ক্ৰমে অনুসৰণ কৰা, শিকন প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ্থীক সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত কৰোৱা ইত্যাদি। দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া পাঠবোৰ একোটা 'ক্ষুদ্ৰ একক আৰ্হি' (modular format)ত লিখা হয়। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল ঘৰতে থাকি পঢ়া শিক্ষাৰ্থীক ফলপ্ৰসূভাৱে পাঠবোৰ বুজি পোৱাত সহায় কৰা। পাঠ্যবিষয়ৰ সামগ্ৰী বিকাশ কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোৱে মূলতঃ চাৰিটা স্তৰৰ মাজেৰে গতি কৰে— প্ৰাক্‌-পৰিকল্পনা স্তৰ, পৰিকল্পনা স্তৰ, ৰচনা স্তৰ আৰু উৎপাদন স্তৰ।

প্ৰাক্‌-পৰিকল্পনা স্তৰ (Pre-Planning Stage)

এই স্তৰত তলৰ কামবোৰ কৰা হয় ঃ

- শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰম এটাৰ খচৰা পাঠ্যতালিকা প্ৰস্তুত কৰা হয়।
- কৰ্মশালা আৰু পাঠ্যবিষয় বিকাশ কমিটিত হোৱা আলোচনা অনুসৰি পাঠ্যতালিকাৰ চূড়ান্ত ৰূপ দিয়া হয়,
- সংশ্লিষ্ট শিক্ষানুষ্ঠানৰ শৈক্ষিক পৰিষদৰ পৰা অনুমোদন আহৰণ কৰ হয়।
- লেখক আৰু সম্পাদকবৃন্দৰ বাবে কৰ্মশালা পতা হয়।

- ক্ষুদ্ৰ এককৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা হয় আৰু
- লেখক তথা সম্পাদকসকলক বাচনি কৰা হয়।

পৰিকল্পনা স্তৰ (Planning Stage)

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় এটা পৰিকল্পনা কৰাৰ সময়ত তলৰ প্ৰশ্নবোৰ বিবেচনা কৰি চোৱা হয় ঃ

- পাঠ্যবিষয়টোৰ বিষয়বস্তু আৰু বিষয়সূচী কি?
- পাঠ্যবিষয়টোৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য কি?
- পাঠ্যবিষয়টো সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ (অধ্যয়ন আৰু মূল্যাংকন) শিক্ষাৰ্থীক কিমান সময় লাগিব?
- লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থী গোটত কোন আছে (তেওঁলোকৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ স্তৰ, কৰ্মসংস্থাপন প্ৰস্থিতি)?
- পাঠ্যপুথিৰ লগতে আৰু কি ধৰণৰ সমল আগবঢ়োৱা হ'ব?
- পাঠ্যবিষয়টোৰ মূল্যাংকন কেনেদৰে কৰা হ'ব?
- পাঠ্যবিষয়টো কিমান দীঘলীয়া হ'ব (আনুমানিক ক্ৰেডিট নম্বৰৰ পৰিমাণ)?

ৰচনা স্তৰ (Authoring Stage)

এই স্তৰত তলৰ কামবোৰ কৰা হয় ঃ

- পাণ্ডুলিপি ৰচনা
- লেখকৰ পৰা পাণ্ডুলিপি সংগ্ৰহ
- বিশেষজ্ঞলৈ পাণ্ডুলিপি প্ৰেৰণ
- পাণ্ডুলিপি সম্পাদনা
- কপিৰাইট অনুমতি আহৰণ

উৎপাদন স্তৰ (Production Stage)

এই স্তৰত কৰা কামবোৰ হ'ল ঃ

- ৱৰ্ড প্ৰচেছিং আৰু টাইপচেট
- স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ শৈলী সম্পাদনা
- প্ৰথমবাৰ আৰ্হি কাকত পৰীক্ষণ
- দলীয় বৈঠক
- শুধৰণি/চিত্ৰ সংযোজন
- শৈলী আৰু সজ্জাৰ দ্বিতীয় পৰীক্ষণ
- দ্বিতীয়বাৰ আৰ্হি কাকত পৰীক্ষণ
- শুধৰণি
- লেখক আৰু নিৰ্দেশনা আৰ্হিকাৰৰ দ্বাৰা চূড়ান্ত পৰীক্ষা
- ছপা

ওপৰত উল্লেখ কৰা কাৰিকৰী দিশ আৰু উপাদানৰ লগতে শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে পাঠ্যবিষয় বিকাশ কৰাৰ সময়ত মনত ৰাখিবলগীয়া সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল এখন পাঠ্যবিষয়ৰ মৌলিক প্ৰকাৰ্যটো হ'ল যুৱাপ্ৰজন্মক ভৱিষ্যতৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা। সেয়েহে পাঠ্যবিষয়ৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত আৰু পৰিকল্পনাৰ সৈতে জড়িত কৰ্তৃপক্ষ শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু পৰিস্থিতি বুজি পৰিবৰ্তিত সময়ৰ কথা মনত ৰাখি আগবাঢ়িব লাগিব। শৈক্ষিক দিশৰ যিকোনো স্তৰতে পাঠ্যবিষয় বিকশাই তোলাৰ আগতে বিবেচনা কৰি চাবলগীয়া গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্ন কেইটামান আছে।

প্ৰশ্নকেইটা তলত দিয়া ধৰণে সজাই লোৱা হয়—

- আমাৰ সমাজত শিক্ষাৰ ভূমিকা কি?
- শৈক্ষিক অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানবোৰত প্ৰচলিত পাঠ্যবিষয়ৰ আৰ্হিবোৰৰ দ্বাৰা আমাৰ সমাজৰ ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্ম প্ৰভাৱিত হ'বনে?
- আমাৰ সমাজৰ ভৱিষ্যৎ কল্যাণৰ বাবে পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিকল্পনাত অন্য লোকক আমি কেনেকৈ ফলপ্ৰসূভাৱে জড়িত কৰাব পাৰোঁ?

ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নবোৰৰ উপৰি ভৱিষ্যতে পাঠ্যবিষয়ক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰা অন্য কিছুমান দিশ আৰু পৰিঘটনাৰ উত্থান ঘটিব পাৰে। সেইবোৰৰ বিষয়ে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

- লিংগ, বয়সৰ আৰ্হি, যুৱা জনসংখ্যা আদিৰ দৰে জনগাঁথনিমূলক পৰিবৰ্তন।
- যন্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰ আৰু উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধিৰ দৰে প্ৰযুক্তিগত উদ্ভাৱন।
- শিক্ষাৰ নতুন ব্যৱস্থা প্ৰচলন অনিবাৰ্য কৰি তোলা সামাজিক উদ্ভাৱন।
- ধাৰণাৰ সাল-সলনি, ভ্ৰমণ-বাণিজ্য-কৰ্মসংস্থাপন-প্ৰচাৰ মাধ্যম আদিৰ বৃদ্ধি তথা বিকাশ আদিৰ ফলত হোৱা সাংস্কৃতিক সংমিশ্ৰণ।
- বিশ্বজনীন শিকন, শিক্ষাৰ আন্তৰ্জাতিকীকৰণ আদিৰ দৰে শিক্ষাৰ নতুন বিশ্বজনীন ধাৰা।
- আন্তঃশাখাকেন্দ্ৰিক শৈক্ষিক দৃষ্টিভংগীৰ উত্থান— বিভিন্ন শাখাৰ বিষয়ে জ্ঞান আহৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা ইত্যাদি।

মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে আন্তঃক্ৰিয়াশীল প্ৰকৃতিৰ পাঠ্যবিষয় যুগুত কৰা উচিত। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত পাঠ্যবিষয়ক স্ব-শিকন সামগ্ৰী (Self Learning Materials/SLMs) বোলা হয়। এনে সামগ্ৰীবোৰৰ সহায়ত শিক্ষাৰ্থীয়ে অতিৰিক্ত সহায় তথা সমৰ্থন নোলোৱাকৈ নিজাববীয়াকৈ অধ্যয়ন কৰিব পাৰে। পঢ়িবলগীয়া বিষয়সূচীবোৰৰ তাৎপৰ্য মৌলিক ধাৰণা আৰু বিষয়ভিত্তিক ধাৰণাৰ লগতে শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন সামৰ্থৰ সৈতে বিশেষভাৱে খাপ খাই পৰা বিধৰ হ'ব লাগে। কোনো এক পাঠ্যবিষয়ৰ সৈতে সংলগ্ন বিষয়সূচীবোৰৰ উপকাৰিতাৰ ওপৰত পাঠ্যবিষয়টোৰ উপযোগিতা নিৰ্ভৰশীল। পাঠ্যবিষয় পৰিকল্পনাকাৰী নাইবা স্ব-শিকন সামগ্ৰীৰ আৰ্হিকাৰসকলে মনত ৰাখিবলগীয়া আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা হ'ল পাঠ্যবিষয়ৰ ফলপ্ৰসূতা। শিক্ষাৰ্থীৰ হাতত থকা অধ্যয়নৰ সময় আৰু সমল,

অধ্যয়নৰ নামত হ'ব পৰা ব্যয়, সমসাময়িক সমাজ-ৰাজনৈতিক পৰিৱেশ আদি দিশ বিবেচনা কৰি আৰ্হি প্রস্তুতকাৰকসকলে পাঠ্যবিষয় একোটাত সন্নিৱিষ্ট বিষয়সূচী বিশ্লেষণ তথা পৰীক্ষা কৰিব লাগে। স্ব-শিকন সামগ্রীবোৰ সদায় শেহতীয়া, সময়মতে প্রকাশিত তথা সময়ে সময়ে প্রয়োজনীয় শুধৰণি সংযোজিত হ'ব লাগে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৩ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ এটা অসুবিধাৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন ৪ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ কেইটামান কৌশল উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৫.৫ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহ

পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীয়ে ব্যক্তিবিশেষৰ পৃথিৱী সম্পর্কীয় দৃষ্টিকোণক প্রতিফলিত কৰে। এই দৃষ্টিকোণে এগৰাকী ব্যক্তিৰ বাস্তৱ সম্পর্কে থকা ধাৰণা/অনুমান, তেওঁ গুৰুত্বপূর্ণ বুলি বিবেচনা কৰা প্রমূল্য আৰু তেওঁৰ জ্ঞানৰ পৰিমাণক সামৰি লয়। এটা পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীয়ে প্রতিফলিত কৰা প্রধান দিশবোৰ হ'ল— পাঠ্যবিষয়ৰ ভিত্তি (পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ গৰাকী ব্যক্তিৰ দর্শন নাইবা সামাজিক সমস্যাবোৰৰ প্রতি থকা তেওঁৰ দৃষ্টিকোণ) সামৰি প্রতিফলিত হোৱা অধি-দিক্‌বিন্যাস (meta-orientation), পাঠ্যবিষয়ত অন্তর্গত বিভিন্ন শিতান (এটা নির্দিষ্ট অধ্যয়ন ক্ষেত্রৰ ভিতৰত ধৰা উমৈহতীয়া তথা গুৰুত্বপূর্ণ জ্ঞান) আৰু পাঠ্যবিষয়ৰ তাত্ত্বিক তথা ব্যৱহাৰিক নীতিসমূহ।

শিক্ষক আৰু পাঠ্যবিষয় প্রস্তুতকাৰীসকলে বিভিন্ন দৃষ্টিভংগী চালি-জাৰি চাই তিনিটা প্রধান পাঠ্যবিষয় প্রস্তুতকৰণ আৰ্হি গ্রহণ আৰু প্রয়োগ কৰিছে। এই আৰ্হিকেইটাৰ ব্যৱহাৰৰ ধৰণ-কৰণেই হ'ল পাঠ্যবিষয় এটা প্রস্তুত কৰাৰ দৃষ্টিভংগী। কোনো এটা বিশেষ পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগী নাইবা আৰ্হি বাচনি কৰাৰ আঁৰত তলৰ কাৰকবোৰে ক্রিয়া কৰে—

- কোনো এক শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ দ্বাৰা শিক্ষার্থীক দিব খোজা অভিজ্ঞতাৰ প্রকাৰ সন্দর্ভত লোৱা সিদ্ধান্তবোৰৰ ভিত্তি
- পাঠ্যবিষয় পৰিকল্পনা প্রক্রিয়াত শিক্ষক, শিক্ষার্থী আৰু অন্য অভিকৰণসমূহৰ ভূমিকা
- বিদ্যালয় নাইবা শিক্ষানুষ্ঠান এখনে আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক অভিজ্ঞতাৰ বাচনি তথা সুসজ্জিতকৰণৰ উপায় নির্ণয় কৰাৰ পদ্ধতি পচন্দকৰণ
- শৈক্ষিক উদ্দেশ্য বাচনিত প্রভাৱ পেলোৱা কাৰকসমূহ

- বিষয়বস্তু নাইবা বিষয়সূচীৰ প্ৰয়োগসাধ্যতা ইত্যাদি।

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুতকৰণৰ কামত সহায় কৰা প্ৰধান দৃষ্টিভংগীকেইটা তলত আলোচনা কৰা হ'ল ঃ

শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগী (Learner-Centred Approach)

পাঠ্যবিষয়ৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰাত সহায়কাৰী এই দৃষ্টিভংগীটোৰ আধাৰ হ'ল দৃষ্টিভংগীটোত নিহিত থকা এক দৰ্শন। এই দৰ্শন অনুসৰি শিক্ষার্থীয়েই হ'ল শৈক্ষিক প্ৰক্ৰিয়াৰ মূল। সেয়েহে শিক্ষার্থীৰ প্ৰয়োজনীয়তা, আগ্ৰহ, উদ্দেশ্য আৰু সামৰ্থ অনুসৰি পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুত কৰা উচিত। এই দৃষ্টিভংগী অনুসৰি শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান, দক্ষতা, শিকন তথা সম্ভাৱনীয়তাৰ আধাৰতো একোটা পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুত কৰা হয়।

এই দৃষ্টিভংগীত তলৰকথাবোৰ বিবেচনা কৰি চোৱা হয় ঃ

- শিক্ষার্থীৰ প্ৰতি এক নতুন ধৰণৰ সন্মান সৃষ্টি কৰাটো হ'ল এটা মৌলিক প্ৰয়োজনীয়তা
- পাঠ্যবিষয়ৰ জৰিয়তে কার্য সম্পাদনৰ এক নতুন স্বতন্ত্ৰতা প্ৰদান কৰিব লাগিব
- সমগ্ৰ শৈক্ষিক কার্যকলাপকে কার্যএকক (units of work)ত ভগাই ল'ব লাগিব
- শিক্ষার্থীক স্ব-আৱিষ্কাৰ আৰু স্ব-নির্দেশনা দিব পৰাকৈ সমর্থ কৰি তুলিব পৰা অন্য মাধ্যম ব্যৱহাৰ তথা অন্বেষণৰ প্ৰয়োজনীয়তা চিনাক্ত কৰাৰ সুবিধা অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগিব।

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ বাবে পাঠ্যবিষয় বিকাশ কৰাৰ সময়ত তলত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নবোৰ মনত ৰখা হয়—

- শিক্ষার্থীসকলৰ কেনেধৰণৰ শৈক্ষিক অর্হতা আছে?
- শিক্ষার্থীসকলে একে মানৰ জ্ঞান লাভ কৰিছেনে তেওঁলোকৰ জ্ঞান আহৰণৰ স্তৰ বেলেগ বেলেগ?
- ইতিপূর্বে সমাপ্ত কৰা অধ্যয়নকালত শিক্ষার্থীয়ে কি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল?
- প্ৰস্তাৱিত শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ বাবে যদি শিক্ষার্থীয়ে অন্য ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া হয় তেন্তে তেওঁলোকৰ পৰা ভাষাৰ দিশত আমি কেনে মানৰ পাৰদর্শিতা আশা কৰিম?
- শিক্ষার্থীয়ে কি কথা শিকিব বিচাৰে নাইবা শিকাটো প্ৰয়োজনীয়?

পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগীৰ সৈতে কেইটামান উপ-দৃষ্টিভংগী জড়িত হৈ আছে। দৃষ্টিভংগীকেইটা হ'ল—

একক আলোচ্য বিষয় দৃষ্টিভংগী (Topic-by-Topic Approach) ঃ

এই দৃষ্টিভংগীত আলোচ্য বিষয়বোৰৰ মাজত কোনো ধৰা-বন্ধা সম্পর্ক নাথাকে। সেয়েহে এনে দৃষ্টিভংগীৰ আধাৰত প্ৰস্তুত পাঠ্যবিষয়ত পাঠবোৰৰ মাজত ক্ৰম থকাটো অত্যাৱশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰা নহয়।

সময় ক্ৰমভিত্তিক নাইবা ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগী (Chronological Sequence or Historical Approach) ঃ

অতীতৰ পৰা বৰ্তমানলৈ গতি কৰা পাঠ ক্ৰমটো হ'ল পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুতৰ সময়ত মানি চলা এটা সাধাৰণ নিয়ম। এই পদ্ধতিত পাঠবোৰ সজাই লোৱাৰ সাংগঠনিক আৰ্হি প্ৰয়োগ কৰিবলৈ সহজ।

কুণ্ডলিত দৃষ্টিভংগী (Spiral Approach) ঃ

এই দৃষ্টিভংগীত পাঠ্যবিষয়ৰ অন্তৰ্গত প্ৰধান আলোচ্য বিষয় নাইবা ধাৰণাবোৰ পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন স্তৰত পুনঃস্মৰণ/পুনঃউল্লেখ কৰা হয়। প্ৰতিবাৰেই বিষয় নাইবা ধাৰণাবোৰৰ সৈতে নতুন তথ্য নাইবা নতুনকৈ বিকাশ ঘটনা আকলন যোগ দিয়া হয়।

বিষয়কেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী (Subject-Centred Approach) ঃ

পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুতৰ আৰ্হিস্বৰূপে এই দৃষ্টিভংগীয়ে এক বহল ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন তথা পৃথক বিষয় সামৰি লোৱাৰ পোষকতা কৰে। এই দৃষ্টিভংগীত তলৰ কথাবোৰ বিবেচনা কৰি চোৱা হয় ঃ

- বিষয়বস্তুৰ ওপৰত প্ৰধানকৈ মনোনিৱেশ কৰিব লাগিব
- তথ্যৰ খণ্ড/ক্ষুদ্ৰ অংশ সংযোজনৰ ওপৰত জোৰ দিব লাগিব। এনে তথ্য জীৱনৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হ'ব লাগিব।
- বিদ্যালয়ৰ বাহিৰত চলিব পৰা জ্ঞান অন্বেষণৰ অবিৰত প্ৰক্ৰিয়াৰ ওপৰত জোৰ দিয়া নহয়। শিকন কেৱল শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰতহে সংঘটিত হোৱা উচিত বুলি মত পোষণ কৰে।
- বিষয়বস্তুবোৰে জীৱন-যাপনৰ সমস্যা চিনাক্তকৰণৰ এক উপায় ৰূপে নিজ ভূমিকা পালন কৰিব।

সমস্যাকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী (Problem-Centred Approach) ঃ

জীৱন যাপন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে যাওঁতে শিক্ষাৰ্থীয়ে সমস্যাৰ সন্মুখীন হয় বুলি ধৰি লোৱা পাঠ্যবিষয় প্ৰস্তুতকৰণ আৰ্হিটোৰ ওপৰত এই দৃষ্টিভংগী আধাৰিত। শিক্ষাৰ্থীৰ সমস্যা সমাধান কৰিব পৰা সামৰ্থই তেওঁলোকৰ ব্যক্তি হিচাপে সম্পূৰ্ণ নাইবা সৰ্বমুঠ বিকাশ ঘটাব পৰাকৈও সমৰ্থ কৰি তোলে।

তলত উল্লেখ কৰা দৃষ্টিকোণ আৰু বিশ্বাসবোৰ হ'ল সমস্যাকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীৰ মূল বৈশিষ্ট্য ঃ

- শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজে নিজক সমস্যা সমাধানৰ নিৰ্দেশনা আৰু দিক্‌নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰিবলৈ সামৰ্থ আৰু এনেকৈয়ে তেওঁলোক স্বতন্ত্ৰ শিক্ষাৰ্থীত পৰিণত হ'ব।
- বিভিন্ন শৈক্ষিক কাৰ্যকলাপত প্ৰত্যক্ষভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰি শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজৰ পৌৰ/নাগৰিক দায়িত্ব পালন কৰিব পৰাকৈ নিজকে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- এই পাঠ্যবিষয়ে শিক্ষাৰ্থীক উদ্বেগৰ কাৰণ আৰু সমস্যা চিনাক্তকৰণত সহায় কৰাৰ লগতে সমাধানৰ অন্বেষণ কৰিবলৈ শিকায়। শিক্ষাৰ্থীসকলক সেয়েহে সমস্যা সমাধানকাৰী বুলি গণ্য কৰা হয়।

মানৱীয় সম্পৰ্ককেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী (Human Relation Centred Approach) ঃ

পৰিকল্পনা স্তৰত একোটা পাঠ্যবিষয় নাইবা পাঠ্যক্ৰম অন্তৰ্গত বিষয়সূচীবোৰ মানুহৰ মাজত ফলপ্ৰসূ সামাজিক তথা অন্তৰ্ব্যক্তিক সম্পৰ্ক গঢ়ি তুলিব পৰাকৈ প্ৰস্তুত কৰিব লাগে বুলি বিবেচনা কৰা হয়। মানৱীয় সম্পৰ্ককেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী অনুসৰি শিক্ষকে তেওঁৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তাৎক্ষণিক পৰিৱেশত থকা সম্প্ৰদায় এটাৰ সদস্য/সদস্যাৰূপে সন্মুখীন হোৱা দৈনন্দিন সমস্যাবোৰৰ লগতে ৰাজ্য, অঞ্চল আৰু গোটেই পৃথিৱীখনৰ সমস্যাবোৰ বিবেচনা কৰি চাব লাগে। পাঠ্যবিষয়ৰ মানৱীয় দৃষ্টিভংগীৰ উপকাৰিতাই মনোনিৱেশ কৰা মূল বিষয়টো হ'ল এক সুনিৰ্দিষ্ট সামাজিক গোটৰ সদস্য/সদস্যাৰূপে জীৱন-যাপন কৰা ল'ৰা-ছোৱালীখিনিৰ প্ৰয়োজনীয়তা। দৃষ্টিভংগীটোৱে এই কথা বিশ্বাস কৰে যে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে শিকাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিলেহে উৎকৃষ্ট ধৰণে শিকিব পাৰে। পাঠ্যবিষয়ৰ নিৰ্দিষ্ট দৃষ্টিভংগী একোটাই ল'ৰা-ছোৱালীৰ প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰিব লাগে। এই দৃষ্টিভংগীৰ সহায়ত পৰিৱেশজনিত সমস্যা, জৈৱ-বৈচিত্ৰ্য, অবিৰত উন্নয়ন, ৰাষ্ট্ৰীয়-আন্তৰ্জাতিক বুজাপৰা, জাতিভেদ প্ৰথা, জনসংখ্যা, সংযোগ-প্ৰযুক্তি ইত্যাদি দিশ সামৰি পাঠ্যবিষয় যুগুত কৰা হ'ব পাৰে।

মানৱীয় সম্পৰ্ককেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল—

- মানুহৰ বৃদ্ধি, বিকাশ আৰু শিকন পন্থাক লৈ আহৰণ কৰা বৃত্তিজীৰি জ্ঞানৰ আধাৰত এই দৃষ্টিভংগী গঢ় লৈ উঠিছে।
- ই দলীয় জীৱনৰ ব্যৱহাৰিকতাক স্বীকৃতি দিয়ে।
- ই দলৰ সাধাৰণ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰাৰ সুযোগ আগবঢ়ায়। এনে সমস্যাবোৰ দলৰ সদস্যসকলে গাইগুটীয়াভাৱে প্ৰকট কৰে।
- ই আধুনিক জীৱনৰ প্ৰকৃতি আৰু জটিলতালৈ অহা পৰিবৰ্তনৰ ইংগিতবোৰৰ প্ৰতি মনোযোগ দিয়ে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৫ ঃ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী বুলিলে কি বুজায়?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৬ ঃ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীবোৰৰ নাম লিখক।

.....

.....

৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- 'পাঠ্যবিষয়' বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'curriculum' মূল হ'ল লেটিন শব্দ 'currence'— যাৰ অর্থ হ'ল 'দৌৰ'। ই এটা 'ধাৱন পথ' নাইবা 'এটা গতি'ৰ বিষয়ে বুজায়— যিটো পথ নাইবা গতিৰ উদ্দেশ্য হ'ল কোনো লক্ষ্যত উপনীত হোৱা। শিক্ষাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে আয়োজন কৰা সকলো আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক কার্যকলাপকে পাঠ্যবিষয়ে সামৰি লয়। শিক্ষাৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ যাওঁতে শিক্ষার্থীয়ে আহৰণ কৰিবলগীয়া সর্বমুঠ সুশিক্ষাভিত্তিক অভিজ্ঞতাই হ'ল একোটা পাঠ্যবিষয়। এখন দেশৰ শৈক্ষিক নীতি অনুসৰি পাঠ্যবিষয়বোৰ যুগুত কৰা হয়।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীসকলক এক ফলপ্রসূ আৰু অবিৰত শিকন পৰিৱেশত শিক্ষাৰ ঈপ্সিত ফলাফল লাভৰ দিক্‌নির্দেশনা প্রদান কৰা। পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ সময়ত আর্হিকাৰসকলে পৰম্পৰাগত মুখামুখি শিকন আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ প্রভেদ সম্পর্কে সচেতন হৈ থাকিব লাগে।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া পাঠবোৰ একোটা 'ক্ষুদ্র একক আর্হি'ত লিখা হয়। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল ঘৰতে থাকি পঢ়া শিক্ষার্থীক ফলপ্রসূভাৱে পাঠবোৰ বুজি পোৱাত সহায় কৰা। পাঠ্যবিষয়ৰ সামগ্রী বিকাশ কৰা প্রক্রিয়াটোৱে মূলতঃ চাৰিটা স্তৰৰ মাজেৰে গতি কৰে— প্রাক-পৰিকল্পনা স্তৰ, পৰিকল্পনা স্তৰ, ৰচনা স্তৰ আৰু উৎপাদন স্তৰ।
- এটা পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীয়ে প্রতিফলিত কৰা প্রধান দিশবোৰ হ'ল— পাঠ্যবিষয়ৰ ভিত্তি (পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ গৰাকী ব্যক্তিৰ দর্শন নাইবা সামাজিক সমস্যাবোৰৰ প্রতি থকা তেওঁৰ দৃষ্টিকোণ) সামৰি প্রতিফলিত হোৱা অধিদিক্‌বিন্যাস, পাঠ্যবিষয়ত অন্তর্গত বিভিন্ন শিতান (এটা নির্দিষ্ট অধ্যয়ন ক্ষেত্রৰ ভিতৰত ধৰা উমৈহতীয়া তথা গুৰুত্বপূর্ণ জ্ঞান) আৰু পাঠ্যবিষয়ৰ তাত্ত্বিক তথা ব্যৱহাৰিক নীতিসমূহ।
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যবিষয় সম্পর্কীয় মূল দৃষ্টিভংগীসমূহ হ'ল— শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগী, বিষয়কেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগী, সমস্যাকেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগী আৰু মানৱীৰ সম্পর্ককেন্দ্রিক দৃষ্টিভংগী।

৫.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) IGNOU. (2008). *Manual for Course Writers, Staff Training and Research Institute of Distance Education*. Indira Gandhi National Open University, New Delhi, July 2008.

৫.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো এক শিক্ষানুষ্ঠানে ইয়াৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবে উপযুক্ত পৰিকল্পনাৰে প্ৰস্তুত কৰা সকলো কাৰ্যকলাপ তথা শৈক্ষিক অভিজ্ঞতাৰ কথা বুজাবলৈ 'পাঠ্যবিষয়' বোলা অভিধাটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াত পাঠ্যক্ৰমভিত্তিক আৰু অনা-পাঠ্যক্ৰমভিত্তিক উভয় ধৰণৰ কাৰ্যকলাপকে স্থান দিয়া হয়।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কানিহামৰ মতে, "শিল্পী (artist/teachet)এ নিজৰ শিল্পশালা (studio/school)ত নিজ আদৰ্শ (ideal/objective) অনুসৰি তেওঁৰ হাতত থকা কেঁচামাল (material/pupils) গঢ়ি-পিতি ল'বলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ আহিলাৰ নাম হ'ল পাঠ্যবিষয়।"

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আন্তঃক্ৰিয়াৰ অভাৱ।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ লক্ষ্য শিক্ষাৰ্থীৰ গোটটো চিনাক্ত কৰি উলিয়াব লাগে। এনে শিক্ষাৰ্থীৰ শিকন শৈলী, আগতীয়া জ্ঞান, অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱা কাৰকসমূহ, পাঠ্যবিষয় এটাত নামভৰ্ত্তি কৰাৰ অভিপ্ৰায়, শিকা কথাবোৰ কাৰ্যত প্ৰয়োগ কৰিব পৰা সামৰ্থ আদিৰ দৰে বৈশিষ্ট্যবোৰ উপযুক্তভাৱে বিশ্লেষণ কৰি চাব লাগে।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীয়ে ব্যক্তিবিশেষৰ পৃথিৱী সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিকোণৰ প্ৰতিফলিত কৰে। এই দৃষ্টিকোণে এগৰাকী ব্যক্তিৰ বাস্তৱ সম্পৰ্কে থকা ধাৰণা/অনুমান, তেওঁ গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি বিবেচনা কৰা প্ৰমূল্য আৰু তেওঁৰ জ্ঞানৰ পৰিমাণক সামৰি লয়।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী, বিষয়কেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী, সমস্যাকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী আৰু মানৱীয় সম্পৰ্ককেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) অতি চমু প্ৰশ্ন (প্ৰায় ৫০টা শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'পাঠ্যবিষয়'ৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ 'পাঠ্যবিষয়' আৰু 'পাঠ্যতালিকা'ৰ মাজৰ প্ৰভেদ উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশ প্ৰক্ৰিয়াৰ স্তৰকেইটা কি কি?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ পৰিকল্পনা স্তৰৰ বিষয়ে এটি টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (প্ৰায় ৩০০-৫০০টা শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ বিষয়ে এখন ৰচনা লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীবোৰ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ সমস্যাকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীটো আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ পাঠ্যবিষয় বিকাশৰ শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগীটো আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৬ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণা

৬.৩.১ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ অর্থ

৬.৩.২ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংজ্ঞা

৬.৪ পৰীক্ষা, মূল্যাংকন, জোখ-মাখ আৰু মূল্যায়ন

৬.৫ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রয়োজনীয়তা

৬.৫.১ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সাধাৰণ প্রয়োজনীয়তা

৬.৫.২ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রয়োজনীয়তা

৬.৬ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিভিন্ন দিশ

৬.৬.১ এখন পাঠ্যসূচীৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়ন

৬.৬.২ নির্দেশনামূলক সামগ্রীৰ মূল্যায়ন

৬.৬.৩ শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱাবোৰৰ মূল্যায়ন

৬.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.৮ অধিক জানিবলৈ

৬.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৬.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ অর্থ আৰু সংজ্ঞা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- পৰীক্ষা, মূল্যাংকন, জোখ-মাখ আৰু মূল্যায়নৰ সংজ্ঞাৰ লগতে এইবোৰৰ মাজত থকা প্রভেদবোৰ বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রয়োজনীয়তা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিভিন্ন দিশ সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আপুনি পাঠ্যসূচী আৰু পাঠ্যসূচী যুগুত কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিছে। আপুনি নিশ্চয় মনত ৰাখিছে যে বিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশত এজন/এজনী শিক্ষাৰ্থীক অভিজ্ঞতাৰ সম্পূৰ্ণ সমষ্টি এটা প্ৰদান কৰা হয়। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো আমি ক'ব পাৰো যে এখন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় অথবা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানে শিক্ষাৰ্থীসকলক শৈক্ষিক লেনদেনৰ লগতে শৈক্ষিক তথা অনা-শৈক্ষিক সমৰ্থনৰ সম্পূৰ্ণ সমষ্টি এটা আগবঢ়ায়। এনে বিশ্ববিদ্যালয় অথবা শিক্ষানুষ্ঠানে আগবঢ়োৱা সামগ্ৰিক শিক্ষাত বিভিন্ন বিষয়/পাঠ্যক্ৰমৰ উপৰি পৰিকল্পিত কাৰ্যকলাপৰ একোটা সমষ্টি, মাল্টিমিডিয়া প্ৰযুক্তিৰে সৈতে বিভিন্ন ধৰণৰ শিক্ষাৰ্থী সমৰ্থন সেৱা, ঈপ্সিত লক্ষ্যত উপনীত হোৱাৰ কিছুমান বিশেষ কৌশল আদি সন্নিৱিষ্ট থাকে।

তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি (ICT)ৰ দ্ৰুত বিকাশৰ বাবে উচ্চ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰো অভূতপূৰ্ব পৰিবৰ্তন ঘটিছে। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে শিক্ষা ক্ষেত্ৰত ডাকযোগে গ্ৰহণ কৰা শিক্ষা (correspondance education), দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা (distance education), মুক্ত শিক্ষা (open education), অনলাইন শিক্ষা (online education) নাইবা ই-লার্নিং (e-learning)ৰ দৰে ব্যৱস্থাবোৰে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ স্থান দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। পৰিবৰ্তিত পৰিস্থিতিত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে শিক্ষা লাভ কৰা শিক্ষাৰ্থী এগৰাকীয়ে উন্নত ফলাফল প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰে। এনে শিক্ষাৰ্থীৰ দক্ষতা আৰু মনোভাৱ উন্নত কৰি তুলিবলৈ কেৱল উপযুক্ত সমৰ্থন সেৱা আৰু সহায় আগবঢ়াব লাগে যাতে ইয়াৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে উত্তম জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে। এই কথা সৰ্বজনবিদিত যে এখন দেশৰ সমুচিত বিকাশৰ বাবে ইয়াৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাটো ফলপ্ৰসূ, সমৰ্থ আৰু উৎপাদনশীল হোৱা উচিত। এইখিনিতে কেইটামান প্ৰশ্নৰ উদয় হ'ব পাৰে ঃ আমি পাঠ্যসূচী এখনৰ সুফল আৰু দুৰ্বলতাবোৰ কেনেকৈ চিনাক্ত কৰিব পাৰিম? আমি পাঠ্যবিষয়/কাৰ্যসূচী এটাৰ ফলপ্ৰসূতা, সামৰ্থ নাইবা উৎপাদনশীলতা কেনেকৈ জুখিম (নাইবা কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট পাঠ্যবিষয়/কাৰ্যসূচীৰ পাঠ্যসূচী কেনেকৈ মূল্যায়ন কৰিম)? শিক্ষাৰ মান আমি কেনেকৈ উন্নত/শুধৰণি কৰিম? এই আটাইবোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বাহিৰ কৰাৰ বাবে আমি পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণাটো জানিব লাগিব। সেয়েহে এই অধ্যায়টিত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিষয়টো বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

৬.৩ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণা

পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰাৰ পূৰ্বে আপুনি 'পাঠ্যসূচী' (curriculum) আৰু 'মূল্যায়ন' (evaluation) শব্দ দুটাৰ অৰ্থ পৃথক পৃথককৈ বুজি ল'ব লাগিব। আমি ইতিমধ্যে 'পাঠ্যসূচী' কি সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিছোঁ। এইখিনিতে 'মূল্যায়ন'ৰ অৰ্থটো বুজি লওঁ আহক। 'মূল্যায়ন' শব্দটোৰ বিভিন্ন অৰ্থ থাকিব পাৰে। শব্দটো বিভিন্ন ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কেতিয়াবা ইয়াৰ অৰ্থ অশুদ্ধ হ'ব পাৰে আৰু কেতিয়াবা ইয়াৰ অৰ্থ অস্পষ্ট। শব্দটোৰ

সৈতে জড়িত ক্রিয়াবাচক পদ 'মূল্যায়ন কৰ'ৰ অর্থ হ'ল কোনো বস্তুৰ মূল্য 'বিচাৰ কৰ' নাইবা 'মূল্যাংকন কৰ'। অর্থাৎ, মূল্যায়নৰ অর্থ হ'ল কোনো বস্তুৰ মূল্য বিচাৰি চোৱা কার্য। যেনে— আমি কোনো কথা সম্পর্কে কোনো সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰাৰ আগতে কথাটোৰ ভাল-বেয়া দুয়োটা দিশ বিচাৰ কৰি চাব লাগিব। মূল্যায়ন হ'ল এনে এক কার্য যিটোৰ সৈতে ডেটা বা তথ্য সংগ্রহ, বিশ্লেষণ, ব্যাখ্যা আৰু প্রতিবেদন দাখিলকৰণ জড়িত হৈ থাকে। পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন আভ্যন্তৰীণ আৰু বাহ্যিক দুয়ো ধৰণৰ হ'ব পাৰে। মূল্যায়ন হ'ল শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন গোটৰ বিভিন্ন পাঠ্যসূচীৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন দিশৰ ডেটা বা তথ্য সংগ্রহ, বিশ্লেষণ, ব্যাখ্যা আৰু সর্বশেষত প্রতিবেদন দাখিল কৰা এটা প্রক্রিয়া। এটা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ অন্তর্গত বিভিন্ন গোটে নিজ নিজ উদ্দেশ্যেৰে মূল্যায়ন সম্পাদন কৰে। শিক্ষাৰ ৰাষ্ট্রীয় মন্ত্রালয়সমূহ, আঞ্চলিক শিক্ষা নিকায়সমূহ, আনুষ্ঠানিক তত্ত্বাৱধান তথা প্রতিবেদন দাখিলকৰণ ব্যৱস্থা, শিক্ষা বিভাগ, বিদ্যালয় আৰু সমূদায়বোৰে শিক্ষা ব্যৱস্থা এটাৰ বিভিন্ন গোটৰূপে কাম কৰে।

৬.৩.১ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ অর্থ

পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন মানে হ'ল এটা নির্দিষ্ট সময়সীমাৰ ভিতৰত কোনো এখন পাঠ্যসূচীৰ প্রাসংগিকতা, পাৰদর্শিতা আৰু সাফল্য প্রণালীবদ্ধ তথা বস্তুনিষ্ঠভাৱে জুখি চোৱাৰ প্রক্রিয়া। পাঠ্যসূচী এখন শিক্ষার্থীৰ বাবে কিমান উপযোগী সেই সম্পর্কে এটা সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰাটো প্রয়োজনীয়। লগতে পাঠ্যসূচীখনে সদৰি কৰাৰ দৰে শিক্ষার্থীসকলে শিকন উদ্দেশ্যসমূহত উপনীত হ'ব পাৰিছেনে নাই সেয়াও চিনাক্ত কৰি উলিয়াব লাগে। 'পাঠ্যসূচী' বোলা অভিধাটোৰ সংজ্ঞাৰ আধাৰত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সময়ত প্রধানকৈ মনোনিবেশ কৰিবলগীয়া দিশ নাইবা উদ্দেশ্যবোৰ ঠিক কৰি লোৱা হয়। মূল্যায়নৰ বাবে পাঠ্যসূচীৰ আর্হি, শিকন পৰিৱেশ, নির্দেশনা জ্ঞাপনৰ প্রক্রিয়া, নির্দেশনা জ্ঞাপনৰ সময়ত ব্যৱহৃত সমল তথা সামগ্রী, প্রয়োজনীয়তাৰ মূল্যাংকন উত্তৰৰ বিপৰীতে নম্বৰ দিয়াৰ পদ্ধতি, ব্যয় ফলপ্রসূতা আদি বিষয় বাচি লোৱা হ'ব পাৰে। আপুনিও নিশ্চয় এই পাঠ্যক্রম অথবা শৈক্ষিক কার্যসূচীত নামভর্তি কৰাৰ আগতে ওপৰত উল্লেখ কৰা কথাবোৰ পুনৰীক্ষণ কৰি চাইছে! ইয়াৰ উপৰি আপুনি হয়তো বর্তমানৰ পটভূমিত এই পাঠ্যক্রম অথবা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ সুফল, কুফল, লাভালাভ, প্রাসংগিকতা আদি দিশ চালি-জাৰি চাইছে! ইয়াৰ অর্থ এয়াই যে আপুনি পাঠ্যক্রমটোৰ এটা মূল্যায়ন কৰিছে। অর্থাৎ, মূল্যায়ন হ'ল পাঠ্যক্রমৰ নির্ভুলতা বিচাৰ কৰি চোৱা এক ব্যৱস্থাপনা। আপোনাক পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন সম্পর্কে ভালদৰে বুজাত সহায় কৰিবলৈ তলত ইয়াৰ অর্থ ব্যাখ্যাকাৰী সংজ্ঞা দুটামান তুলি দিয়া হ'ল—

- পাঠ্যসূচী মূল্যায়নত বিদ্যালয়কেন্দ্রিক শিক্ষাৰ সকলো দিশ সামৰি লোৱা হয়। দুটামান উল্লেখনীয় দিশ হ'ল— শৈক্ষিক উদ্দেশ্য, অধ্যয়নৰ বাবে গ্রহণ কৰা পাঠৰ সূচী (syllabus), শিক্ষণ সঁজুলি, পাঠ পৰিকল্পনা, অন্য সামগ্রী তথা

সঁজুলি শিক্ষকৰ পাৱদর্শিতা, আন্তঃগাঁথনি ইত্যাদি।

- পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন মানে কোনো এখন শিক্ষানুষ্ঠানৰ দ্বাৰা পৰিচালিত বিভিন্ন প্রক্রিয়াৰ এক বিচাৰো হ'ব পাৰে। ইয়াৰ বাবে শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন গোটৰ মতামত সংগ্রহ কৰা হয়। এনে গোটবোৰত সাধাৰণ ব্যক্তি, বিশেষজ্ঞ, সমাজ আৰু শিক্ষার্থী, শিক্ষক, অভিভাৱক, প্রশাসনীয় বিষয়া আদিৰ দৰে ষ্টক হোল্ডাৱবোৰ থাকে। সকলোবোৰ মতামতৰ আধাৱত এটা ৰায়ত উপনীত হোৱা যায়।
- শিক্ষানুষ্ঠান এখনত চলি থকা বিভিন্ন প্রক্রিয়া সম্পর্কে প্রাসংগিক ডেটা সংগ্রহ কৰিও পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়। এনে মূল্যায়নকালত পাঠ্যসূচীখনে বান্ধি লোৱা উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিছেনে নাই সেয়া বিচাৰ কৰি চোৱা হয়।
- অন্য অনুষ্ঠান/প্রতিষ্ঠান নাইবা অভিকৰণেও পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰিব পাৰে। শিক্ষার্থীৰ অগ্রগতি নিৰীক্ষণ কৰি কোনো পাঠ্যসূচী নাইবা শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ মূল্যাংকন কৰা হয়।

এইবাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ আৰু বহল অর্থ দুটা আলোচনা কৰি চাও আহক!

পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ অর্থ ঃ ইয়াৰ অর্থ হ'ল মাত্র এজন/এজনী শিক্ষার্থীৰ সামগ্রিক পাৱদর্শিতাৰ আধাৱত তেওঁক নম্বৰ নাইবা গ্রেড দিয়া কার্য। শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে প্রতিজন/জনী শিক্ষার্থীকে 'ৰিপ'র্ট কার্ড' প্রদান কৰে। এনে কার্ডত বিভিন্ন বিষয়ত শিক্ষার্থীয়ে পাৱদর্শিতাৰ ভিত্তিত লাভ কৰা গ্রেড, নম্বৰ নাইবা ৰেংক উল্লেখ থাকে। অন্য অর্থত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ অর্থ মানে হ'ল ঃ

- গাইগুটীয়া শিক্ষার্থীয়ে নিজ সামর্থ অনুসৰি প্রদর্শন কৰা সামর্থৰ মূল্যায়ন।
- সহপাঠীৰ তুলনাত শিক্ষার্থীৰ আপেক্ষিক পাৱদর্শিতাৰ মূল্যায়ন।
- ৰাষ্ট্রীয় বিধি-বিধান অনুসৰি শিক্ষার্থীৰ প্রস্থিতিৰ মূল্যায়ন।

পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বহল অর্থ ঃ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বহল অর্থই কেৱল শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিগত পাৱদর্শিতাৰ কথাকে নুবুজায়। সেয়েহে এনে মূল্যায়নে শিক্ষার্থীৰ চৰম মানত জোৰ নিদিয়ে। ইয়াৰ অর্থ হ'ল—

- শিক্ষা উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ লক্ষ্যেৰে শিক্ষার্থীৰ আচৰণলৈ অহা পৰিবর্তন অথবা আচৰণৰ শুধৰণিৰ মূল্যায়ন।
- শিক্ষার্থীৰ আচৰণগত পৰিবর্তনৰ প্রমাণ সংগ্রহ কৰাৰ বিভিন্ন পদ্ধতি আৰু পন্থা প্রয়োগৰ মূল্যায়ন।
- এজন/এজনী শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন কালত শুধৰণি ঘটোৱা তেনেবোৰ আচৰণ চিনাক্তকৰণ তথা ব্যাখ্যাৰ মূল্যায়ন যিবোৰে শিক্ষার্থীজন/জনীক নিজৰ চৌপাশৰ সৈতে পূর্বতকৈ অধিক খাপ খোৱাত আৰু নিজৰ সামর্থ বঢ়োৱাত সহায় কৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আপুনি নিশ্চয় পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণাটো স্পষ্টকৈ বুজিব পাৰিলে। ধাৰণাৰ স্পষ্টতা পাঠ্যসূচী বিকাশৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান। এখন পাঠ্যসূচীৰ উদ্দেশ্যবোৰৰ মূল্যায়নৰ দ্বাৰা এই প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ কৰা হয় আৰু এই উদ্দেশ্যবোৰৰ সফলতাৰ মূল্যাংকনেৰে ইয়াৰ সামৰণি মৰা হয়।

৬.৩.২ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংজ্ঞা

পূৰ্বৰ শিতানবোৰ অধ্যয়ন কৰি আপুনি নিশ্চয় গম পালে যে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন হ'ল পাঠ্যসূচী বিকাশৰ এক প্ৰয়োজনীয় স্তৰ। তলত পাঠ্যসূচী ক্ষেত্ৰখনৰ বিভিন্ন বিশেষজ্ঞই আগবঢ়োৱা সংজ্ঞা কেইটামান তুলি দিয়া হ'ল—

- *ৱ'থেন আৰু চেণ্ডাৰচ্ [Worthen and Sanders] (১৯৮৭)* ঃ মূল্যায়ন মানে হ'ল "কোনো কাৰ্যসূচী, সামগ্ৰী, প্ৰকল্প, প্ৰক্ৰিয়া, উদ্দেশ্য নাইবা পাঠ্যসূচীৰ গুণমান, ফলপ্ৰসূতা নাইবা মূল্যৰ আনুষ্ঠানিক নিৰ্ণয়।"
- *ওৰ্ণষ্টেইন আৰু হান্‌কিন্স [Ornstein and Hunkins] (১৯৯৮)* ঃ মূল্যায়ন মানে হ'ল "এনে এক প্ৰক্ৰিয়া নাইবা প্ৰক্ৰিয়া সমষ্টি যিটো মানুহে এনে কিছু ডেটা বা তথ্য সংগ্ৰহৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰে যিবোৰ ডেটাই বা তথ্যই সাধাৰণ অৰ্থত এখন পাঠ্যসূচী নাইবা বিশেষ অৰ্থত কোনো এখন শৈক্ষিক পাঠ্যপুথি গ্ৰহণ, পৰিবৰ্তন নাইবা কোনো অংশ আঁতৰোৱাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণত সহায় কৰে।"
- *ৰোনাল্ড ড'ল [Ronald Doll]* ঃ "স্পষ্টভাৱে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি লোৱা লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ প্ৰয়োগ কৰা পঠনীয় বিষয়সূচী আৰু অধ্যয়ন প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে অনুসন্ধান কৰা এক বহল আৰু অবিৰত প্ৰয়াসেই হ'ল মূল্যায়ন।"
- *ষ্টাফল্‌বীম [Stufflebeam]* ঃ "সিদ্ধান্ত বিকল্পবোৰ বিচাৰ কৰি চোৱাৰ বাবে তথ্য আঁতৰকৰণ, সংগ্ৰহ আৰু উপযোগী তথ্য আগবঢ়োৱা প্ৰক্ৰিয়াটোৰেই হ'ল মূল্যায়ন।"

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলৰ উক্তিবোৰ সাঁচানে মিছা কওঁক—

(ক) পাঠ্যসূচী এখনৰ নিৰ্ভুলতা বিচাৰ কৰি চোৱাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা ব্যৱস্থাপনা আহিলা এবিধ হ'ল পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন।

(খ) পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন হ'ল সংশ্লিষ্ট শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে চলোৱা এক সম্পূৰ্ণ আভ্যন্তৰীণ অনুশীলন।

প্রশ্ন ২ ঃ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ আৰু বহল অর্থৰ সংজ্ঞা দিয়ক। (প্রায় ৪০টা শব্দত)

.....

.....

৬.৪ পৰীক্ষা, মূল্যাংকন, জোখ-মাখ আৰু মূল্যায়ন

মূল্যায়ন (evaluation)ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ সময়ত আন দুটামান অভিধা সঘনে আৰু একে সময়তে উচ্চাৰিত হয়। অভিধাকেইটা হ'ল পৰীক্ষা (Test), জোখ-মাখ (Measurement) আৰু মূল্যাংকন (Assessment)। অভিধাকেইটাৰ অর্থ বেলেগ বেলেগ।

- **পৰীক্ষা (Test) ঃ** কোনো এটা বিশেষ গোটৰ পৰা জ্ঞান/দক্ষতা/মনোভাৱ/কিহবাৰ ওপৰত থকা বিশ্বাস আদিৰ বিষয়ে পৰিমাণগত ডেটা সংগ্রহৰ এটা আহিলা/সঁজুলি/উপায় হ'ল পৰীক্ষা। পৰীক্ষাত এটা একেৰূপী (uniform) আৰু স্বীকৃত (standard) প্রশ্ন সমষ্টি আগবঢ়োৱা হয়। এই প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰ লিখিব লাগে নাইবা উত্তৰ হিচাপে কিছুমান কার্য সম্পাদন কৰি দেখুৱাব লাগে। এগৰাকী শিক্ষকে প্রশ্নকাকতৰ সজ্জা যুগুত কৰাটো হ'ল পৰীক্ষা পতাৰ উদাহৰণ। লিখিত পৰীক্ষা পতা, সাক্ষাৎকাৰ গ্রহণ কৰা, প্রশ্নাৱলীৰ জৰিয়তে তথ্য সংগ্রহ কৰা, সফলতা জোখা পৰীক্ষা, ৰেটিং ক্রম দিয়া, প্রকল্পৰ কাম কৰিবলৈ দিয়া আদি হ'ল পৰীক্ষাৰ আন কেইটামান উদাহৰণ।
- **জোখ-মাখ (Measurement) ঃ** জোখ-মাখ মানে হ'ল কিবা জোখা কার্য। ডেটাত সাংখ্যিক সূচাংক (numerical index) যোগ কৰা কার্যই হ'ল জোখ-মাখ। এনে সাংখ্যিক সূচাংক যোগ কৰিবলৈ সফলতা জোখা পৰীক্ষা (achievement test) পতা হয়, মনোভাৱৰ স্তৰ জোখা হয়, ৰেটিং স্তৰ জোখা হয়, পর্যবেক্ষণ কৰা হয়, প্রশ্নাৱলী আগবঢ়োৱা হয়, সাক্ষাৎকাৰ সূচী ব্যৱহাৰ কৰা হয় ইত্যাদি। সহজ অর্থত জোখ-মাখ মানে হ'ল এজন/এজনী শিক্ষার্থীয়ে কিমান শিকিলে তাৰ পৰিমাণগত ডেটা বাহিৰ কৰাৰ এটা প্রক্রিয়া। এটা উদাহৰণলৈ মন কৰক। এগৰাকী শিক্ষকে বিজ্ঞান বিষয়ৰ এটা পৰীক্ষা পাতিলে। পৰীক্ষাৰ মুঠ নম্বৰ ১০০ আৰু এজন/এজনী শিক্ষার্থীয়ে ৯৫/১০০ নম্বৰ লাভ কৰিলে। অর্থাৎ, শিক্ষকে শিক্ষার্থীৰ বিজ্ঞান বিষয়ৰ জ্ঞান জোখাৰ কামটো সম্পন্ন কৰিলে।
- **মূল্যাংকন (Assessment) ঃ** শিক্ষার্থীৰ শিকন, অগ্রগতি আৰু সাফল্য সম্পর্কীয় তথ্য আহৰণ কৰাৰ প্রক্রিয়াটোৱেই হ'ল মূল্যাংকন। এই প্রক্রিয়াটোৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীৰ বর্তমান পাৱদর্শিতা উন্নত কৰা। মূল্যাংকনৰ জৰিয়তে এজন/এজনী শিক্ষার্থীয়ে কোনো পাঠ্যক্রম/শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ বিষয়সূচীবোৰ কোনটো স্তৰলৈ বুজিব পাৰিছে সেয়া বাহিৰ কৰা হয়। শিক্ষার্থীৰ অগ্রগতি সম্পর্কে তথ্য আহৰণ কৰাৰ পাছত তেওঁক এটা মূল্য (value) প্রদান কৰা হয়। ধৰা হ'ল, সুশ্রুত নামৰ ল'ৰাজনে, বিজ্ঞানৰ

পৰীক্ষাত ৯৫% নম্বৰ নাইবা প্ৰকল্প কাৰ্যত 'A+ গ্ৰেড' লাভ কৰিছে।

- **মূল্যায়ন (Evaluation) ঃ** মূল্যায়ন হ'ল এক বহল আৰু সৰ্বাত্মক অভিধা। নিৰ্ধাৰিত অৰ্হতা/যোগ্যতা আৰু প্ৰমাণৰ আধাৰত (পৰীক্ষা, জোখ-মাখ তথা মূল্যাংকনৰ জৰিয়তে জমা কৰা ডেটাৰ বা তথ্যৰ ভিত্তিত) অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে এক ৰায়ত উপনীত হোৱাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৱেই হ'ল মূল্যায়ন। অৰ্থাৎ, মূল্যায়নে পৰীক্ষা, জোখ-মাখ তথা মূল্যাংকন— এই তিনিওটা অভিধাকে সামৰি লয়। ই ব্যক্তিবিশেষ নাইবা বস্তুবিশেষৰ মূল্য, সংখ্যা নাইবা পাৰদৰ্শিতা সম্পৰ্কে একোটা ৰায়ত উপনীত হোৱাত মনোনিৱেশ কৰে। আমি এজন/এজনী শিক্ষাৰ্থীৰ নম্বৰ আন শিক্ষাৰ্থীৰ সৈতে তুলনা কৰোঁ। এই তুলনাৰ সহায়ত আমি সেই শিক্ষাৰ্থীজন/জনী কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট বিষয়ত ভাল/মধ্যমীয়া নে দুৰ্বল সেই বিষয়ে বিচাৰ কৰি চাওঁ। এইটোৱেই হ'ল শিক্ষাৰ্থীগৰাকীক মূল্যায়ন কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া।

  মূল্যাংকনৰ প্ৰকৃতি হ'ল ৰোগ নিৰ্ণয়াত্মক। ই শিক্ষাৰ্থী এজন/এজনীয়ে কোনবোৰ ক্ষেত্ৰত উন্নতি কৰিব লাগিব সেয়া চিনাক্ত কৰে আৰু ভৱিষ্যৎ পাৰদৰ্শিতা উন্নত কৰাৰ পথ দেখুৱাই দিয়ে। আনহাতে মূল্যায়ন হ'ল বিচাৰাত্মক। ই শিক্ষাৰ্থীৰ পাৰদৰ্শিতাৰ আধাৰত এটা সামগ্ৰিক গ্ৰেড (নিৰ্ণায়ক স্তৰ) প্ৰদান কৰে। ই পূৰ্বনিৰ্ধাৰিত শৈক্ষিক মান অনুসৰি শিক্ষাৰ্থীয়ে অগ্ৰগতি দেখুৱাব পাৰিছেনে নাই সেয়া প্ৰমাণ কৰি চায়। মূল্যাংকনৰ লক্ষ্য বিকাশশীল বা গঠনশীল, কাৰণ ই গুণমান উন্নত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰে। মূল্যায়ন হ'ল গুণমানৰ বিচাৰ। সেয়েহে ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল সংক্ষেপী (summative) মূল্যায়ন।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৩ ঃ পৰীক্ষা আৰু জোখ-মাখৰ মাজৰ প্ৰভেদ লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ ঃ মূল্যাংকন আৰু মূল্যায়নৰ মাজৰ প্ৰভেদ লিখক।

.....

.....

চিন্তা চৰ্চা কৰক — ৬.১

নিম্নলিখিত ৱেবপেজটো খুলি বহলাই পঢ়ক ঃ

http://keydifferences.com/difference-between-assessment-and-evaluation.html#ixzz4oLA7BjjC

.....

.....

৬.৫ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা

উপযুক্ত শিক্ষাই ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্মক সমাজত উপযুক্ত ভূমিকা পালন কৰিব পৰাকৈ সমৰ্থ কৰি তোলে। সন্তুষ্টি প্ৰদান কৰিব নোৱাৰা উদ্দেশ্য, নিম্নমানৰ শৈক্ষিক লক্ষ্য, সামগ্ৰী তথা নিৰ্দেশনা পদ্ধতি আদিৰে কোনো শিক্ষানুষ্ঠানেই সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু বৈজ্ঞানিক ক্ষেত্ৰৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞানী, দক্ষ তথা সক্ষম ব্যক্তিৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। বিভিন্ন শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী/পাঠ্যসূচীৰ সামৰ্থ আৰু ফলপ্ৰসূতা বিচাৰ কৰি চোৱাৰ উপায় হ'ল পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন। এনে মূল্যায়নৰ জৰিয়তে কাৰ্যসূচী/পাঠ্যসূচী এখনত থকা আসোঁৱাহ আৰু দুৰ্বলতাবোৰ চিনাক্ত কৰি সেইবোৰ নাইকিয়া কৰিবলৈ উপযুক্ত পৰিকল্পনা আৰু ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হয়। ইয়াৰ ফলত কাৰ্যসূচী/পাঠ্যসূচী এখনৰ ফলপ্ৰসূতা বাঢ়ে। শিক্ষানুষ্ঠানভেদে পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা ভিন ভিন হ'ব পাৰে। শিক্ষানুষ্ঠানৰ প্ৰকৃতি আৰু বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত এনে মূল্যায়ন নিৰ্ভৰশীল হ'ব পাৰে। যেনে, প্ৰাথমিক নাইবা মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু উচ্চ শিক্ষানুষ্ঠানৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। একেদৰে, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী আৰু পৰম্পৰাগত মুখামুখি উপায়েৰে গ্ৰহণ কৰা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ মাজতো প্ৰভেদ থাকিব। তলত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিষয়টো দুটা বহল শিতানত আলোচনা কৰা হ'ল। শিতান দুটা হ'ল— পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সাধাৰণ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা।

৬.৫.১ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সাধাৰণ প্ৰয়োজনীয়তা

এটা ভাল পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া হ'ল পাঠ্যসূচী এখনৰ পৰিকল্পনা, প্ৰস্তুতকৰণ আৰু কাৰ্যৰূপায়ণ স্তৰবোৰত সহায় কৰিব পৰা এটা সহযোগিতাপূৰ্ণ/যুটীয়া অভিযান। ক্ৰ'নবাক্ (১৯৬৩)এ মূল্যায়ন ব্যৱহাৰৰ তিনিটা অগ্ৰাধিকাৰৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। অগ্ৰাধিকাৰকেইটা হ'ল—

- *পাঠ্যবিষয় উন্নতকৰণ (Course Improvement)*ঃ উপযুক্ত নিৰ্দেশনা সামগ্ৰী আৰু পদ্ধতি বাচনি কৰা; প্ৰয়োজনীয় পৰিবৰ্তন চিনাক্ত কৰা।
- *শিক্ষাৰ্থীৰ বিষয়ে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ (Decision about individuals)*ঃ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ প্ৰয়োজনীয়তা চিনাক্ত কৰা, যাতে শিক্ষাৰ্থীয়ে পাঠ্যসূচীখন বাচি লয় আৰু পঢ়িব খোজা বিষয়বোৰৰ থূপ প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে আৰু শিক্ষাৰ্থীক ব্যক্তিগত দুৰ্বলতাবোৰ বুজাত সহায় কৰিব পাৰে।
- *প্ৰশাসনিক নীতি-নিয়ম পৰীক্ষণ (Administrative regulations)*ঃ বিদ্যালয় প্ৰণালী আৰু প্ৰতিগৰাকী শিক্ষক সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰি চোৱা।

তলত বিভিন্ন শিক্ষানুষ্ঠানে পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰাৰ সাধাৰণ কাৰণ কেইটামান উল্লেখ কৰা হ'ল।

- শিক্ষানুষ্ঠান এখনে যদি কোনো পাঠ্যসূচী/শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ শক্তি আৰু দুর্বলতাবোৰ চিনাক্ত কৰিব খোজে তেন্তে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- কোনো এখন চলি থকা নাইবা প্রস্তাৱিত পাঠ্যসূচীৰ সৈতে জড়িত কার্যৰূপায়ণ পদ্ধতি, নীতি, কৌশল নাইবা দৃষ্টিভংগী বিষয়ক কোনো দিহা-পৰামর্শ দিবলৈ/সিদ্ধান্ত ল'বলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰীসকলৰ আগত পাঠ্যসূচী এখনৰ ভাৰসাযোগ্যতা প্রদর্শন কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ বাবে গুৰুত্বপূর্ণ আৰু ক্ষতিকাৰক দিশবোৰ/কাৰকবোৰ চিনাক্ত কৰাৰ লগতে সেইবোৰৰ কাৰণ বিচাৰি উলিয়াবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ গুণমান আৰু ব্যৱস্থাপনা পদ্ধতি প্রমাণ কৰি চাবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ সম্প্রসাৰণ, বিকাশ, পুনৰাবৃত্তি আৰু পুনঃসৃষ্টিৰ সফল কৌশল চিনাক্ত কৰি উলিয়াবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- কোনো সুফল প্রদান নকৰা কার্যকৌশল শুধৰণি তথা সংস্কাৰ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- কোনো এখন পাঠ্যসূচীৰ ষ্টেকহোল্ডাৰসকলক পাঠ্যসূচীখনত অন্তর্ভুক্ত বিষয়, পাঠ্যসূচীখন কার্যৰূপায়িত কৰাৰ প্রক্রিয়া আৰু ফলাফল সম্পর্কে মতামত আগবঢ়োৱাৰ সুবিধা দিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ ফলপ্রসূতা নির্ণয় আৰু প্রয়োজন সাপেক্ষে হস্তক্ষেপ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- ভৱিষ্যৎ পাঠ্যসূচী কার্যৰূপায়ণৰ সৈতে জড়িত কৌশলবোৰ উন্নত কৰাৰ পৰামর্শ দিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।

৬.৫.২ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রয়োজনীয়তা

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থা সংৰচনাত্মক তথা কার্য ৰূপায়ণৰ দিশেৰে পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাতকৈ পৃথক। সেয়েহে দুয়োটা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রয়োজনীয়তাও বেলেগ বেলেগ। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা হ'ল শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এক উদ্ভাৱনামূলক পন্থা। সেয়েহে এই ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাৰ লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্যবোৰ সঁচা অর্থত বাস্তৱ হৈছেনে নাই সেয়া পৰীক্ষা কৰি চোৱাটো প্রয়োজনীয়। তলত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে কেনেধৰণৰ প্রয়োজনীয়তাৰ ভিত্তিত পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰে তাৰ এখন তালিকা উল্লেখ কৰা হ'ল—

- কোনো এখন পাঠ্যসূচীৰ সামগ্রিক লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যসমূহ পূৰণ হৈছেনে নাই

সেয়া বিচাৰ কৰি চোৱাৰ বাবে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।

- পাঠ্যবিষয়বোৰৰ বিপৰীতে আগবঢ়োৱা পঠন সামগ্ৰীবোৰৰ ফলপ্ৰসূতা বিচাৰ কৰি চাবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনত অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়/পাঠ, শিক্ষানুষ্ঠান এখনৰ কৰ্মচাৰীৰ সংখ্যা, মাচুলৰ দৰে বিত্ত বিষয়ক বিভিন্ন দিশ, প্ৰয়োজন হোৱা অধ্যয়ন কাল, নামভৰ্তি কৰা শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা, পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে পৰিচালিত শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীবোৰৰ বিষয়সূচী আৰু সদস্য সংখ্যা, শিক্ষাৰ্থীৰ অধ্যয়ন সময়সীমা, ব্যৱস্থাটোত প্ৰয়োগ কৰা বিভিন্ন ধৰণৰ মাল্টি-মিডিয়াৰ তথ্য বাহিৰ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- শিক্ষাৰ্থী, শৈক্ষিক পৰামৰ্শদাতা, প্ৰশাসনিক বিষয়া, পিতৃ-মাতৃ আদিৰ দৰে বিভিন্ন ষ্টেকহোল্ডাৰৰ প্ৰত্যাশাৰ খতিয়ান ৰাখিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- একে সেৰা আগবঢ়োৱা বিভিন্ন পন্থাৰ মাজৰ সবাতোকৈ ফলপ্ৰসূ পন্থাটো বিচাৰি উলিওৱা, নতুন পন্থাৰ অন্বেষণ কৰা আৰু পন্থাবোৰৰ তুলনা কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- ষ্টেকহোল্ডাৰৰ ওপৰত পাঠ্যসূচীৰ কোনো হঠাতে কোনো অনাকাংক্ষিত প্ৰভাৱ পৰিছে নেকি সেয়া বিচাৰি উলিয়াবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- নিৰ্ধাৰিত লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যত উপনীত হ'বলৈ পাঠ্যসূচী এখনৰ অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে মতামত সংগ্ৰহ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ বিভিন্ন পৰ্যায়ত শিক্ষাৰ্থীক আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক সমৰ্থনবোৰ বিচাৰ কৰি চাবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যসূচী এখনৰ ফলাফলক প্ৰভাৱিত কৰা কাৰকবোৰৰ অন্বেষণ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৫ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ অতি কমেও তিনিটা প্ৰয়োজনীয় দিশ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৬.৬ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বিভিন্ন দিশ

পূৰ্বৰ শিতানবোৰ অধ্যয়ন কৰি আপুনি গম পালে যে এটা পাঠ্যসূচী প্ৰয়োগৰ কৌশল, নীতি আৰু পাঠ্যবিষয় সম্পৰ্কীয় প্ৰয়োজনীয় কথাবোৰৰ উত্তৰ আগবঢ়াব পৰাকৈ

তথ্য নাইবা ডেটা সংগ্রহ, বিশ্লেষণ তথা প্রয়োগৰ প্রণালীবদ্ধ প্রক্রিয়াটোকে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন বোলে। কোনো এখন পাঠ্যসূচীৰ বিপণনযোগ্যতা, উপযোগিতা, অর্থনৈতিক লাভদায়কতা, পাঠ্যবিষয়বোৰৰ পর্যাপ্ততা তথা উপযুক্ততা, বিষয়সূচী আৰু মাধ্যম সমর্থনৰ সৈতে জড়িত তথ্য গোটোৱাটো অতি জৰুৰী। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নে প্রশাসক, নীতি নির্ধাৰক, পাঠ্যবিষয় লেখক, সম্পাদক, প্রচাৰ মাধ্যম বিভাগ আৰু কার্যসূচী সমন্বয়ৰক্ষীক সহায় কৰে। এই মূল্যায়নৰ সহায়ত তেওঁলোকে শিক্ষার্থীৰ বাবে এটা উন্নতৰ শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তোলাৰ আৰু ষ্টেকহোল্ডাৰসকলক সন্তুষ্ট কৰাৰ প্রয়াস কৰে। এই শিতানত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা পদ্ধতিৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সমগ্র প্রক্রিয়াটো বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল। সাধাৰণতে এখন শিক্ষানুষ্ঠানে কোনো নতুন শৈক্ষিক কার্যসূচী/পাঠ্যসূচী আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে কিছুমান মূল্যায়ন কেন্দ্রিক কার্যকলাপো আৰম্ভ কৰে। এনে কার্যকলাপৰ ভিতৰত এখন শৈক্ষিক কার্যসূচী নাইবা পাঠ্যসূচীৰ সামাজিক পটভূমিত প্রাসংগিকতা তথা বিপণনযোগ্যতাৰ আধাৰত মূল্যাংকনৰ প্রয়োজনীয়তাকো সামৰি লোৱা হয়। সামাজিক পটভূমিত পাঠ্যসূচী এখনত অন্তর্ভুক্ত পাঠবোৰ, সেইবোৰৰ বিষয়বস্তু আৰু পাঠ্যসূচীখনৰ অন্য অভিজ্ঞতাবোৰে সমাজৰ প্রয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰিব পাৰিবনে নাই, পর্যাপ্তসংখ্যক শিক্ষার্থী আকর্ষণ কৰিব পাৰিবনে নাই, পাঠ্যসূচীখন ব্যয়প্রভাৰী হয়নে নহয় ইত্যাদি কথা বিবেচনা কৰি চোৱা হয়। পাঠ্যসূচী এখনৰ সামাজিক প্রয়োজনীয়তা আৰু ব্যয় প্রভাৰী বৈশিষ্ট্যৰ আধাৰত এখন দেশত পাঠ্যসূচীখনৰ উপযোগিতা জোখা হয়।

পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্রধান দিশ তিনিটা। দিশকেইটা হ'ল—

(ক) পাঠ্যসূচী এখনৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়ন

(খ) নির্দেশনামূলক সামগ্রীৰ মূল্যায়ন

(গ) শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱাবোৰৰ মূল্যায়ন

তলত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সৈতে জড়িত এই দিশ তিনিটা বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

৬.৬.১ এখন পাঠ্যসূচীৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়ন

এখন পাঠ্যসূচীৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়ন মানে হ'ল ইয়াৰ প্রয়োজনীয়তাৰ ভিত্তিত পাঠ্যসূচীখনৰ উপযোগিতা বিবেচনা কৰি চোৱা। ইয়াৰ বাবে কোনো এক শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ পাঠ্যসূচীখন মূল্যাংকন কৰাৰ প্রয়োজন। এনে মূল্যায়নত পাঠ্যসূচীখনৰ বিপণনযোগ্যতা, উপযোগিতা, অর্থনৈতিক ফলপ্রসূতা আদিৰ মূল্যাংকন কৰা হয়। কোনো শৈক্ষিক কার্যসূচী আৰম্ভ কৰাৰ আগতে ইয়াৰ ব্যয়ৰ বাবদ হ'ব পৰা লাভালাভ বিশ্লেষণ কৰা হয়। ইয়াৰ লগতে মূল্যায়নৰ সময়ত পাঠ্যসূচীখনত অন্তর্গত বিভিন্ন পাঠ্যবিষয়ৰ ভিতৰুৱা পাঠবোৰৰ বিষয়বস্তু তথা অন্য মাধ্যমৰ সমর্থনৰ পর্যাপ্ততা তথা উপযুক্ততাও অধ্যয়ন কৰা হয়। পাঠ্যসূচীৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়নৰ আন এটা

গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ হ'ল লক্ষ্য শিক্ষার্থীগোট নাইবা সম্ভাব্য শিক্ষার্থীগোট চিনাক্ত কৰি উলিওৱা। এই দিশটো এটা উদাহৰণৰ সহায়ত ব্যাখ্যা কৰা হ'ল। ধৰা হ'ল, আমি এখন পাঠ্যসূচী/শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ নামত হোৱা ব্যয়ৰ বাবদ হ'ব পৰা লাভালাভ বিশ্লেষণ কৰি চাব খুজিছোঁ। ইয়াৰ বাবে আমি অন্য মাধ্যমৰ সৈতে লগলগাই পাঠ্যবিষয়ৰ পাঠবোৰ প্ৰস্তুত কৰোঁতে কিমান খৰছ পৰিব আৰু পাঠ্যসূচীখনৰ প্ৰচলন ঘটাৰ পাছত আমি কিমান উপার্জন কৰিম সেয়া বিবেচনা কৰিব লাগিব। এই বিবেছনাত বিভিন্ন কমিটি (বিশেষজ্ঞ কমিটি, অধ্যয়ন ব'র্ড, ব্যৱস্থাপনা ব'র্ড, শৈক্ষিক পৰিষদ)ৰ বৈঠকবোৰত কিমান খৰছ পৰিব, পাঠ্যবিষয়ৰ পাঠবোৰ লিখোতাসকলক দিক্‌বিন্যাস প্ৰদানকাৰী অনুষ্ঠানবোৰত কিমান খৰছ পৰিব, লেখক আৰু সম্পাদক (পাঠ, ভাষা, আৰ্হি আদি পৰীক্ষা কৰোঁতাসকল)ক দিবলগীয়া অবৈতনিক পাৰিশ্ৰমিক, কাগজ আৰু ছপা কার্ডৰ নামত হোৱা ব্যয়, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সামগ্ৰী, সমর্থন সেৱা আদিৰ অধ্যয়ন সামৰি লোৱা হয়। এই ব্যয়ভিত্তিক দিশবোৰে অন্য পাঠ্যসূচীৰ তুলনাত মূল্যায়নৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা পাঠ্যসূচীখনৰ ব্যয়প্ৰভাৰী দিশটোৰ পূৰ্বানুমানত সহায় কৰে। এনে ধৰণৰ মূল্যায়ন এটা শিক্ষাব্যৱস্থাৰ পৰিকল্পনা তথা সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে অতি উপযোগী কার্য।

৬.৬.২ নির্দেশনামূলক সামগ্ৰীৰ মূল্যায়ন

নির্দেশনামূলক সামগ্ৰীক তলত উল্লেখ কৰা স্তৰ দুটাৰ সহায়ত মূল্যায়ন কৰা হয় ঃ

ক) শিক্ষা প্ৰণালীমূলক স্তৰ (Didactic Stage) ঃ স্ব-অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰৰ উপযুক্ততা, পাঠ্যসূচীৰ জটিলতাৰ স্তৰ, পাঠবোৰৰ স্পষ্টতা আৰু দুর্বোধ্যতা, ৰেখা-চিত্ৰ আদিৰে কৰা উপস্থাপন, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি আদি।

(খ) বৈজ্ঞানিক স্তৰ (Scientific Stage) ঃ বিভিন্ন বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ সমতাপূর্ণ তথা যুক্তিসংগত উপস্থাপন, লক্ষ্য শিক্ষার্থীগোটৰ সামর্থ অনুসৰি শিকন পদ্ধতি প্ৰয়োগ, শিক্ষণ সামগ্ৰীবোৰৰ শেহতীয়াকৰণ প্ৰক্ৰিয়া, প্ৰাসংগিক গৱেষণামূলক অধ্যয়ন সংহতকৰণ, গ্ৰন্থপঞ্জীৰ উল্লেখ ইত্যাদি।

সর্বাধিক সুফলদায়ক মূল্যায়নৰ বাবে সামগ্ৰীবোৰ দুয়োটা স্তৰতে চালি-জাৰি চোৱাটো প্ৰয়োজনীয়।

নির্দেশনামূলক সামগ্ৰীবোৰ মূল্যায়ন কৰাৰ পন্থা তিনিটা—

- প্ৰাৰম্ভিক পৰীক্ষামূলক মূল্যায়ন (Piloting)
- বিশেষ মূল্যায়ন (Special Evaluation)
- নিয়মীয়া মূল্যায়ন (Routine Evaluation)
- *প্ৰাৰম্ভিক পৰীক্ষামূলক মূল্যায়ন ঃ* এই পন্থা অনুসৰি কোনো পাঠ্যসূচী অধ্যয়নৰ বাবে নামভর্তি কৰা সর্ব প্ৰথম দলটোৰ শিক্ষার্থীসকলক পৰীক্ষামূলকভাৱে অধ্যয়ন সামগ্ৰী দিয়া হয়। ইয়াৰ ফলত সেই পাঠ্যসূচীৰ দোষ-ত্ৰুটিবোৰ ধৰা

পৰে আৰু সেইমতে পাঠ্যসূচী সংশোধন কৰা হয়। সাধাৰণতে শিক্ষানুষ্ঠানৰ ব্যৱস্থাপনা বিভাগে ব্যয়ৰ দিশটো বিবেচনা নকৰাকৈ এই পন্থাটো প্ৰয়োগ কৰে। শৈক্ষিক ন্যায়নিষ্ঠতাৰ দিশেৰে এই পন্থাটো প্ৰয়োগ কৰাৰ পৰামৰ্শ দিয়া নহয়। কাৰ, এই পন্থাটোৱে সৰ্বপ্ৰথম শিক্ষাৰ্থী দলটোক গিনীপিগৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। এই পন্থাটোৰ আন কেইটামান দুৰ্বলতাও আছে, যেনে— প্ৰথমবাৰ প্ৰচলন কৰি উঠিয়েই অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰ তৎক্ষণিকভাৱে পুনৰীক্ষণ কৰা হয়। ই বিতৰণ আৰু অন্য সমৰ্থন সেৱাবোৰৰ বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলায়। ইয়াৰ উপৰি পাঠ্যবিষয়ৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰোঁতে হোৱা ব্যয় তথা পাঠ্যবিষয় প্ৰযোজনাৰ দিশ দুটাকো এই পন্থাই বিৰূপভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে।

- *বিশেষ মূল্যায়ন ঃ* কিছুমান বিশেষ পৰিস্থিতিত এনে মূল্যায়ন কৰা হয়। যদি শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰদৰ্শন অগতানুগতিক আৰু আচৰিত ধৰণৰ হয়, যদি পাঠ্যসূচীত সন্নিৱিষ্ট সামগ্ৰীবোৰৰ প্ৰতি শিক্ষাৰ্থী/শৈক্ষিক পৰামৰ্শদাতা/বিদ্বৎ সমাজে বিৰূপ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰে নাইবা যদি কোনো বাহ্যিক পুঁজিদাতা অভিকৰণে মূল্যায়ন চলোৱাৰ কথা কয় তেন্তে এনেধৰণে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়। এনে মূল্যায়নৰ আঁৰত একোটা নিৰ্বাচনাত্মক প্ৰকৃতিৰ বিশেষ উদ্দেশ্য থাকে।
- *নিয়মীয়া মূল্যায়ন ঃ* শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ ব্যৱস্থাপনা বিভাগৰ এটা লাগতিয়াল অংশ হ'ল পাঠ্যসূচীৰ নিয়মীয়া মূল্যায়ন। এই পন্থা অনুসৰি শিক্ষানুষ্ঠান আৰু শিক্ষকবৃন্দই শিক্ষাৰ্থী আৰু পঠন সামগ্ৰীবোৰৰ সৈতে নিয়মীয়া সম্পৰ্ক বৰ্তাই ৰাখে। ইয়াৰ ফলত শিক্ষানুষ্ঠান, পাঠ্যবিষয়ৰ লেখক/সম্পাদক, শৈক্ষিক পৰামৰ্শদাতা ইত্যাদিসকলে শিক্ষাৰ্থীৰ নিয়মীয়া আৰু অবিৰত মতামত লাভ কৰে। পঠন সামগ্ৰীবোৰৰ মান বৰ্তাই ৰাখিবলৈ কেতিয়াবা সমলৰ অপব্যৱহাৰ নকৰাকৈ শিক্ষাৰ্থীসকলক পৰিপূৰক অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰ যোগান ধৰা হয়। নিয়মীয়া মূল্যায়ন পন্থাৰে নিৰ্দেশনামূলক সামগ্ৰী, প্ৰদত্ত কাৰ্য আৰু শিক্ষাসত্ৰ/শিক্ষাবৰ্ষ সমাপ্তিত পতা পৰীক্ষাবোৰৰ প্ৰশ্নকাকতৰো মূল্যায়ন কৰা হয়।

ওপৰত মূল্যায়নৰ তিনিটা পন্থা আলোচনা কৰা হ'ল। কিন্তু বাস্তিৰিকতে নিৰ্দেশনামূলক সামগ্ৰীৰ মূল্যায়ন কৰাৰ বাবে কোনো এটা পন্থাই এককভাৱে ভাৰসাযোগ্য তথা বৈধ তথ্য যোগান ধৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে মূল্যায়নৰ বাবে এটা সংযুক্ত/সৰ্বাত্মক/সংহত পন্থা গ্ৰহণ কৰাটো শ্ৰেয়। মূল্যায়নকাৰী দলক পৰিস্থিতি, প্ৰতিবন্ধক আৰু পটভূমি আদিৰ দৰে কাৰকে প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে।

অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰ শ্ৰেণীবিভাজনৰ পাচত কৰা মূল্যায়ন

দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰৰ বিভিন্ন শিতানত ভগোৱা হয়। যেনে— ছপা সামগ্ৰী, বৈদ্যুতিক সামগ্ৰী আৰু টেলিভিছন ভিত্তিক সামগ্ৰী। তলত প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰ অধীনত সামগ্ৰীবোৰৰ মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াকেইটা চমুকৈ আলোচনা

কৰা হ'ল।

- *ছপা সামগ্ৰী ঃ* দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ব্যৱহৃত সবাতোকৈ জনপ্ৰিয় প্ৰযুক্তিটো হ'ল ছপাশাল। কাৰণ, এই প্ৰযুক্তিটো কমখৰছী। দূৰৱৰ্ত্তীণিবটীয়া আৰু দুৰ্গম এলেকাৰ শিক্ষাৰ্থীক সামৰি অধিকাংশ শিক্ষাৰ্থীকে ছপা পঠন সামগ্ৰী যোগান ধৰিব পাৰি। ছপা সামগ্ৰীৰ প্ৰধান উপাদানবোৰ হ'ল লিখিত পাঠ, ৰেখাচিত্ৰ আৰু অন্য চিত্ৰ তথা মনোবৈজ্ঞানিক সমল ইত্যাদি। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰি থকাসকলৰ বাবে ছপা অধ্যয়ন সামগ্ৰী উপস্থাপনৰ সবাতোকৈ উপযুক্ত উপায়টো বিচাৰি উলিয়াবলৈ বহুতো গৱেষণাভিত্তিক অধ্যয়ন চলোৱা হৈছে। শৈক্ষিক তত্ত্ববিদ, অনুশীলনকাৰী, মনোবৈজ্ঞানিক, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাদান কৰোঁতা, দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষাৰ্থী আৰু অন্য ব্যৱহাৰকাৰীৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা মতামতৰ আধাৰত এনে পঠন সামগ্ৰীবোৰ নাবালক শিক্ষাদান নীতি (pedagogical) আৰু প্ৰাপ্তবয়স্ক শিক্ষাদান নীতি (andragogical)ৰ দিশেৰে ফলপ্ৰসূ কৰি তোলা হয়। ষ্টেকহোল্ডাৰৰ পৰা মতামত নাইবা ডেটা সংগ্ৰহৰ দুটামান জনপ্ৰিয় আহিলা হ'ল প্ৰশ্নাৱলী প্ৰদান, মনোভাৱ জোখা, ক্ৰম জোখা, পৰীক্ষণ তালিকা প্ৰদান কৰা, সাক্ষাৎকাৰসূচী প্ৰস্তুত কৰা, পৰীক্ষা পতা ইত্যাদি। ছপা পঠন সামগ্ৰীবোৰ মূল্যায়ন কৰাৰো বিভিন্ন আৰ্হি আছে।
- *বৈদ্যুতিক সামগ্ৰী ঃ* অনাতাঁৰ সম্প্ৰচাৰ, শ্ৰব্য টেপ, কম্পিউটাৰ ভিত্তিক পঠন সামগ্ৰী (e-contents) আদি হ'ল বৈদ্যুতিক সামগ্ৰীৰ কেইটামান উদাহৰণ। দক্ষতা আৰু/অথবা মনোভাৱৰ ওপৰত আধাৰিত কিছুমান নিৰ্দেশনামূলক শৈক্ষিক উদ্দেশ্য কেৱল ছপা সামগ্ৰীয়ে পূৰণ কৰিব নোৱাৰে। ভাষা শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত, বিশেষকৈ ধ্বনিতত্ত্ব শিক্ষণৰ সময়ত ছপা সামগ্ৰীৰ উপৰি কিছুমান শ্ৰব্য পাঠৰো প্ৰয়োজন হয়। শ্ৰব্য টেপবোৰ মূল্যায়ন কৰাৰ সময়ত মনত ৰাখিবলগীয়া কথাবোৰ হ'ল—
  - সৰলতা ঃ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ সহজ; টেপবোৰ চলাব, স্থবিৰ কৰিব, এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে বন্ধ কৰিব আৰু পুনৰ চলাবলৈ সহজ।
  - নমনীয়তা ঃ অন্য মাধ্যমৰ সৈতে সংযোজন ঘটাব পাৰি নাইবা পৰিপূৰক সামগ্ৰীৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।
  - ব্যৱহাৰকাৰী অনুকূল ঃ শিক্ষাৰ্থীয়ে প্ৰয়োজন অনুসৰি এনে সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে; এনে সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰিবলৈও সহজ।
  - শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীৰ সম্পৰ্কক মানৱীয় ৰূপ দিয়ে ঃ শ্ৰব্য টেপবোৰে শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত মানৱীয় সম্পৰ্ক স্থাপনত সহায় কৰা উচিত। এই টেপবোৰৰ জৰিয়তে শিক্ষকে শিক্ষাৰ্থীক উপযুক্ত দিক্‌নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰা উচিত।

- শ্রব্য টেপবোৰে কণ্ঠস্বৰৰ উঠা-নমা, স্বৰ স্তৰৰ তাৰতম্য আদিৰ দৰে বিষয়বোৰ বোধগম্য হোৱাত সহায় কৰি শিক্ষার্থীৰ শ্রৱণ ইন্দ্রিয়লৈ উদ্দীপনা অনা আৰু শিক্ষার্থীক শিকাৰ প্রতি উদ্বুদ্ধ কৰি তোলা উচিত।
- শ্রব্য টেপৰ সময় নিচেই কম নাইবা অতি দীঘলীয়া হ'ব নালাগে। লক্ষ্য শিক্ষার্থীৰ শিকন সামর্থৰ অনুকূলে টেপৰ সময় নির্ধাৰণ কৰা উচিত।

➢ *টেলিভিছন ভিত্তিক সামগ্রী ঃ* দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ব্যৱহৃত টেলিভিছন ভিত্তিক সামগ্রী কেইপদমানৰ উদাহৰণ হ'ল— টেলি সম্প্রচাৰ, কেৱল্ সেৱাৰে আগবঢ়োৱা অনুষ্ঠান, কৃত্রিম উপগ্রহৰ সহায়ত প্রচাৰিত অনুষ্ঠান, ভিডিঅ' টেপ, ভিডিঅ' ডিস্ক ইত্যাদি। টেলি সম্প্রচাৰ কৰা অনুষ্ঠানৰ জৰিয়তে বিপুল সংখ্যক শিক্ষার্থীৰ কাষ চাপিব পাৰি। ভিডিঅ' টেপ, কৃত্রিম উপগ্রহ, মাইক্র'ৱেভ, ডিজিটেল আৰু কেবল্ প্রযুক্তিৰে আগবঢ়োৱা শিক্ষণে প্রযুক্তি ব্যৱহাৰত বিশেষ ব্যুৎপত্তিৰ অধিকাৰী শিক্ষার্থী গোট এটাক সহায় কৰে। ই দ্বিমুখী আন্তঃক্রিয়াশীল শিকন সম্ভৱ কৰি তোলে। টেলিভিছন ভিত্তিক সামগ্রীবোৰ মূল্যায়ন কৰাৰ সময়ত বিবেচনা কৰা দিশবোৰ হ'ল—

- সামগ্রী বিতৰণ ব্যৱস্থা
- শ্রাব্য আৰু দৃশ্যমান উপাদানৰ গুণমান
- এনে সামগ্রী কার্যৰূপায়িত কৰাৰ ফলপ্রসূতা
- সুলভতা আৰু ব্যৱহাৰকাৰী অনুকূল বৈশিষ্ট্য
- নির্ভুলতা, তথ্য পঞ্জীয়ন আৰু বিষয়বস্তুৰ গভীৰতা
- ভাৰসাযোগ্যতা আৰু বৈধতা
- পঠন সামগ্রীৰ আয়ুস

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ শৈক্ষিক কার্যসূচীৰ প্রাৰম্ভিক পৰীক্ষণ পন্থাৰ দুটা দুর্বলতা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন ৭ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰক কোন তিনিটা ভাগত ভগোৱা হয়?

.....

.....

৬.৬.৩ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলবোৰৰ মূল্যায়ন

শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল (Learner Support Service/LSS)বোৰে শিক্ষার্থীক শৈক্ষিক সমর্থন আগবঢ়োৱাত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। দ্বিমুখী সংযোগ সম্ভৱ কৰি তোলাৰ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল হ'ল এক প্রয়োজনীয় আহিলা। ই দূৰৱৰ্ত্তী আৰু মুক্ত শিকন ব্যৱস্থাৰ এক অপৰিহার্য উপ-ব্যৱস্থা। LSS বোৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীক নির্দেশনামূলক উদ্দেশ্যবোৰত উপনীত হ'ব পৰাকৈ এক উষ্ম আৰু সহায় সমর্থনপূর্ণ পৰিৱেশ গঢ়ি দিয়া। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগ্রহণ কৰি থকাসকলক শিক্ষা আগবঢ়োৱাৰ পৰিকল্পনা, আৰ্হি, পৰিকল্পনাৰ বিকাশ আৰু সমর্থন সেৱা আটাইবোৰৰে কার্যৰূপায়ণৰ সৈতে সম্পর্ক আছে। এই কথাবোৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ অন্য বহু দিশৰ ওপৰত যথেষ্ট নির্ভৰশীল। এনে দিশ দুটামান হ'ল— শিক্ষাভৱন, পুথিভঁৰাল, কম্পিউটাৰ সুবিধা আৰু গৱেষণাগাৰৰ দৰে উপযুক্ত তথা পর্যাপ্ত ভৌতিক সা-সুবিধা; উপযুক্ত অর্হতাসম্পন্ন শিক্ষক, প্রশাসনীয় বিষয়া আৰু সমর্থক কর্মচাৰীৰ দৰে পর্যাপ্ত মানৱ সম্পদ; শিক্ষানুষ্ঠান এটাই আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক কার্যসূচী, নামভর্তিৰ ধাৰা আৰু শিক্ষানুষ্ঠানৰ বাজেটত পুঁজি আৱণ্টনৰ পদ্ধতি ইত্যাদি। শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ মূল্যায়নে শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজন পূৰণত সহায় কৰে।

সাধাৰণতে শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমল মূল্যায়নৰ সময়ত তলৰ প্রশ্নবোৰৰ উত্তৰ উলিওৱাৰ প্রয়াস কৰা হয়—

- এই সেৱাবোৰে শিক্ষার্থীৰ মনৰ খুদুৱনিবোৰ তাৎক্ষণিক, পর্যাপ্ত আৰু ফলপ্রসূভাৱে আঁতৰ কৰিব পাৰিবনে?
- এই সেৱাবোৰে কোনো পাঠ্যবিষয়ৰ আৰম্ভণি, চলি থকা আৰু সামৰণি পৰাৰ পৰৱর্তী সময় এই তিনিওটা স্তৰতে শিক্ষার্থীক দিক্‌নির্দেশনা দিব পাৰিবনে তথা এনে দিক্‌নির্দেশনা পর্যাপ্ত আৰু ফলপ্রসূ হ'বনে?
- চলাব খোজা/চলাই থকা কার্যসূচী এখনে পর্যাপ্ত সংখ্যক আৰু ফলপ্রসূ শৈক্ষিক পৰামর্শদান সত্রৰ আয়োজন কৰিব পাৰিবনে?
- শিক্ষার্থীয়ে শিক্ষকৰ মতামতসহ নিজ নিজ প্রদত্ত কর্মৰ ফলাফল লাভ কৰেনে?
- শিক্ষানুষ্ঠানৰ ৱেবচাইটত চলাব খোজা/চলাই থকা কার্যসূচীৰ প্রয়োজনীয় তথ্য যোগ কৰা হৈছেনে?
- সমর্থন সেৱাৰ সৈতে জড়িত কর্মচাৰীসকল নিজ কর্তব্যৰ প্রতি নিষ্ঠাৱান নে?
- সমর্থন সেৱাবোৰৰ সুবিধা সহজে গ্রহণ কৰিব পৰাবিধৰনে?
- শিক্ষার্থীয়ে সমর্থন সেৱাবোৰক কিমান মূল্য/গুৰুত্ব দিয়ে?
- সমর্থন সেৱাবোৰে শিক্ষার্থীক পৰীক্ষাত ভাল নম্বৰ লাভ কৰাত সহায় কৰেনে?

- সমর্থন সেৱাবোৰ পঢ় আধৰুৱা কৰা শিক্ষার্থীৰ হাৰ কম কৰিবলৈ সমর্থনে?

ওপৰৰ প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰে শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱাবোৰ মূল্যায়নৰ সময়ত গুৰুত্বপূর্ণ দিশ কিছুমান জনাত সহায় কৰে। এনে মূল্যায়নবোৰ সমর্থন সেৱাবোৰৰ গুণমান উন্নত কৰিবলৈকে চলোৱা হয়। মূল্যায়ন ফলাফলৰ আধাৰত ব্যৱস্থাপনা বিভাগ আৰু শৈক্ষিক বিভাগে সেৱাবোৰৰ সম্প্রসাৰণ নাইবা সংকোচন বিষয়ক গুৰুত্বপূর্ণ সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰে। শিক্ষার্থী সমর্থন সেৱা মূল্যায়নৰ সময়ত তলৰ বিষয়বোৰ মূল্যায়নৰ বাবে লোৱা হয়—

- শিক্ষাদান কৰোঁতা
- মুখামুখি শৈক্ষিক সত্র, পৰামর্শদান সত্র
- অবিৰত মূল্যাংকন
- সমর্থন সেৱাসমূহৰ সাধাৰণ মূল্যায়ন

তলত বিষয়কেইটা বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল—

- *শিক্ষাদান কৰোঁতা/শিক্ষকৰ মূল্যায়ন ঃ* এনে মূল্যায়নৰ সময়ত চিঠি, ই-মেইল, ফোনকল, এচ.এম.এচ., হোৱাটচ্এপ নাইবা মুখামুখি অৱস্থাৰ দৰে বিভিন্ন সংযোগ মাধ্যমৰ জৰিয়তে শিক্ষক তথা শিক্ষার্থীৰ মাজত স্থাপন হোৱা সংযোগ/আন্তঃক্রিয়াৰ প্রকৃতি বিচাৰ কৰি চোৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি উদত্ত কার্য সন্দর্ভত শিক্ষকে কৰা মন্তব্যৰ গুণমান, এনে মন্তব্যৰ ভাৰসাযোগ্যতা, বৈধতা তথা বস্তুনিষ্ঠতা হ'ল মূল্যায়নকালত বিচাৰৰ বাবে গ্রহণ কৰা আন দুটা গুৰুত্বপূর্ণ কথা।
- *মুখ্যমুখি শৈক্ষিক সত্র/পৰামর্শদান সত্রবোৰৰ মূল্যায়ন ঃ* কোনো পাঠ্যবিষয় বাচনি কৰাৰ সময়ত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ শিক্ষার্থীসকলক সঘন পৰামর্শ তথা সমর্থনৰ প্রয়োজন হয়। শিক্ষার্থীয়ে অধ্যয়ন কাল মিলোৱা আৰু অধ্যয়নৰ সময়ত মনত উদয় হোৱা বিভিন্ন খোকোজা নাই কিয়া কৰাত শিক্ষক/পৰামর্শদাতাৰ সহায় বিচাৰিব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি তেওঁলোকে এটা নির্দিষ্ট পাঠ্যক্রম শেষ কৰাৰ পাছত কি কৰিব সেই বিষয়টো দিক্নির্দেশনা বিচাৰে। এনে মূল্যায়নৰ দ্বাৰা শৈক্ষিক পৰামর্শদাতাৰ নিয়মানুবর্তিতা, নিষ্ঠা, শিক্ষার্থীৰ সৈতে বর্তাই ৰখা সম্বন্ধ, শিক্ষার্থীক উদ্বুদ্ধ কৰিব পৰা গুণ আৰু শিক্ষার্থীৰ সন্তুষ্টি বিচাৰ কৰি চোৱা হয়।
- *অবিৰত মূল্যায়ন ঃ* এনে মূল্যাংকনত প্রদত্ত কার্য সন্দর্ভত আগবঢ়োৱা মন্তব্যবোৰৰ ভাৰসাযোগ্যতা, বৈধতা আৰু বস্তুনিষ্ঠতাৰ বিচাৰক সামৰি লোৱা হয়। ইয়াত প্রদত্ত কার্যৰূপে আগবঢ়োৱা প্রশ্নবোৰ সজোৱাৰ প্রক্রিয়া, প্রদত্ত কার্য সন্দর্ভত কৰা মূল্যায়ন, প্রদত্ত কার্যত লিখা বিশেষ মন্তব্য, শুধৰণি, সামগ্রিক মন্তব্য আৰু প্রদান কৰা চূড়ান্ত গ্রেডৰ মূল্যায়ন সন্নিৱিষ্ট থাকে। প্রদত্ত কার্যৰূপে আগবঢ়োৱা

প্ৰশ্ন আৰু বাৰ্ষিক পৰীক্ষাৰ বাবে ধাৰ্য কৰা প্ৰশ্ন সমষ্টিৰ মাজৰ সহঃসম্পৰ্ক বিচাৰ কৰি চোৱাটোও এই মূল্যায়নৰ অংশ।

- *সমৰ্থন সেৱাসমূহৰ সাধাৰণ মূল্যায়ন ঃ* বিভিন্ন অধ্যয়ন কেন্দ্ৰই আগবঢ়োৱা একেটা শৈক্ষিক কাৰ্যসূচীৰ গুণমান, শিক্ষাৰ্থীয়ে লাভ কৰি থকা সমৰ্থন সেৱাৰ সংখ্যা আদি এই মূল্যায়নত বিচাৰ কৰি চোৱা হয়। এনে মূল্যায়নে শৈক্ষিক পৰামৰ্শদাতা নিয়োগ, প্ৰয়োজনীয় আন্তঃগাঁথনিৰ সৃষ্টি আৰু থলুৱা তথা সমাজ ভৌগোলিক প্ৰতিবন্ধক আঁতৰোৱাৰ বাবে সমৰ্থন সেৱাবোৰ পুনৰ সজ্জিতকৰণত সহায় কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৮ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ভিতৰত শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমলে কেনে উদ্দেশ্য সাধন কৰে? (৩০টা শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৯ ঃ শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ মূল্যায়ন কৰাটো কিয় প্ৰয়োজনীয়? অতি কমেও তিনিটা কাৰণ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৬.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰা হ'ল। এই আলোচনাত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ উপৰি পৰীক্ষা, জোখ-মাখ, মূল্যাংকন তথা মূল্যায়নৰ মাজৰ প্ৰভেদ আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন দিশ সামৰি লোৱা হৈছে।
- নিৰ্দিষ্ট পাঠবোৰৰ সূচী নাইবা সামগ্ৰিক পাঠ্যসূচী এখনৰ কিছুমান বিশেষ দিশ সম্পৰ্কে প্ৰয়োজনীয় সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাৱধানতাৰে তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোকে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন বোলে।
- পৰীক্ষা, জোখ-মাখ, মূল্যাংকন আৰু মূল্যায়ন সদৃশ অভিধা যদিও ইয়াৰ অৰ্থ বেলেগ বেলেগ। মূল্যায়ন হ'ল এই আটাইবোৰ অভিধাৰ ভিতৰত সবাতোকৈ ব্যাপক অৰ্থ বুজোৱা অভিধা। মূল্যায়নত পৰীক্ষা, জোখ-মাখ আৰু মূল্যাংকন এই তিনিওটা দিশ

সন্নিৱিষ্ট থাকে।

- শিক্ষানুষ্ঠানভেদে পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা ভিন ভিন। পৰম্পৰাগত মুখামুখি শিক্ষা ব্যৱস্থা আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। কিন্তু সকলো ধৰণৰ শিক্ষানুষ্ঠানে পাঠ্যসূচী এখনৰ দ্বাৰা ঘোষিত লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্যবোৰ পূৰণ কৰিব পৰা গৈছেনে নাই সেয়া বিচাৰ কৰি চোৱাটো বাধ্যতামূলক।
- পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ দিশ তিনিটা হ'ল—
  - ➢ পাঠ্যসূচী এখনৰ পৰিকল্পনাৰ মূল্যায়ন
  - ➢ নির্দেশনামূলক সামগ্ৰীৰ মূল্যায়ন
  - ➢ শিক্ষাৰ্থীৰ সহায়কাৰী সমলৰ মূল্যায়ন
- পাঠ্যসূচী হ'ল শিক্ষক আৰু শিক্ষানুষ্ঠান এটাই শিক্ষাৰ্থীক দিয়া অভিজ্ঞতাবোৰৰ সৰ্বমুঠ সমষ্টি। ইতিপূৰ্বে বিকশাই তোলা পাঠ্যসূচী এখনৰ পুনৰীক্ষণ কৰা প্ৰক্ৰিয়া অথবা কাৰ্যটোৱেই হ'ল মূল্যায়ন। মূল্যায়নে ব্যৱস্থাপনা বিভাগ/শৈক্ষিক বিভাগক পাঠ্যসূচী শুধৰোৱাৰ সুযোগ দিয়ে। পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। এটি শিশুৰ সৰ্বাত্মক বিভাগ, এটা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ উপযুক্ত অগ্ৰগতি, এখন সমাজৰ উন্নতি আৰু এটা জাতিৰ শ্ৰীবৃদ্ধিৰ বাবে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন এক বাধ্যতামূলক কার্য।

৬.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Koul, B.N. (1991). Evaluation at Indira Gandhi National Open University, New Delhi, India. In Redolf, S. (Ed). *Evaluation Concepts and Practices in Selected Distance Education Institutions*. Hagen: ZIFF.

২) Satyanarayana, R. et. al. (Eds.). (2013). Curriculum Evaluation. *In Curriculum Development for Distance Education*, SLM of MADE programme of IGNOU.

৩) Chaudhary, S. V. S. & Dey, N. (2013). Assessment in Open and Distance Learning System (ODL): A Challenge. *Open Praxis*. Vol. 5, Issue 3, July–September 2013, pp. 207–216.

৬.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সঁচা (খ) মিছা

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ অর্থ হ'ল মাত্র এজন/এজনী শিক্ষার্থীৰ সামগ্রিক পাৰদর্শিতাৰ আধাৰত তেওঁক নম্বৰ নাইবা গ্রেড দিয়া কার্য। আনহাতে, পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ বহল অর্থ হ'ল শিক্ষা উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ লক্ষ্যেৰে শিক্ষার্থীৰ আচৰণলৈ অহা পৰিবর্তন অথবা আচৰণৰ শুধৰণিৰ মূল্যায়ন।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো এটা বিশেষ গোটৰ পৰা জ্ঞান/দক্ষতা/মনোভাৱ/কিহবাৰ ওপৰত থকা বিশ্বাস আদিৰ বিষয়ে পৰিমাণগত ডেটা সংগ্রহৰ এটা আহিলা/সঁজুলি/উপায় হ'ল পৰীক্ষা। আনহাতে, জোখ-মাখ মানে হ'ল কিবা জোখা কার্য। ডেটাত সাংখ্যিক সূচাংক (numerical index) যোগ কৰা কার্যই হ'ল জোখ-মাখ। সহজ অর্থত জোখ-মাখ মানে হ'ল এজন/এজনী শিক্ষার্থীয়ে কিমান শিকিলে তাৰ পৰিমাণগত ডেটা বাহিৰ কৰাৰ এটা প্রক্রিয়া।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান/দক্ষতা/মনোভাৱ/বিশ্বাস আদি পৰীক্ষাৰ সহায়ত খতিয়ানভুক্ত কৰাৰ প্রক্রিয়াটো হ'ল মূল্যাংকন। মূল্যাংকনৰ লক্ষ্য কেৱল বিচাৰ কৰা নহয়, ইয়াৰ লক্ষ্য হ'ল শিক্ষার্থীক উন্নত কৰা। মূল্যায়ন হ'ল এক বহল আৰু সর্বাত্মক অভিধা। অর্থাৎ, মূল্যায়নে পৰীক্ষা, জোখ-মাখ তথা মূল্যাংকন— এই তিনিওটা অভিধাকে সামৰি লয়। মূল্যাংকনৰ প্রকৃতি হ'ল ৰোগ নির্ণয়াত্মক। ই শিক্ষার্থী এজন/এজনীয়ে কোনবোৰ ক্ষেত্রত উন্নতি কৰিব লাগিব সেয়া চিনাক্ত কৰে আৰু ভৱিষ্যৎ পাৰদর্শিতা উন্নত কৰাৰ পথ দেখুৱাই দিয়ে। আনহাতে মূল্যায়ন হ'ল বিচাৰাত্মক। ই শিক্ষার্থীৰ পাৰদর্শিতাৰ আধাৰত এটা সামগ্রিক গ্রেড (নির্ণায়ক স্তৰ) প্রদান কৰে। ই পূর্বনির্ধাৰিত শৈক্ষিক মান অনুসৰি শিক্ষার্থীয়ে অগ্রগতি দেখুৱাব পাৰিছেনে নাই সেয়া প্রমাণ কৰি চায়। মূল্যাংকনৰ লক্ষ্য বিকাশশীল বা গঠনশীল, কাৰণ ই গুণমান উন্নত কৰাৰ প্রয়াস কৰে। মূল্যায়ন হ'ল গুণমানৰ বিচাৰ। সেয়েহে ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল সংক্ষেপী (summative)।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ তিনিটা প্রয়োজনীয় দিশ হ'ল -

- কোনো এখন পাঠ্যসূচীৰ সামগ্রিক লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যসমূহ পূৰণ হৈছেনে নাই সেয়া বিচাৰ কৰি চোৱাৰ বাবে পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।
- পাঠ্যবিষয়বোৰৰ বিপৰীতে আগবঢ়োৱা পঠন সামগ্রীবোৰৰ ফলপ্রসূতা বিচাৰ কৰি চাবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।

- পাঠ্যসূচী এখনত অন্তর্ভুক্ত বিষয়/পাঠ, শিক্ষানুষ্ঠান এখনৰ কর্মচাৰীৰ সংখ্যা, মাচুলৰ দৰে বিত্ত বিষয়ক বিভিন্ন দিশ, প্রয়োজন হোৱা অধ্যয়ন কাল, নামভর্তি কৰা শিক্ষার্থীৰ সংখ্যা, পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে পৰিচালিত শৈক্ষিক কার্যসূচীবোৰৰ বিষয়সূচী আৰু সদস্য সংখ্যা, শিক্ষার্থীৰ অধ্যয়ন সময়সীমা, ব্যৱস্থাটোত প্রয়োগ কৰা বিভিন্ন ধৰণৰ মাল্টি-মিডিয়াৰ তথ্য বাহিৰ কৰিবলৈ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰা হয়।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) পাঠ্যসূচীখন অধ্যয়ন কৰা সর্বপ্রথম দলটোৰ শিক্ষার্থীসকলক গিনীপিগৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে। এয়া শৈক্ষিক ন্যায়নিষ্ঠতাৰ পৰিপন্থী।

(খ) প্রথমবাৰ প্রচলন কৰি উঠিয়েই অধ্যয়ন সামগ্রীবোৰ তাৎক্ষণিকভাৱে পুনৰীক্ষণ কৰা হয়। ই বিতৰণ আৰু অন্য সমর্থন সেৱাবোৰত বিৰূপ প্রভাৱ পেলায়।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছপা সামগ্রী, বৈদ্যুতিক সামগ্রী, টেলিভিছ্ন ভিত্তিক সামগ্রী।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰী সমলবোৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিক্ষার্থীক নির্দেশনামূলক উদ্দেশ্যবোৰত উপনীত হ'ব পৰাকৈ এক উষ্ম আৰু সহায়-সমর্থনপূর্ণ পৰিৱেশ গঢ়ি দিয়া। এই সেৱাবোৰ হ'ল শিক্ষার্থী আৰু শিক্ষক/শিক্ষানুষ্ঠানৰ মাজত দ্বিমুখী সংযোগ সম্ভৱ কৰি তোলা একোটা মাধ্যম।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিক্ষার্থীৰ সহায়কাৰীসমলবোৰৰ মূল্যায়ন কৰাটো প্রয়োজনীয় কাৰণ—

(ক) তেতিয়াহে এই সেৱাবোৰে শিক্ষার্থীৰ মনৰ খুদুৱনিবোৰ তাৎক্ষণিক, পর্যাপ্ত আৰু ফলপ্রসূভাৱে আঁতৰ কৰিব পাৰিবনে নাই সেয়া স্পষ্টকৈ গম পোৱা যাব।

(খ) তেতিয়াহে এই সেৱাবোৰে শৈক্ষিক লেনদেন সম্পন্ন কৰিব পাৰিছেনে নাই সেয়া বিচাৰ কৰি চাব পৰা যাব।

(গ) তেতিয়াহে এই সেৱাবোৰক শিক্ষার্থীৰ প্রয়োজন পূৰণত সহায়ক হ'ব পৰাকৈ প্রস্তুত কৰি তুলিব পৰা যাব।

৬.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) চুটি প্রশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ আপোনাৰ নিজৰ ভাষাত পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্রশ্ন ২ ঃ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সংকীর্ণ আৰু বহল অর্থৰ মাজৰ প্রভেদ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ পৰীক্ষা, জোখ-মাখ, মূল্যাংকন আৰু মূল্যায়নৰ সংজ্ঞা দিয়ক। অভিধাবোৰৰ মাজত থকা প্রভেদবোৰ বর্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ পাঠ্যসূচী মূল্যায়ন কৰাটো কিয় প্ৰয়োজনীয় ? আপোনাৰ উত্তৰৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শাওক।

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পাঠ্যসূচী মূল্যায়নৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন দিশ বহলাই ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ নিৰ্দেশনামূলক সামগ্ৰী মূল্যায়নৰ পন্থাবোৰ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত ব্যৱহৃত অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰ কেনেধৰণৰ ? আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৭ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্রম

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ জৰিয়তে সামূহিক উন্নয়ন

৭.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্রম

৭.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে আগবঢ়োৱা সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্রমবোৰৰ সমস্যা তথা প্রত্যাহ্বান

৭.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.৭ অধিক জানিবলৈ

৭.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৭.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- সামূহিক উন্নয়নৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক উন্নয়নত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- সামূহিক উন্নয়নৰ বাবে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে আগবঢ়াব পৰা পাঠ্যক্রমবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে আগবঢ়োৱা সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্রমবোৰৰ সমস্যা তথা প্রত্যাহ্বানবোৰ বর্ণনা কৰিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

এটা সমূহ (community) অথবা সম্প্রদায় অথবা এখন সমাজ হ'ল এনে এক স্থান (place) নাইবা গোট (unit) য'ত মানৱ সমষ্টি এটা একেলগে বাস কৰে অথবা মানৱ সমষ্টিটোৱে স্বীকৃত বিধি-বিধান, প্রমূল্য, মনোভাৱ, ধর্ম, পৰিচয় আদিৰে সৈতে কিছুমান একৰূপী বৈশিষ্ট্য প্রকাশ কৰে। কোনো এক নির্দিষ্ট ভৌগোলিক অঞ্চলত বসবাস কৰা জনসমষ্টি এটাই জীৱনৰ কিছুমান উমৈহতীয়া নীতি অনুসৰণ কৰি একো একোটা সম্প্রদায় (সমূহ) গঠন কৰে। উমৈহতীয়া স্থানৰ বাসিন্দা নাইবা গোটৰ সদস্যসকলে নিজৰ মাজত পাৰস্পৰিক বুজাবুজি বর্তাই ৰাখে। ইয়াৰ বাবেই বিভিন্ন ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক কার্যকলাপত লিপ্ত থকা সত্বেও সমূহৰ সদস্যসকল

এক নিশ্চিত শান্তিপূৰ্ণ পৰিৱেশত বাস কৰিব পাৰে। সেয়েহে এটা সমূহ অথবা সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকল যুক্তিসংগতভাৱে পৰিচালিত তথা শিক্ষিত হোৱা উচিত। তেতিয়াহে একোখন উৎপাদনশীল তথা প্ৰগতিশীল সমাজ গঠন কৰাটো সম্ভৱ হ'ব। সমাজৰ প্ৰতিগৰাকী সদস্যই নিজৰ জীৱন সম্পৰ্কে গঠনমূলক তথা ইতিবাচক মনোভাৱেৰে চিন্তা কৰিব পৰাকৈ পৰিপক্ক হৈ উঠিবলৈ উপযুক্ত অভিজ্ঞতাৰ গৰাকী হোৱা উচিত। মানুহৰ গঠনমূলক আৰু ইতিবাচক দৃষ্টিভংগীয়ে সমাজলৈ ইতিবাচক পৰিবৰ্তন কঢ়িয়াই আনে। ই অৱধাৰিতভাৱে সম্প্ৰদায় আৰু বহল পৰিসৰত সমগ্ৰ জাতিটোকো ইতিবাচক পৰিবৰ্তনৰ দিশেৰে আগবঢ়াই নিব পাৰে। এটা আদৰ্শসমূহ অথবা সম্প্ৰদায়ে ইয়াৰ প্ৰতিগৰাকী সদস্যৰে অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আৰু আধ্যাত্মিক প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ পূৰণ কৰিব লাগে। সমাজত এদল শিক্ষিত, দক্ষতাসম্পন্ন আৰু যোগ্য বাসিন্দাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিলেহে এই উদ্দেশ্যত সফলতাৰে উপনীত হ'ব পৰা যাব। শিক্ষানুষ্ঠানবোৰ একোটা সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকলে নিৰ্মাণ আৰু তদাৰক কৰে। এই শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল সেই সম্প্ৰদায়টোৰ লোকৰ কল্যাণ সাধন কৰা। সেয়েহে শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে সম্প্ৰদায় এটাৰ সদস্যসকলৰ প্ৰত্যাশা পূৰাব পৰা কিছুমান প্ৰয়োজন সাপেক্ষ পাঠ্যক্ৰম আৰম্ভ কৰি এনে কল্যাণ সাধনত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা ল'ব পাৰে। শিক্ষাৰ পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ সৈতে বৰ্তমান মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন (ODL) ব্যৱস্থাৰো বিকাশ ঘটিছে। এই ব্যৱস্থাটোৱে মানুহৰ বসতি স্থল, লিংগ, বয়স, সমাজ-সাংস্কৃতিক পৃষ্ঠভূমি আদি নিৰ্বিশেষে যিকোনো সম্প্ৰদায়ৰে সামৰ্থ তথা দক্ষতা বৃদ্ধি কৰি মানুহৰ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এটা জ্ঞানসমৃদ্ধ জনসমষ্টি সৃষ্টি কৰিবলৈ নাইবা জ্ঞান অৰ্থনীতি গঢ়ি তুলিবলৈ মানুক প্ৰকৃতাৰ্থত ***মানৱ মূলধন*** (human capital)ৰ ৰূপ দিবলৈ উচ্চ পৰ্যায়ৰ দক্ষতা আহৰণৰ সুযোগ দিয়াটো অতীৱ প্ৰয়োজনীয় কথা হৈ পৰিছে। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান হিচাপে বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ সম্প্ৰদায়বোৰৰ প্ৰয়োজন পূৰাব পৰাকৈ সকলো দিশেৰে বিৱৰ্তন ঘটা দৰকাৰ। সম্প্ৰদায়ৰ চাহিদা পূৰাবলৈ তথা পৰিৱৰ্তিত মনোভাৱৰ প্ৰতিফলন ঘটাব পৰাকৈ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে নতুন শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী আৰম্ভ কৰিব লাগে, আন্তঃগাঁথনিমূলক সা-সুবিধাবোৰ বঢ়াব লাগে, শিকন সামগ্ৰী যোগান পদ্ধতি উন্নত কৰিব লাগে, শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো অধিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিব লাগে আৰু নতুন প্ৰযুক্তি সংলগ্ন কৰিব লাগে। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই হ'ল এনে একমাত্ৰ শিক্ষাব্যৱস্থা যিটোৱে জীৱন জোৰা শিক্ষাৰ ধাৰণাটোক বাস্তৱ ৰূপ দিব পাৰে আৰু সম্প্ৰদায়ৰ আগ্ৰহীসকলক কিছুমান বৃত্তিজীৰি (professional) আৰু বৃত্তিমুখী (vocational) পাঠ্যক্ৰম পঢ়াৰ তথ্য প্ৰশিক্ষণ গ্ৰহণৰ সুযোগ দিব পাৰে। এইবোৰে সম্প্ৰদায় এটাৰ সদস্যসকলক আত্ম-বিকাশ তথা কৰ্মসংস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰখনত আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰে। এই অধ্যায়ত আমি এনে বহুতো পাঠ্যক্ৰমৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম যি আলোচনাই শিক্ষার্থীক সামূহিক উন্নয়নৰ বাবে এনে পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্ব বুজাত সহায় কৰিব। অধ্যায়টি পঢ়ি শিক্ষার্থীসকলে এই পাঠ্যক্ৰমবোৰে সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকলৰ সামৰ্থ কেনেদৰে বৃদ্ধি কৰিব পাৰে সেই কথাও বুজিব পাৰিব।

মানৱ মূলধন ঃ এগৰাকী ব্যক্তি নাইবা এটা জনসমূহে আহৰণ কৰা দক্ষতা, জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা। কোনো এটা সংগঠন নাইবা দেশ এখনৰ ক্ষেত্ৰত এইবোৰৰ মূল্যৰ আধাৰত এনে দক্ষতা, জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা জোখা হয়। ইয়াৰ নিৰ্ণায়ক কাৰকবোৰ হ'ল শিক্ষা, প্ৰশিক্ষণ, চিকিৎসা ব্যৱস্থা ইত্যাদি। ই হ'ল উৎপাদনৰ এক ফলপ্ৰসু উপায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ সম্প্রদায় বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

৭.৩ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ জৰিয়তে সামূহিক উন্নয়ন

এই অধ্যায়টিৰ 'পৰিচয়' শিতানত আমি 'সম্প্রদায়' (সমূহ)ৰ অর্থ আলোচনা কৰিছোঁ। সম্প্রদায় এটাৰ সদস্যসকলৰ সামর্থ সংগঠিত কৰাৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই কিমান গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে সেয়াও আলোচনা কৰা হৈছে। ভাৰতৰ পৰিকল্পনা আয়োগৰ মতে "মানুহৰ নিজা প্রচেষ্টাৰ জৰিয়তে গাঁৱলীয়া জীৱনলৈ সামাজিক তথা অর্থনৈতিক ৰূপান্তৰ কঢ়িয়াই অনাৰ প্রচেষ্টাই হ'ল সামূহিক উন্নয়ন। মহাত্মা গান্ধীয়ে কৈছিল যে আচল ভাৰতখন গাঁৱতহে দেখা পোৱা যায় আৰু ভাৰতৰ উন্নয়ন সাধন কৰাৰ চেষ্টা চলাওতে গাঁওবোৰৰ কথা আওকাণ কৰিলে নহ'ব। ভাৰতে স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ ৭০ বছৰ পাৰ হৈ যোৱাৰ পাচতো ৬৫ শতাংশতকৈও অধিক লোক এতিয়াও গ্রামাঞ্চলবোৰত বাস কৰি আছে। এই মানুহখিনি জীৱিকা অর্জনৰ বাবে মূলতঃ কৃষিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এনে পৰিস্থিতিত দুখ-দুর্দশাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ দুখীয়া কৃষক শ্রেণীটো শিক্ষিত হৈ উঠিব লাগিব। ইয়াৰ লগতে গ্রামাঞ্চলৰ সাধাৰণ জনগণক কিছুমান প্রয়োজন সাপেক্ষ পাঠ্যক্রমেৰে শিক্ষিত কৰি তোলা উচিত। ই তেওঁলোকক জীৱনৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰিব। কিন্তু আনুষ্ঠানিক শিক্ষালাভৰ সুযোগ আগবঢ়োৱা শৈক্ষিক প্রতিষ্ঠানসমূহে বিচৰা ধৰণে জ্ঞানসমৃদ্ধ জনসমষ্টি একোটা গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে। আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ সৈতে বহুতো বাধা-নিষেধ জড়িত হৈ থাকে বাবে এই কাম সম্ভৱ হৈ নুঠে। এইটো কাৰণতে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰাটো আৱশ্যক। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষা আৰু শিক্ষার্থীৰ মাজত থকা ব্যৱধান আঁতৰ কৰি প্রতিগৰাকী ব্যক্তিকে কিছু মৌলিক শিক্ষা গ্রহণৰ সুযোগ দিয়ে। ই ব্যক্তিৰ জীৱন যাপনৰ মান উন্নত কৰাত সহায় কৰে।

এটা জাতিৰ উন্নতিত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ তাৎপর্য কিমান সেয়া বুজিবলৈ বর্তমান শিক্ষাৰ সকলো পর্যায়তে শিক্ষাৰ অনানুষ্ঠানিক উপায় নাইবা মুক্ত শিকন ব্যৱস্থাৰ অগ্রগতিলৈ মন কৰা উচিত। যিকোনো কাৰণতে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ সা-সুবিধা গ্রহণ কৰিব নোৱাৰা নাইবা শিকন সুযোগৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰাসকল এটা শিকন নেটৱর্কৰ সৈতে জড়িত কৰোৱাত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা ল'ব পাৰিব বুলি ভাবি এই ব্যৱস্থাটো যুগুতাই উলিওৱা হৈছে। দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই পুনঃপৰীক্ষাত বহিব পৰা আৰু জীৱন জুৰি শিকি থাকিব পৰা শিক্ষাৰ সুযোগ প্রদান কৰে আৰু সমাজত বৃহত্তৰ সমতা স্থাপনৰ পৃষ্ঠপোষকতাকাৰী এক প্রধান উপায়ৰূপে নিজ ভূমিকা পালন কৰে।

সামূহিক উন্নয়নে মানুহৰ কল্যাণ সুনিশ্চিত কৰাৰ ইংগিত দিয়ে। ইয়াৰ ফলত মানুহে এক উৎপাদনশীল জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰিব পাৰে। শিক্ষাই হ'ল মানুহক উৎপাদনশীল আৰু সম্পদৰ উৎস কৰি তোলাৰ একমাত্ৰ মাধ্যম। বয়স, ভৌগোলিক অৱস্থান, সময়, শ্ৰেণী আৰু লিংগ নিৰ্বিশেষে সকলো লোককে, সকলো সময়তে তথা সকলোৰে বাবে জ্ঞান আৰু তথ্য আগবঢ়াব পৰা একমাত্ৰ মাধ্যমটো হ'ল মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থা। তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰি মুক্ত আৰু দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটোৱে ন্যূনতম ব্যয়তে পৰম্পৰাগত শিক্ষা ব্যৱস্থাই ঢুকি নোপোৱাসকলৰ কাষ চাপিব পাৰে। সেয়েহে, বৰ্তমানৰ শৈক্ষিক পৰিৱেশত নিজৰ বিদ্যায়তনিক তথা শৈক্ষিক লেনদেন সম্পন্ন কৰাৰ কামত 'নিজৰ যতন নিজে লৈ আহক' বোলা আপ্তবাক্যযাৰিয়ে গুৰুত্ব লাভ কৰিছে। ই শিক্ষাত তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ ক্ৰমৱৰ্দ্ধমান প্ৰয়োগৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথাকে সূচায়। অৱশ্যে শিক্ষা ক্ষেত্ৰত এতিয়াও লিংগ অসমতা, ডিজিটেল মাধ্যমে সৃষ্টি কৰা বিভাজন, শিক্ষাৰ পৰা বঞ্চিত হৈ ৰোৱা আৰু শিক্ষাৰ প্ৰান্তীয়ভৱন আদিৰ দৰে সমস্যাবোৰ বৰ্তমান। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে এই অসুবিধাবোৰ হ্ৰাস কৰাটো জৰুৰী হৈ পৰিছে। গাঁও আৰু নগৰ অঞ্চলৰ লগতে উন্নত আৰু অনগ্ৰসৰ অঞ্চলৰ লোকৰ মাজত থকা ডিজিটেল মাধ্যমে সৃষ্টি কৰা বিভাজনৰ মাত্ৰা হ্ৰাস কৰাৰ সৰ্বোত্তম উপায়টো হ'ল মিশ্ৰিত শিক্ষা ব্যৱস্থাত অসমকালিন প্ৰযুক্তি (asynchronous technologies) ব্যৱহাৰ কৰা। মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহে (OERs) শিকনৰ সুবিধা দিয়াৰ জৰিয়তে জ্ঞানৰ গতিধাৰা সৃষ্টি কৰিব পাৰিব। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই মুক্ত শৈক্ষিক সম্পদসমূহৰ আলমত শিক্ষাজগতত ব্যক্তিসকলৰ অংশগ্ৰহণৰ সম্ভাৱনীয়তা বাট মোকোলাব পাৰিব। ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে কেৱল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তেহে শিক্ষাৰ গণতান্ত্ৰিকীকৰণ সম্ভৱ। এই ব্যৱস্থাত শিক্ষাগ্ৰহণৰ আৱশ্যকতা থকা কোনো লোকেই বঞ্চিত নহয়।

ওপৰৰ আলোচনাকালত ইয়াকো কোৱা হৈছে যে সম্প্ৰদায়বোৰ হ'ল এখন দেশৰ 'তৃণমূল' পৰ্যায়ৰ উপাদান। সম্পদায়বোৰে সমাজৰ প্ৰগতি আৰু উন্নয়নত সহায় কৰে। সেয়েহে সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকলক অতি সোনকালে একোটা জ্ঞানৰ দ্বাৰা পৰিচালিত (knowledge driven) অথবা জ্ঞানসমৃদ্ধ (knowledge enabled) জনসমষ্টি কৰি তোলাটো অতীৱ প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে। এইক্ষেত্ৰত উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰক (জ্ঞানসমৃদ্ধ জনসমষ্টি গঢ়া চিন্তাৰ ভঁৰাল (think tank) বুলি বিবেচনা কৰা হয়। এনে শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে বিভিন্ন প্ৰয়োজন সাপেক্ষ শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰম বিকশাই তুলিব পাৰে যিবোৰে সম্প্ৰদায়বোৰৰ জীৱিকা অৰ্জনৰ মান এসময়ত উন্নত কৰি তোলাত সহায় কৰিব। বৰ্তমানৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ সৈতে ফেৰ মাৰিব পৰাকৈ সম্প্ৰদায়বোৰক সংগঠিত কৰাৰ সৰ্বোত্তম ফলপ্ৰসু বিকল্পটো হ'ল মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থা। ই মানুহক সমাজ অথবা সম্প্ৰদায়ৰ বাবে উৎপাদনক্ষম আৰু সুফল কঢ়িয়াই আনিব পৰা নাগৰিক হোৱাৰ প্ৰশিক্ষণ দিব পাৰে। মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অন্য মুক্ত তথা দূৰৱৰ্ত্তী শিকন অনুষ্ঠানবোৰে মানুহৰ আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰি তেওঁলোকৰ সমালোচনাত্মক

মনোভাৱ গঢ়ি তোলাৰ লগতে পৰিৱেশ তথা বৰ্তমান বিশ্বৰ পৰিবৰ্তনশীল পৰিস্থিতিবোৰৰ তাৎপৰ্য উপলব্ধি কৰিব পৰা মানসিকতাৰ গৰাকী কৰি তুলিব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি এনে শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে সামূহিক পৰ্যায়ত জনসংখ্যা বিস্ফোৰণ, পাৰিপাৰ্শ্বিকতালৈ আহি পৰা প্ৰত্যাহ্বানবোৰ, উদ্যমিতা বিষয়ক সুযোগ-সুবিধা, মানৱ অধিকাৰৰ জ্ঞান আদি বিভিন্ন বিষয়ত সজাগতা কাৰ্যসূচীৰ আয়োজন কৰি সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকলৰ জীৱনক প্ৰভাৱিত কৰা জ্বলন্ত সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে মানুহক সচেতন কৰি তুলিব পাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ২ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই কেনেদৰে সামূহিক উন্নয়নত সহায় কৰে?

.....

৭.৪ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম

সামূহিক উন্নয়নমূলক কাম-কাজত জড়িত থকাসকলে সময় বাগৰাৰ লগে লগে স্থানীয় সম্প্ৰদায়, বিশেষকৈ বিভিন্ন সা-সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত সম্প্ৰদায়বোৰৰ বাবে কাম কৰাৰ সময়ত প্ৰয়োজন হোৱা কিছুমান বিশেষ দক্ষতা আৰু কাৰ্যপন্থা বিকশিত কৰিছে। এনে দক্ষতা আৰু কাৰ্যপন্থাবোৰত কম আনুষ্ঠানিকতা থকা শৈক্ষিক পদ্ধতি, সম্প্ৰদায় সংগঠিত কৰা কাৰ্যকলাপ আৰু দলৱদ্ধভাৱে কাম কৰাৰ দক্ষতা আদিক সামৰি লোৱা হয়। ১৯৬০ আৰু ৭০ৰ দশক দুটাত উন্নত তথা উন্নয়নশীল দুয়ো ধৰণৰ দেশতে চলা বিভিন্ন দৰিদ্ৰতা বিৰোধী কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণৰ কালছোৱাত সাম্প্ৰদায়িক উন্নয়নৰ কাম-কাজত জড়িত থকাসকলক অসুবিধা আৰু দৰিদ্ৰতাৰ কাৰণবোৰৰ সংৰচনাত্মক বিশ্লেষণে যথেষ্ট প্ৰভাৱিত কৰিছিল। এনে বিশ্লেষণত সম্পদ, উপাৰ্জন, ভূমি আদিৰ অসম বিতৰণ, ৰাজনৈতিক ক্ষমতাৰ অভাৱ আৰু সামাজিক পৰিবৰ্তনক প্ৰভাৱিত কৰিব পৰাকৈ সাধাৰণ লোকৰ ক্ষমতাৰ অভাৱ আদি দিশক সামৰি লোৱা হৈছিল। সেয়েহে ব্ৰাজিলৰ প্ৰখ্যাত শিক্ষাবিদ পাউল' ফ্ৰিয়াৰৰ (Paulo Friere) দৰে এচামে সামূহিক উন্নয়নৰ কামত জড়িতসকল প্ৰভাৱিত কৰিছিল। ফ্ৰিয়াৰে (Friere) তেওঁৰ প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ "Pedagogy of the Oppressed"ত শৈক্ষিক নীতিবোৰৰ বেংকিং ব্যৱস্থাটো নাকচ কৰি যুক্তি দৰ্শাইছিল। শিক্ষাৰ বেংকিং ব্যৱস্থাটোৱে সমাজৰ মুষ্টিমেয় এচামকহে শিক্ষা লাভৰ সুযোগ দিছিল। ফ্ৰিয়াৰে এক মুক্ত আৰু উদাৰ পন্থাৰে সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোককে শিক্ষা দিব পৰা এক শিক্ষাদান পদ্ধতি (Pedagogy) আগবঢ়াব খুজিছিল। কাৰণ, তেওঁ অনুভৱ কৰিছিল যে নিপীড়িত আৰু উপান্ত শ্ৰেণীৰ লোকক শিক্ষাদান কৰি জ্ঞান অৰ্থনীতি সমৃদ্ধ কৰি তুলিব পৰা যাব। ফলত, এসময়ত সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকে সমানে অৰ্থনৈতিক তথা সামাজিক অৱদান আগবঢ়াব পাৰিব।

সামূহিক উন্নয়নৰ কাৰ্যপন্থাবোৰক বিভিন্ন শিতানত ভগাব পৰা যায়। তলত তেনে

শিতান কেইটামান উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

- সামূহিক অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন (CED);
- সামূহিক সামৰ্থ নিৰ্মাণ (CCB);
- সামাজিক মূলধন সৃষ্টি; ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ উন্নয়ন;
- অহিংস প্ৰত্যক্ষ ক্ৰিয়া
- পাৰিপাৰ্শ্বিক দিশেৰে বৰ্তি থাকিব পৰা উন্নয়ন;
- সম্পদভিত্তিক সামূহিক উন্নয়ন;
- বিশ্বাস ভিত্তিক সামূহিক উন্নয়ন;
- সম্প্ৰদায় ভিত্তিক অংশগ্ৰহণমূলক গৱেষণা (CBPR);
- সম্প্ৰদায় সংগঠিতকৰণ
- সম্প্ৰদায় সবলীকৰণ
- সম্প্ৰদায়ৰ অংশগ্ৰহণ
- সম্প্ৰদায় ভিত্তিক পৰিকল্পনাৰে সৈতে বিভিন্ন অংশগ্ৰহণমূলক পৰিকল্পনা (CBP)
- সম্প্ৰদায় পৰিচালিত উন্নয়ন (CDD); আৰু
- সম্প্ৰদায়বোৰক প্ৰত্যক্ষভাৱে পুঁজিৰ যোগান ধৰিব পৰা বিভিন্ন কাৰ্যপন্থা

ওপৰত উল্লেখ কৰা আটাইবোৰ কাৰ্যপন্থাৰ আঁৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল নিজ নিজ সম্প্ৰদায়ৰ ফলপ্ৰসু পৰিবৰ্তন সাধন কৰিব পৰাকৈ প্ৰয়োজন হোৱা দক্ষতাৰে ব্যক্তি আৰু দলবোৰক সবল কৰি তোলা।

১৯৮২ চনত ভাৰতৰ প্ৰথমখন মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ড° বি. আৰ. আম্বেদকাৰ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে ইয়াৰ কাম-কাজ আৰম্ভ কৰিছিল। ২০১৮ চনলৈকে ভাৰতত এখন ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু চৌধ্যখন ৰাজ্যিক মুক্তি বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন কৰা হৈছে। এই দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা কেন্দ্ৰবোৰে আগবঢ়োৱা পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ প্ৰকৃতি বেলেগ বেলেগ। এই কথা সত্য যে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাত পৰম্পৰাগত উচ্চ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সমান্তৰাল বহুতো সদৃশ্য প্ৰতিৰূপৰ পাঠ্যক্ৰমৰ চাহিদা অধিক। সেয়েহে মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে এনে পাঠ্যক্ৰমত শিক্ষা লাভৰ সুযোগ আগবঢ়াব। এই পাঠ্যক্ৰমবোৰ প্ৰধানতঃ বিদ্যালয় আধাতে এৰা, নব্য সাক্ষৰ, দক্ষতাহীন আৰু অৰ্ধ-দক্ষ কৰ্মী, গৃহিনী, মহিলা তথা অন্য বঞ্চিত শ্ৰেণী অথবা উপান্ত সম্প্ৰদায়ৰ লোকৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা হয়।

মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে সাধাৰণ জনসমূহ আৰু উচ্চ ব্যুৎপত্তি আহৰণৰ প্ৰয়োজন থকা কৰ্মৰত বৃত্তিজীৱিসকলৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ্যক্ৰম আগবঢ়ায়। এনে পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল শিকন সামগ্ৰী যোগান ধৰাৰ ব্যৱস্থা আৰু কাৰ্যক্ষেত্ৰত শিক্ষক প্ৰশিক্ষণৰ সুবিধা। এই পাঠ্যক্ৰমবোৰে বিভিন্ন কামৰ সৈতে জড়িত বহুতো ক্ষেত্ৰ সামৰি লয়। এই পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ লক্ষ্য হ'ল তৃণমূল পৰ্যায়ৰ কৰ্মীসকলক দক্ষ কৰি তোলা। স্ব-নিয়োজনৰ সুবিধা সৃষ্টি কৰিব পৰা আৰু উদ্যমিতা (enterpreneurship) পৃষ্ঠপোষকতা কৰা কিছুমান

পাঠ্যক্ৰম তলত উল্লেখ কৰা হ'লঃ

- **শিক্ষা আৰু শিশুৰ দিক্ নির্দেশনামূলক পাঠ্যক্ৰম**
  - শিক্ষা আৰু শিশুৰ দিক্ নির্দেশনামূলক পাঠ্যক্ৰম
  - প্ৰাৰম্ভিক শিশুকালৰ শিক্ষা বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - প্ৰাক্ আৰু প্ৰাথমিক শিক্ষকৰ শিক্ষা বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - দিক্ নির্দেশনা পাঠ্যক্ৰম
- **সামূহিক উন্নয়নমূলক পাঠ্যক্ৰম**
  - খাদ্য আৰু পৰিপুষ্টি বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - মানৱ অধিকাৰ বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - গ্ৰাহক সজাগতামূলক পাঠ্যক্ৰম
  - গ্ৰাম উন্নয়নমূলক পাঠ্যক্ৰম
  - নাৰী সৱলীকৰণ বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - এইচ.আই.ভি আৰু পৰিয়াল শিক্ষা বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - কম্পিউটাৰ সাক্ষৰতা বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - যুৱা বিকাশ কার্যসূচী সম্পৰ্কীয় পাঠ্যক্ৰম
- **পাৰিপার্শ্বিক সম্পৰ্কীয় পাঠ্যক্ৰম**
  - বনাঞ্চল সংৰক্ষণ বিষয়ক পাঠ্যক্ৰম
  - ৰেডিঅ' আৰু টেপ ৰেক'র্ডাৰ মেৰামতিৰ পাঠ্যক্ৰম
  - ফিটাৰ পাঠ্যক্ৰম
  - ঘৰুৱা বৈদ্যুতিক তাঁৰ সংযোগকাৰীৰ পাঠ্যক্ৰম
  - মেকানিক-অট'মোবাইল পাঠ্যক্ৰম
  - পানীৰ নল মেৰামতিকাৰীৰ পাঠ্যক্ৰম
  - ঘৰ নির্মাণকাৰীৰ পাঠ্যক্ৰম (ঘৰ সজা মিস্ত্ৰীৰ পাঠ্যক্ৰম)
  - বহুমুখী দক্ষতা বৃদ্ধিৰ বৃত্তিমুখী পাঠ্যক্ৰম
  - ঔদ্যোগিক ৰং কৰা কাৰিকৰী কর্মীৰ পাঠ্যক্ৰম
  - বাগিছা পতাৰ প্ৰশিক্ষণৰ পাঠ্যক্ৰম
  - কম্পিউটাৰৰ উপাদান সংলগ্নকাৰীৰ পাঠ্যক্ৰম
  - সুৰক্ষা সেৱাৰ চার্টিফিকেট পাঠ্যক্ৰম
  - কৃষি/উদ্যান কৃষিভিত্তিক ফটোগ্ৰাফী পাঠ্যক্ৰম
  - মৌ-মাখি পালনৰ পাঠ্যক্ৰম
  - কাঠফুলা খেতিৰ পাঠ্যক্ৰম
  - মীন পালনৰ পাঠ্যক্ৰম
  - হাঁহ-কুকুৰা পালনৰ পাঠ্যক্ৰম ইত্যাদি।

পাঠ্যবিষয়বোৰৰ লক্ষ্য শিক্ষার্থী গোটৰ প্ৰকাৰ অনুসৰি সাধাৰণতে এইবোৰৰ ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণে শ্ৰেণীবিভাজন কৰা যায়। ওপৰৰ তালিকাত থকা পাঠ্যক্ৰমবোৰ সাধাৰণতে তৃণমূল পাৰ্যায়ৰ বিভিন্ন অৰ্হতাসম্পন্ন সাধাৰণ ব্যক্তিৰ উদ্দেশ্যেৰে প্ৰস্তুত কৰা হয়। সামূহিক উন্নয়নৰ সৈতে জড়িত কৰ্মীসকলৰ কাম-কাজৰ শিৰোনামবোৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ হ'ব পাৰে। ৰাজহুৱা কৰ্তৃপক্ষ, স্বেচ্চাসেৱী নাইবা অনা-চৰকাৰী অনুষ্ঠানবোৰে এনে কৰ্মী নিয়োগ কৰিব পাৰে। ৰাজ্য আৰু স্বতন্ত্ৰ অনুদান যোগানকাৰী নিকায়বোৰে এনে অনুষ্ঠানক বিত্তৰ যোগান ধৰে। ১৯৭০ৰ দশকৰ পৰা 'সম্প্ৰদায়' বোলা উপসৰ্গটো আৰক্ষী, স্বাস্থ্যকৰ্মী, পৰিকল্পনাকাৰী আৰু স্থপতিবিদৰ দৰে বিভিন্ন বৃত্তিধাৰী বিভাগেও ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৈছে। এই ক্ষেত্ৰবোৰো সামূহিক উন্নয়নৰ কাৰ্যপন্থাবোৰৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছে। কিন্তু বৃত্তিমুখী, কাৰিকৰী, বৃত্তিজীৱী আৰু অন্য উদ্যমিতা বিকাশ পাঠ্যক্ৰমক মানুহৰ ঘৰৰ দুৱাৰদলিলৈকে লৈ যোৱাৰ ইমানবোৰ প্ৰচেষ্টা চলি থকাৰ পাচতো অধিকাংশ হিতাধিকাৰী এই প্ৰচেষ্টাবোৰৰ দ্বাৰা সিমান উপকৃত হোৱা নাই অথবা তেওঁলোকে এই সুবিধাবোৰ ভবা ধৰণে গ্ৰহণ কৰা নাই। এইটো কাৰণতে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ এক বিস্তৃত নীতি বিকশাই তোলাটো প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে। এই নীতিয়ে ব্যক্তি আৰু সমাজ উভয়ৰে উন্নয়ন সাধনৰ দিশ দুটা সামৰি লোৱা উচিত।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৭.১

আপোনাৰ সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকলক আৰ্থিক দিশেৰে উৎপাদনশীল কৰি তুলিব পৰা আপোনাৰ এলেকাটোৰ বাবে প্ৰাসংগিক কেইটামান শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰম চিনাক্ত কৰক লগতে পাঠ্যক্ৰম আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰক।

.....

.....

৭.৫ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে আগবঢ়োৱা সামূহিক উন্নয়ন বিষয়ক পাঠ্যক্ৰমবোৰৰ সমস্যা তথা প্ৰত্যাহ্বান

সামূহিক উন্নয়নৰ বিশ্বজনীন প্ৰয়োজনীয়তাই একবিংশ শতিকাত এক গুৰুতৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। ইউনেস্ক'ৰ মতে উন্নয়নৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বিশ্বৰ ১৯৫ খন ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্ধেক অংশই শিক্ষা ক্ষেত্ৰখন তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে সম্প্ৰসাৰিত কৰিব লাগিব। আৰ্থ-সামাজিক অসমতা, ৰাজনৈতিক অস্থিৰতা, জনসংখ্যা গাঁথনিৰ পৰিবৰ্তন আৰু এইচ.আই.ভি./এইডচ্‌ৰ দৰে মহামাৰীবোৰে সৃষ্টি কৰা সংকটে শিক্ষকৰ সংখ্যা যথেষ্ট কম কৰি তুলিছে। বহুতো উন্নয়নশীল দেশত শিক্ষকৰ নাটনি হোৱাৰ লগতে শিক্ষকৰ গুণগত উৎকৰ্ষও নিম্নমানৰ হোৱা দেখা যায়। উন্নয়ন প্ৰক্ৰিয়াৰ শিক্ষাই হ'ল মেৰুদণ্ডস্বৰূপ। এই উন্নয়ন প্ৰক্ৰিয়াত মুক্ত শিকন আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ কাৰ্যসূচীবোৰে একোটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। এইখিনিতে এটা কথা জানি

থোৱা ভাল হ'ব যে সাম্প্ৰতিক সময়ৰ শিক্ষকৰ নাটনি আৰু শিক্ষকৰ গুণগত উৎকৰ্ষ সাধনৰ সমস্যাটোৰ উপযুক্ত সমাধানৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিলে শিক্ষকৰ শিক্ষা সম্প্ৰসাৰণে ভবা ধৰণে সুফল প্ৰদান নকৰিবও পাৰে।

এই অধ্যায়টিৰ এটা প্ৰাথমিক উদ্দেশ্য হ'ল দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে বৃত্তিজীৱী, বৃত্তিমুখী, কাৰিকৰী আৰু উদ্যমিতা বিকাশৰ পাঠ্যক্ৰমবোৰে কেনেদৰে একোটা সম্প্ৰদায়ক উন্নয়নত সহায় কৰিব পৰা যায় সেয়া আলোচনা কৰা। যদি দূ�ৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে বৃত্তিজীৱি আৰু কাৰিকৰী দক্ষতাসম্পন্ন মানৱ সম্পদৰ লগতে উদ্যমী তথা বৃত্তিমুখী দক্ষতাসমৃদ্ধ ব্যক্তিৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা যায়, তেতিয়াহে সঁচা অৰ্থত সম্প্ৰদায়ৰ উন্নয়ন হ'ব আৰু আটায়ে এটা শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ প্ৰশংসা কৰিব। ভাৰত হ'ল সকলো অঞ্চলৰে উপযুক্ত সংযোগ তথা আন্তঃগাঁথনিমূলক সা-সুবিধাৰ সামঞ্জস্য নথকা একন বিশাল দেশ। সেয়েহে ইয়াত এটা একৰূপী শৈক্ষিক কৌশল বিকশাই তোলা আৰু সৰ্বত্ৰ প্ৰচলিত কৰাটো অসম্ভৱ। ভাৰতৰ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সফলতাত অন্তৰায়ৰ সৃষ্টি কৰা কেইটামান গুৰুতৰ সমস্যাৰ বিষয়ে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- অকুলন আন্তঃগাঁথনিমূলক সা-সুবিধা
- প্ৰতিকূল জলবায়ুভিত্তিক পৰিস্থিতি
- পাহাৰীয়া অঞ্চল
- সীমান্তত চলা সংঘৰ্ষ আৰু নৃগোষ্ঠীয় উদ্বেগজনক পৰিস্থিতি
- শিক্ষাৰ্থীৰ উৎসাহৰ স্তৰ বৰ্তাই ৰখাৰ সমস্যা
- ডাকসেৱাৰ হেমাহিৰ বাবে অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰ সময়মতে যোগান ধৰাত হোৱা অসুবিধা
- শিক্ষাৰ্থীয়ে বাছনি কৰিব পৰাকৈ উপলব্ধ পাঠ্যক্ৰম সম্পৰ্কে থকা জ্ঞানৰ অভাৱ
- গাঁওবোৰত প্ৰচলিত বাল্যবিবাহ আৰু কম বয়সতে মাতৃ হোৱাৰ ফলত দেশ দিয়া অসুবিধা
- উপযুক্ত শিকন পৰিৱেশৰ অভাৱ
- জ্ঞানসমৃদ্ধ শিক্ষকৰ নাটনি ইত্যাদি

ওপৰত উল্লেখ কৰা অন্তৰায়বোৰৰ তালিকাখন সম্পূৰ্ণ আৰু আদ্যোপান্ত নহয়। এইবোৰৰ উপৰি আন বহুতো প্ৰত্যাহ্বান আছে। আন্তঃগাঁথনিমূলক সা-সুবিধাৰ সৃষ্টি আৰু গাঁওবোৰৰ সংযোগ ব্যৱস্থাৰ উন্নতি হ'ল এই মুহূৰ্তত মনোনিবেশ কৰিবলগীয়া সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। দূৰৱৰ্ত্তীত্ব নাইবা বাধা-নিষেধ নিৰ্বিশেষে এই সমস্যা দুটা সমাধান কৰাৰ চেষ্টা চলোৱা উচিত। তেতিয়াহে হয়তো প্ৰকৃত অৰ্থত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই সামূহিক উন্নয়ন সাধন কৰি সম্প্ৰদায়ৰ সদস্যসকল উদ্যমিতা, বৃত্তিমুখী দক্ষতা, বৃত্তিজীৱি ব্যুৎপত্তি আৰু কাৰিকৰী জ্ঞানেৰে সমৃদ্ধ কৰি তুলিব পাৰিব।

সামৰণিত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাৰ এক দৰ্শন আলোচনা কৰোঁ আহক। আনুষ্ঠানিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ পৰিপূৰক এক বিকল্প ব্যৱস্থা ৰূপে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটোৰ দোষ-

ত্ৰুটি আঁতৰাই ল'ব পৰা যায়। মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাৰে শিক্ষাগত অৰ্হতাৰ প্ৰমাণ-পত্ৰ আহৰণ কৰাসকলক প্ৰায়েই হেয় জ্ঞান কৰা হয় আৰু নিয়মীয়া তথা পৰম্পৰাগত শৈক্ষিক অনুষ্ঠানবোৰৰ পৰা ডিগ্ৰী লোৱাসকলতকৈ তলৰ খাপৰ বুলি ভবা হয়। এইটোৱেই হয়তো গাঁও আৰু নগৰ উভয় অঞ্চলতে অসীম সুবিধা থকা সত্বেও মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত শিক্ষাৰ্থীৰ সম্পূৰ্ণ নামভৰ্তিকৰণ নঘটাৰ প্ৰধান কাৰণ। এই মানসিকতা সলনি হ'ব লাগিব। তাৰবাবে শৈক্ষিক সংস্কাৰ আৰু শৈক্ষিক প্ৰশাসনৰ সৈতে জড়িতসকলে মানুহক মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাত নামভৰ্তিৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব লাগিব। হয়তো ইয়াৰ বাবে কৰ্মসংস্থাপনৰ সুযোগ আগবঢ়োৱাৰ বিশেষ ব্যৱস্থা গঢ়ি তুলিবলগীয়াও হ'ব পাৰে। তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰি মুক্ত তথা দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাটো অধিক আন্তঃক্ৰিয়াশীল কৰি তুলিব পাৰিলে ই একে সময়তে সকলো শিক্ষাৰ্থীৰে কাষ চাপিব পাৰিব।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সামূহিক উন্নয়নত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই এটা অধিক ফলপ্ৰসূ ভূমিকা পালন কৰিব পৰাকৈ কেনেদৰে তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি (ICT) ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ফলপ্ৰসূ সামূহিক উন্নয়ন সাধনত মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাক বাধা দিয়া সমস্যাবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

.....

.....

৭.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এটা সম্প্ৰদায় হ'ল এনে এক স্থান য'ত মানৱ সমষ্টি এটা একেলগে বাস কৰে অথবা মানৱ সমষ্টিটোৱে স্বীকৃত বিধি-বিধান, প্ৰমূল্য, মনোভাৱ, ধৰ্ম, পৰিচয় আদিৰে সৈতে কিছুমান একৰূপী বৈশিষ্ট্য প্ৰকাশ কৰে।
- কোনো এক নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক অঞ্চলত বসবাস কৰা জনসমষ্টি এটাই জীৱনৰ কিছুমান উমৈহতীয়া নীতি অনুসৰণ কৰি একো একোটা সম্প্ৰদায় গঠন কৰে। উমৈহতীয়া স্থানৰ বাসিন্দা নাইবা গোটৰ সদস্যসকলে নিজৰ মাজত পাৰস্পৰিক বুজাবুজি বৰ্তাই ৰাখে।
- সামূহিক উন্নয়নে নিজ নিজ সম্প্ৰদায়ৰ ফলপ্ৰসূ পৰিবৰ্তন সাধন কৰিব পৰাকৈ প্ৰয়োজন হোৱা দক্ষতাৰে ব্যক্তি আৰু দলবোৰক সবল কৰি তুলিব খোজে। এক উমৈহতীয়া

কার্যনীতিৰ হকে কাম কৰিব পৰা বৃহৎ সামাজিক দল গঠন কৰি এই দলৰ সদস্যসকলক দক্ষ কৰি তোলা হয়।

- সম্প্রদায় বিকাশ কৰোঁতাসকলে ব্যক্তিৰ সৈতে কেনেদৰে কাম কৰা উচিত সেয়া বুজিব লাগে আৰু এক বৃহত্তৰ সামাজিক অনুষ্ঠানৰ পৃষ্ঠভূমিত সম্প্রদায়বোৰৰ প্রস্থিতিক কেনেদৰে প্রভাৱিত কৰিব লাগে সেই সম্পর্কে জ্ঞাত হোৱা উচিত। ১৯৭০ৰ দশকৰ পৰা 'সম্প্রদায়' বোলা উপসর্গটো আৱক্ষী, স্বাস্থ্যকর্মী, পৰিকল্পনাকাৰী আৰু স্থপতিবিদৰ দৰে বিভিন্ন বৃত্তিধাৰী বিভাগেও ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৈছে। এই বিভাগবোৰে মূলতঃ সা-সুবিধাৰ পৰা সর্বাধিক বঞ্চিত মানৱ দল তথা সম্প্রদায়বোৰৰ সৈতে কাম কৰে।
- বর্তমান সময়ত শিক্ষা ব্যৱস্থা সলনি কৰাৰ পৰিকল্পনা আৰম্ভ কৰিলে ইয়াক অঞ্চল নির্দিষ্ট তথা প্রয়োজন সাপেক্ষ কৰি তোলাৰ দিশতো মনোযোগ দিব লাগে। বর্তমানৰ কর্ম বজাৰত প্রয়োজন হোৱা দক্ষতাৰ অভাৱত শিক্ষিত যুৱাচামৰ অধিকাংশই নিবনুৱা হৈ আছে। সেয়েহে, সাধাৰণ নামভর্তিকৰণৰ হাৰ বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই এই দিশটো উন্নত কৰাৰ অর্থে কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ কাম কৰিব পাৰে। যুৱা সমাজক কর্মসংস্থাপন লাভৰ যোগ্য আৰু সফল উদ্যমী কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ ই গুণমান বিশিষ্ট দক্ষতা বৃদ্ধিকাৰী শিক্ষা আগবঢ়াব পাৰে।
- মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিকন পদ্ধতি নমনীয় হোৱাৰ বাবে ই যিকোনো স্থানৰে শিক্ষার্থীৰ যিকোনো সময়তে যিকোনো ঠাইতে শৈক্ষিক প্রত্যাশা পূৰণৰ চেষ্টা চলাব পাৰে। অর্থাৎ, শিক্ষার্থীক ঈপ্সিত জ্ঞান আহৰণৰ সুবিধা দিবলৈ শিক্ষা আৰু সংগঠিতকৰণৰ জৰিয়তে মুক্ত তথা দূৰৱৰ্ত্তী শিকন ব্যৱস্থাই সমগ্র দেশতে যোগসূত্র স্থাপন কৰিব পাৰে।

৭.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১) Tahir Mumtaz et al. *"Community Development through Open Learning and Distance Education"*, Secondary Education Journal, Vol.-I, Issue-I, Pp. 1-14

২) Govt. of India, (1987): *University System and Extension as the third Dimension*- Report of the Review Committee appointed by the UGC, New Delhi

৩) IGNOU (1995): *Certificate in Guidance- Programme Guide*, IGNOU, Delhi

৭.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক অঞ্চলত বাস কৰা মানৱ সমষ্টি এটাকে একোটা সম্প্ৰদায় বুলি কোৱা হয়। সম্প্ৰদায় এটাই জীৱন নিৰ্বাহৰ উদ্দেশ্যেৰে পৰস্পৰৰ সৈতে আন্তঃক্ৰিয়া সম্পন্ন কৰে। 'সম্প্ৰদায়' হ'ল এটা বিশেষ অভিধা। ইয়াৰ দ্বাৰা একেটা অঞ্চলতে বাস কৰা জনসমষ্টিটোৰ সকলোকে সামৰি লোৱা আৰু জনসমষ্টিটোৰ উন্নয়নৰ বাবে কৰা সকলো প্ৰচেষ্টাৰ কথা বুজোৱা হয়।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই এনে কিছুমান শিক্ষাদান পন্থা আগবঢ়ায় যিবোৰে শিক্ষালাভ আৰু প্ৰশিক্ষণ লাভৰ সুবিধাবোৰ সকলোৰে বাবে মুকলি কৰাত মনোনিৰেশ কৰে। ই শিক্ষাৰ্থীক সময় আৰু স্থানৰ দূৰৱৰ্ত্তীত্বই সৃষ্টি কৰা বাধাৰ পৰা মুক্ত কৰি নমনীয় শিকন সুযোগ আগবঢ়ায়।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তি (ICT)ৰ ব্যৱহাৰে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটোক অধিক ফলপ্ৰসূ কৰি তুলিব পাৰে। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে নিজৰ শৈক্ষিক বিষয়সূচী এই পদ্ধতিৰে ন্যূনতম খৰছত অথবা বিনামূলীয়াকৈ লাখ লাখ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে উপলব্ধ কৰি তুলিব পাৰে। এটা উদাহৰণলৈ মন কৰক। মুক্ত শৈক্ষিক সমল (Open Educational Resources/OERs)বোৰে বিভিন্ন ধৰণৰ উদ্ভাৱনীমূলক পন্থা আগবঢ়ায়। ই দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিকি থকাসকলক শিকনৰ বহুতো নতুন সুযোগ গ্ৰহণত সহায় কৰে। তথ্য আৰু সংযোগ প্ৰযুক্তিৰ সহায়ত চলি থকা দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাবোৰে শিক্ষাৰ্থীৰ বিভিন্ন সীমাবদ্ধতা আৰু বাধা আঁতৰাই তেওঁলোকৰ শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণৰ সম্ভাৱনীয়তা বঢ়াই তুলিব।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সফলতাত অন্তৰায় হিচাপে কাম কৰা দুটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যা হ'ল— অকুলন আন্তঃগাঁথনিমূলক সা-সুবিধা, শিক্ষাৰ্থীৰ উৎসাহৰ স্তৰ বৰ্তাই ৰখাৰ সমস্যা, ডাক সেৱাৰ হেমাহিৰ বাবে অধ্যয়ন সামগ্ৰীবোৰ সময়মতে যোগান ধৰাত হোৱা অসুবিধা, শিক্ষাৰ্থীয়ে বাছনি কৰিব পৰাকৈ উপলব্ধ পাঠ্যক্ৰম সম্পৰ্কে থকা জ্ঞানৰ অভাৱ, গাঁওবোৰত প্ৰচলিত বাল্যবিবাহ আৰু কম বয়সতে মাতৃ হোৱাৰ ফলত দেখা দিয়া অসুবিধা, উপযুক্ত শিকন পৰিৱেশৰ অভাৱ, জ্ঞানসমৃদ্ধ শিক্ষকৰ নাটনি ইত্যাদি।

৭.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামূহিক উন্নয়নৰ অৰ্থ কি ? চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষাই কেনেদৰে সামূহিক উন্নয়নত সহায় কৰিব পাৰে ?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মুক্ত আৰু দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাৰে শিকিব পৰা পাঠ্যক্ৰমবোৰ কি কি হ'ব পাৰে ?

(খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ভাৰতত সামূহিক উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাটো এক ফলপ্ৰসূ মাধ্যম বুলি আপুনি ভাবেনে ? আপোনাৰ উত্তৰৰ সপক্ষে কেইটামান উপযুক্ত উদাহৰণ দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামূহিক উন্নয়নৰ এক পন্থাৰূপে দূৰৱৰ্ত্তী শিক্ষা ব্যৱস্থাই মুখামুখি হ'বলগীয়া হোৱা সমস্যা প্ৰত্যাহ্বানবোৰ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

প্রসঙ্গ পুথি

১) Baruah, Srinath, (2011): *"Education Beyond Barriers: Role of Open and Distance learning with special reference to Krishna Kanta Handiqui State Open University"*, Horizon, The Newsletter of KKHSOU, Vol-V, No II, July 2011

২) Bhatnagar Tinku Paul ,2011.*Women, Employment and Empowerment New Century Publications* , New Delhi

৩) *Communication Technology for Distance Education* (ES-318) of Staff Training and Research Institution of Distance Education, IGNOU

৪) Jadhav, Narendra, *"Higher Education in India: In Retrospect and Prospects"*, Fourth Foundation Day Lecture, KKHSOU, 2010.

৫) Kanwar, Asha (2011): *"Crisis in ODL: What is the response?"*, Lecture presented at Symbiosis International Conference on ODL, 23rd February, Pune, India

৬) National Knowledge Commission, *"Recommendations of the Working Group on Open and Distance Education"* Working Group on Open and Distance Education, 2008.

৭) NKC Brochure in Website: http://www.knowledgecommission.gov.in/

৮) NKN Brochure in Website: www.nkn.in

৯) Pillai, J.K. (1995). *Women and employment,*: Gyan Publishing New Delhi

১০) Sharma, R. (1996). *Empowering women through distance education*. Indian Journal of Open Learning.

১১) Srivastava, Manjulika and Swaraj Basu, *" Distance Learning in North East : An Overview "*, University News, 48 (38) September, 2010

১২) *STRIDE* Handbook on Distance Education, IGNOU

১৩) Thorat, Sukadeo, *" Higher Education in India : Emerging Issues Related to Access, Inclusiveness and Quality"*, Nehru Memorial Lecture, University of Mumbai, 2007.

১৪) Trivedi Tanuja. 2009. *Women and Rural Development* , Jnanada Prakashan , New Delhi

১৫) V P Mathes Waran (2005): *Distance Education: Student Support Services*, Anmol Publication, New Delhi